

ДУНАЯ

№ 2 2026

ДУКЛЯ

Рік видання 74 № 2 2026

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok ukrajinských spisovateľov
na Slovensku, Prešov.
IČO: 37874047

Dátum vydania: apríl 2026

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ,
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНИК,
ОЛЕКСАНДРА ІГНАТОВИЧ,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік – 3,98 €.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
Ul. Janka Borodáča č. 5

Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,

Objednávky na predplatné prijíma každá pošta a doručovateľ Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, a.s., Stredisko predplatného tlače, Ul. Uzbecká 4, P.O. Box 164,82014 Bratislava 214,

e-mail: zahranicna.tlac@slposta.sk

ISSN 0419-8131

ЗМІСТ

Марина Бабенко Добірка поезії	2
Станіслав Новицький Кільця проміння	7
Єва Олеар Дрібна мозаїка ночі	14
Юліус Панько Прискорений курс зрілості	18
Марія Магіос Жінці можна довіряти	31
Міло Урбан Провалля	42
Тетяна Ліхтей Розмова з Мирославом Сопологою	49
Йосиф Шелепець Яків Головацький на Словаччині	62
Олександр Гаврош Закарпаття в нотатках Д. Донцова за 1918-1919 роки	65
Павло Лопата Він був модернізатором української поезії	66
Марина Бабенко Філософська лірика Ліни Костенко	69
Олександр Шокало «Україна – назва нашої землі з найдавніших часів»	75
Володимир Сергійчук Українців відправляли до Сибіру за свободу угорців	88
Юрій Щербак Прощання з Трампом	91

ПОЕЗІЯ

Марина БАБЕНКО

Листопадове...

Дерева тримають надію –
Останнє золото теплих днів.
Вечір. Тепло. Зорі намріяли
Вечір на двох. І сніг...
Зоряний, час наш крихкий і знедолений
Сипле перлинами сміх.
Пошепки, потайки ловимо, ловимо
Діаманти секунд малих.
Скільки у світі краси барвистої,
Але усе летке.
Кожна хвилина востає піснею
У сьогоднішня липке.

Там, на картині осінніх присмерків
Крила майбутніх втіх.
У нас немає іншої істини,
Окрім, як розкрити їх!.....

Листопад 2022

Дивися на світло

Коли усе поглинає темрява,
Хапає за горло і крокує венами,
Можливо, береш мене за руку
Здається, відчуваю твої долоні
На своєму обличчі
І тихо шепочеш:
«Дивися на світло.
Лови його промені,
Навіть коли вони мляві
У темних тенетах.
Шукай оті теплі обличчя,
Які на фронтах білокрилих надій
Воюють за правду невпинно.
Світло. Пусти його венами –
Насінням сріблястим впаде

На замучені землі
І проросте квітами,
А навіть якщо їх скосять.
До того, як скосять...
Утвориться нове насіння
Яке заколоситься золотом ниви,
Що зцілить пошарпану землю»
Шепочеш мені...
Вдивляйся у світло...
Обняти це світло із твого шепоту
Прагне моя душа.
Ти маєш рацію. Єдиний вихід –

Дивитися в світло сріблястих вогнів
У срібній долині надії
Туди прямувати,
Хай навіть по пагорбах темряви....

Лютий 2026.

Стан душі. Четвертий рік війни

Десь і всміхнешся тихо,
А в серці якийсь кілок.
У затишку зірве стріху
Вітер тяжких думок.
Черпаєш буденну силу,
А згадуєш рідний дім –
І серце тремтить на стрілах
Правдивих аж до глибин...

9.2.2026

Фронт всередині кожного

Ось і стою я на фронті цьому
Серед хмарин важких.
Тихі подряпини чи заломы –
Доля – прийняти їх.
Скільки Янголів буде поруч?
Скільки довкола птьми?
Все обертається сірим колом,
У центрі якого – ми.

«Герої, які боронять світ цей!» –
«Причина наших грошей» –
«Ми з вами. Тримаєте правду світу» –
«Українці? Та їм подавай лише.
Скільки вже там надіслали, де все?» –
Так вишкірялася темна тінь.
Скільки полеглих тримають Всесвіт...
Скільки живуть у морозі стін...
Так все і точиться сірим колом –
Світла Надія і темний слиз.
Фронт розгорнувся у наших долях.
Де б не жили ми. Усюди. Скрізь.

29.01.2026

Похорон військового

Ми виходили з авт,
Колінами трималися за вісь Землі,
Але вісь розхитана...
Клятий демон
Розхитав вісь Землі,
Вісь миру, гір, лісів,
Вісь Чорного моря
З прекрасними хвилями,
Вісь рідних степів
З переливами спеки й дощів,
Вісь гір струнких,
Уквітчаних луків.
Вісь мудрого Дніпра,
Вісь спокою і тиші.
Колінами тримались за вісь...
Кортеж Героя плив з прапорами.
Спокійні і зболені вилиці командира.
В очі рідним Героя – не глянути.
Душить біль океанський:
Скільки ще?..
Ми трималися колінами за вісь Землі,
Святенність і біль у мовчанні.
Вісь Рідної Землі,
Розхитана болем, сильна, жива,
Несе нас на космічні орбіти,
З Неба Герої дивляться,

Відлітають,
Щоб народитися
В безсмерті, ім'я якого –
Свобода...

Дощовий сад

Сріблястий серпанок і свіжий лишень,
Ранковий безмір дзвінкої краси.
Рум'яний спокій дерев налитий –
Яблука. Чую їх голоси...
Виткані зрошені гобелени,
Сонячні лілії зронять шовк.
Час розтікався дощем по венах,
Квітку замріяну віднайшов.
На пелюстках – срібний спокій літа,
Гілки торкаюсь, спиняю кроки.
Срібні хвилини краси розлиті
В саду, що налився живильним соком...

Липень 2025

Послання льодовика

Аквамаринові очі льоду
Не мають плакати.
Сніг має бути чистою піснею
Наших шукань.
Скільки, людино, тобі тут відведено?
Стиш свої глупі амбіції,
Відкрий своє серце орбітам майбутнього,
Сповільни свій біг абсурду,
Який розриває легені Землі,
Який нагріває пекельно дні...
Людино, ти лише гість епохи.
Аквамаринові очі льоду
Мають лишитися ніжно красивими.
Ось розсипаються ниці душі
У завойовницькій лихоманці,
Ось ти тремтиш від страху втратити
Безцінні дари Землі.
Людино нової епохи,
Відкрий свої очі та серце для світла,

Що лине з небес.
Аквамаринові очі льоду
На позачасових горах
Не мають плакати
Від твоїх пекельних стремлінь,
Що ведуть в небуття.
Відкрий своє серце, торкнися
Поверхні блакитного льоду.
Гори, пустелі, ліси і моря –
Вільні, а ти лише гість сьогодення.
Не роздрібни свої сили на порох,
Бо ти на нього обернешся,

Якщо не згадаєш Істину.
Згадай своє справжнє покликання.
Бережи цю блакитну красу
Для наступних віків.
Аквамаринові очі льоду
Не мають плакати...
Не мають плакати...

27.3.2026

Станіслав НОВИЦЬКИЙ

КІЛЬЦЯ ПРОМІННЯ

* * *

почни з самого
початку

цей січень
у золотих
кільцях проміння
у підвіконні
очікувань
у порожніх
кав'ярнях міст
загублених
і всюдисющих

у порожнечі голосу
як у порожній склянці
губишся
потрохи вишукуючи
рівні лінії
смужки
призабутих снів

вона
як позаминулий вечір
мов замуrowаний сфінкс
в темному просторі
покаяння

але як вперше
вона
прокидається
кладає свою руку
на твої груди
і повільно
як мелодія
дихає

вона
під зростаючою напругою
власного розуму
прокидається

вона
оголена квітка березня
прокидається
і забуває
про свої сни

* * *

ти повернулась
і тінь мого серця
впала на землю

як зоря
як небесне світило
ранніх трав

оце
без перебільшення
найголовніше

оце
світ любови
без перебільшення

* * *

впасти
а потім підвестись
відійти од скверни
невірних

Боже
зодягни в сорочку
се бідне дитя

в тюремних стінах
в голодних подихах
без молитви
як без хліба

навіть
краплі дощу
то сльози
навіть повітря
то заборона
листування

* * *

митці
закодованих рубіконів
правда
ніколи не стане
правдою

вона може перетворитися
на зраду
вона може стати метеликом
або ж виделкою
для пожирання
власного серця

митці
закодованої правди
відверті та беззахисні
перед тиранією
власної демократії

перед державою
що ніяк
не стане
правдою

в самопожертві синів
в смерті їхніх дітей
нікого не звинувачуватимуть

зостанеться
попіл історії

зостанеться
демократія без демократії

але ви
повільно і сміливо
славте своїх тиранів
славте їхніх дітей
славте убивць
історії
і не забудьте
проклинати самих себе

бо рано чи пізно
історія
стане історією

* * *

мабуть
тут не було художника
були гори і кольори
гір
великий ліс
декілька маленьких
занедбаних
хатин
а ще соняшники
на підвіконні

велике полотно
без різких ліній

велика панорама
для поштової листівки

тут не було художника
експеримент не вдався
тут стало менше мистецтва
тут стало нестерпно тісно
для кольорів
для тіней
для самого натяку
на якийсь експеримент

забагато галасу
замало спокою
гамір безликої юрби
крізь яку
ледве-ледве
можу пробратися
до кольору зелених гір

* * *

наша історія
тільки починалась

заглиблення
в потаємні затьмарки
власного розуму

погляди з різних сторін
і
вічне намагання
впізнати себе

побачити свій погляд
через спокійних зіниць
навпроти

* * *

доля
ніколи не дарує
блаженства

вона
скоріше за все
просто споглядає
за нами

вона рахує
дні
ночі
коханих
та чужих

вона є
і то вже
занадто
добре

* * *

повідая тобі

війна
породила
в мені страх
до слів

навіть
коли
залишається
мовчання

я обираю
страх

* * *

милосердний
який же ти
можеш бути

на картинах
на іконах
на безмежних
просторах
людського
духу

милостивий
і милосердний
як у новому
заповіті

вічний
в милості
та блаженстві
театр

сцена
мов пустеля
у повні сонця

тричі
говориш до себе
бо немає до кого
заговорити

на сцені
лишень один
актор

один
пустельник
театру

в цій самотності
народжується
акт перший
виринає бажання
залишитись
і мовчати

* * *

вона була
провінційною
квіткою

не знаючи
про це
залишалась
нею

полюбляючи
проміння сонця

полюбляючи
маленьку
красу весни
зодягалась
у тепло проміння

та
виринала
з темряви
ночей

маленька
провінційна
квітка
закохується
у світ весни
з першого
погляду

* * *

забудь
але згодом
нагадай собі
що тут
бували наші
сліди

на березі
вічного Бога
на камінні
сонцепоклонника
серед
самітних дерев

забудь
нагадуючи собі
мої слова

вони щезли

вони
стали камінням
з якого
нащадки
збудують
храм самотності

* * *

весна
а відтак
на берегах
Дніпра
цвіте
білий бузок

в далі
як на полотні
художника
золоті верхівки
церквиць

та
небо

велике
мов кулька
що наповнена
повітрям
з твоїх легень

* * *

сліди залишаються

намарне
хочеш спинитись

намарне
хочеш бути почутим

сліди залишаються

тепер
як у старій казці

король вмирає
і всі потвори
стають людьми

РІК-2025

створюю
ілюзію прощання

та
невже
та
колись
прощались
з роком
найбільших
втрат

прощаючись
не позбуваюсь
пам'яті

* * *

листки
поза нашим
зором

уповільнені

як
вітер
без
простору

* * *

бач
так трапляється

забуваєш
ім'я
забуваєш
слово

але
не забудеш
нікого
хто
був з тобою

люди
невже ви
не чули
як за селом
прощались
із Україною
лелеки

* * *

двері
що не
одчиняються

перш ніж
вимовиш
потаємне
слово

чекаєш
як манну
з небес

думки
як осінні
листя

думки
як дно
річки

думки
повертають
до безкінечної
можливості
пам'яті

повільно
пригадуєш
перший
день
осени

* * *

крила
чужих снів

видаляють
у темні
кімнати

перечитую
листівки
з різних
часів

там
у замальовках
чужих
снів

був простір
для
погляду
в темні

* * *

кохані
що побудували
будинок
і посадили сад

кохані
що народили
дітей
і посадили сад

кохані
такі безтурботні
до світу

до самого
кохання
я намалював
твій портрет

вигадав
казку
життя
та ілюзію

прощання
мрійники
завжди
щасливіші
зі інших

у них
завше
життя
стає казкою

* * *

мені сьогодні наснилось
що я поряд з вами
в зелених тінях літніх садів
з тобою і нашою дитиною
збираю солодкі яблука
і кладу в кишеню донечки

мені тільки сьогодні снилось
що я прокидаюсь і засинаю
самовільно відрікаюсь від сну
самотньо кладу руку на землю
і починаю згадувати про вас
як сьогодні –
тільки зовсім інакше
ніж могло бути завтра

легкість прозорості у її руці
тримаєш невидимі тарелі
пробудження

рвеш видимі нитки денності
як рибалка що знімає з гачка
бідолашну рибину

повір і водночас забудь
уся правда у нашій брехні

у самій ясності забуття
пам'ять то кольори
пам'ять то фарби
без полотна
і без мольберта

ПРОЗА

Єва ОЛЕАР

Дрібна мозаїка ночі

Небо вже засіяли мерехтливі зірки. Повіки у Марти злипалися дедалі частіше, вона щомиті позіхала, а голова падала на груди. Та їй ще зовсім не хотілося лягати, не бажалося снів. Вони приходили такими чудернацькими картинами, такими нерозв'язними пригодами – стільки всього там намотувалося! Інколи ж і не спалося: у думках виринали моменти, переживання та події, які згодом віддзеркалювалися в її сновидіннях...

* * *

У вікна вже заглядав пізній вечір, коли Марта, лежачи в ліжку, почула різкий звук дверного дзвінка. Вона накинула халат на голе тіло – бо так звикла спати — і пішла відчиняти. «Хто це в таку годину? Певно, комусь потрібна допомога», – промайнуло в думках.

На порозі стояла незнайома літня жінка у простій домашній сукні. Вона вся тремтіла, щось бурмотіла, а в її очах застиг відчай. Жінка вхопила Марту за руку й потягла за собою, збивчиво благаючи: «Допоможіть, прошу! Ходімо, мені треба додому, а я не знаю, куди іти. Ходімо швидше!» Не випускаючи Мартиної руки, вона поквапом повела її до сусідньої багатоповерхівки в тому ж районі.

Марта зрозуміла, що проблема жінки справді серйозна, тому слухняно йшла слідом. Водночас вона усвідомлювала: її супутниця перебуває у край нестабільному психічному стані.

В протилежному напрямку крокував тротуаром незнайомий чоловік. Марта ступила йому в дорогу і зупинила прохожого. Відчувала, що сама в даній ситуації не розбереться. Він ступав повільно. Ставши напроти Марти, від нього тягло алкоголем, пивом чи чимось подібним. Несподівана зустріч виражала здивування в його очах, але в той же момент була помітною охота стати корисним.

– Чого вам потрібно, пані? Когось тут чекаєте або шукаєте щось? – запитав, коли перед ним з'явилися дві незнайомі, незвичайно одягнені жінки.

– Вибачте, пане, але ця жінка не знає, де знаходиться, куди їй податися. Постійно повторює «Мене чекають діти, там діти, чекають мене...»

Мені вона незнайома, не знаю, куди її спрямувати, до котрої брами увійти, де вона, власне, живе.

– В котрому будинку, блоку живете, пані? Де це «там»? Де ці діти, що вас чекають? – запитав тепер незнайомий, бо пробував точніше розібратись у проблемі, та жінка весь час повторювала: «Там мене чекають діти». Біля них на тротуарі зупинялось кілька принагідних прохожих. Цікавились, що тут трапилось у такий пізній вечір, хто в цьому гурті той, кому потрібна поміч.

Марта з безпорадною жінкою підійшли до найближчої багатоповерхівки, сподіваючись, що та не встигла відійти далеко від своєї квартири. Було очевидно: незнайомка вкрай збентежена, дезорієнтована й шокована. Марта обережно притримувала дрижачу від страху жінку під руку, коли вони заходили до під'їзду.

Вони зупинилися на кожному поверсі, чекаючи, що жінка бодай щось упізнає. Аж ось на одному з рівнів двері виявилися відчиненими. У квартирі горіло світло, але в кімнатах було порожньо. Будь-хто міг туди зайти! Лишалось тільки здогадуватися, як довго ця бідолашна блукала вулицею, благаючи про допомогу...

Здавалося, вони справді знайшли її помешкання. Жінка швидко оглянула кімнати й мовчки подала руку своїм рятівникам. У її очах тепер читалось полегшення й глибока вдячність. Вона міцно стискала уста, стримуючи плач, і це заважало їй вимовити бодай слово чи про щось запитати».

Марта з незнайомцем презирнулися. Не коментуючи пригоду й вважаючи справу владною, вони вийшли та зачинили за собою двері квартири.

На тротуарі обоє на мить зупинилися. У тиші кожного мучили одні й ті самі думки: «Де ж ті діти, на яких вона мала чекати? Куди вони поділися? Хто вони взагалі? І що вона про них знає?»

А може, було б потрібно викликати поліцію?.. Можливо, це не її квартира, а вони її завели десь у чужу хату? Зробили добре? Чи поступали вони законно?.. Відповіді не знаходили. Подали собі руки, що могло означати подяку за допомогу у даній зворушливій нічній пригоді, без зайвих слів розійшлися, кожний своїм напрямом.

Марта лягала у ліжку втомлена. Помаленьку все прикривала ніч. Засипаючи, в її думках перепліталось: чужа жінка, нічна вулиця, порожня квартира, діти, яких не було, чужий зустрічний... Сама себе не вміла переконати в цьому, чи то була дійсність перенесена у сон, чи справді все так відбулося?..

Гарної фігури чоловік, не бридкого вигляду, вихопив її з виру забави, потяг за руку і повів. Жодного слова не вимовив, тільки крокував попереду неї. Босі ноги місили пісок. Кудись її вів, де нікого не знала, на берег синьо-синього, прозорого моря. Повз них товпилася, проходила, пересувалась з місця на місце громада людей, друге море – море людських тіл.

Нарешті вони вмостилися під низьким кущем, що пробивався крізь каміння, з просохлими гронами дрібних квіток, які колись мали рожевий колір. Марта здивувалася: як серед цього піску міг вирости такий кущ? Вона милувалася рожевим суцвіттям, і ця барва викликала в уяві образ чийогось милого обличчя, якого вона ще не знала, — символ рожевого тіла, цвіту молодості та наївності. Свого власного, чи когось, хто десь на неї чекав?..

Знову піднялись. Ступаючи слідом за чужинцем, глибше вникали у тяжчий і мокріший пісок, поступово їх ноги вже омивали морські хвилі. Слухняно входила у воду, не розуміючи, чого відважилась піти за ним, абсолютно незнайомою людиною. Ступала поволі, бо вода піднімалась вище і вище, кроки стали важчими. Уже перемагала силу води, але йшла далі у середину, поки відчувала під ногами піщане морське дно. Ані не запримітила, як супутник раптом зник. Оглядалась, та його не стало. Марта трохи поплавала, не було відваги пливти далеко від берега. Раптом вирішила змінити напрям, кількома різкими рухами поплавала до берега. Та що це?! Де місце, на котрому зложила свої речі. Ані чужинця ніде не бачила. Людська маса, що юрбою стояла на березі, її обступила, навколо неї йшли потоком шаленою ходою незнайомі обличчя. Відразу збентежилась, зникла. Якби все навколо змінилось. Потемніло. Де опинилась? Як міг так її лишити?! Чи то був сон? Чи то була кара за дещо, що в житті й не здатна була виконати? Чи навмисне заволік її у незнайомий терен, щоб потім її десь зловжити? Страх неймовірний! Думки перебивались, не було сили знайти пояснення.

Чоловік був гарний, викликав прихильність, приваблювала усмішка, що не зникла з його обличчя, не міг мати злий задум...

Кадри цього фільму-сну відображали старовинне місто, столицю великої країни. Оглядаючи високі, могутні будинки давньої архітектури, широкі бульвари, зелені кущі троянд в парку поета світового значення – Марта застигла від захоплення. Пригадалися давні роки, оживали думки. В душі защеміло, захоплювало подих. Час, коли сюди приходила і відходила був тим поштовхом, імпульсом вибухів почуттів. Відчувся біль, гнів, туга? За кимось, або за чимось? В оточенні прекрасного парку та старовинних будов навколо, виринули на поверхню протилежні почуття та й спогади, принижуючі її жіночість і гідність.

Можливо, краще було б забути всі ті зворушливі події, які вона тоді не здатна була впорядкувати у своїй голові! Зачинити за собою двері й звести високу бетонну стіну, залишивши за нею глухий стукіт серця, що сполохано реагує на тривогу, народжену нездійсненими мріями...

Знов задзвонив телефон. Уже котрий раз! Він, ніби стукіт по залізному ковадлі, дразнив всі Мартині нервові клітинки. Чи обізватись? Чи зможе вимовити все, що тривало укладалось в думках, давило груди? Хіба зможе, в котрий вже раз, йому пояснювати, що нічим вона не винна? Хіба не приходила за ним, незважаючи на дощ, вітер, сніг, пізній час і холод?

Чи не по всякий раз була охота у непогоді міряти дорогу поїздом там і назад, якби все не виходило із найщиріших почуттів?

Ні, не підніме отой проклятий телефон! Не може. А так хотілось його переконати, що віддавна переховувала до нього і його сина щирі, ніби материнські поривання душі. Так хотілось їм, «своїм хлопцям», як в думках їх ніжно називала, допомогти, бути жінкою, а, може, і «матір'ю»!

Та він вмів так грубо відсікти невтримні прояви своїх емоцій! Якби знав, як важко було кожного разу відходити від нього! А вона, ніби малий школяр, повинна була обізватись, заявити прихід додому та чому, інколи, на п'ять хвилин запізнювалась!?

Не буде далі терпіти такого приниження! Хотіла б повернути йому все, плеснути в очі з такою гідкістю, яка властива йому.

Знову дзвінок телефону. Підняти? – думала Марта. На язичку стільки гіркості, очі повні солоних сліз, боїться, що не втримає телефон в руках.

Таки підняла. Чує його насмішкуватий голос. Так, саме цей голос Марту невимовно дражнив. Весь час вона сама в собі переборювала неприязнь ставлення до його способів розмови. Але кожним разом ставила проти нього свої почуття і велику охоту зробити щасливою його зі сином. Була переконана, що він не вірить їй, але щиро хотіла віддати себе, дати все, що в ній було жіночого, люблячого, доброго. Хоч не зараз, але поступово обоє знали б оцінити її глибоке та чуйне ставлення до них.

Переборолася в собі жаль, біль.

– Алло! Алло! Чому не відзиваєшся?! – питав він.

Марта мовчить, не в силі відповідати.

– Алло! – чула ще кілька разів, але слова не змогла висловити.

Виключила телефон. Закінчився роман, який довелось Марті пережити на самому дні її душі, в самій середині її серця, в тишості, замкнутості від всіх і всього навколишнього. Так хотілося бути жінкою, матір'ю. Та не судилося...

Можливо, їй вдасться проковтнути цю гірку кістку, що застрягла в горлі й не дає вдихнути на повні груди. Вона хоче знову ходити усміненою між людей, гордо тримати голову й не занурюватися у власну зажуру.

* * *

Вранці вона прокидалася з прикрим відчуттям. Мозаїка нічних думок, снів та пережитих пригод викликала неспокій і тривожне тріпотіння в животі. Думки блукали між минулим і теперішнім, на перехрестях подій уже прожитих і тих, що лише очікували на неї. У сні чи напівсні виринали постаті й місця, де вона ніколи не бувала або де все вже давно забулося...

Юліус ПАНЬКО

Прискорений курс зрілості

Коли його заселили в кімнату пансіонату, де сусідом мав бути Семен, він відчув знайоме дежавю. Знову співмешканець! Так само було й у Свиднику, куди він колись приїхав викладати в середній школі. Вибору він не мав: тоді теж мусив ділити квартиру з Міхалом Піхом. Подібне траплялося і під час занять альпінізмом: він нерідко зупинявся на ніч у зовсім незнайомих людей — то в гірській колибі, то в туристичному притулку. Однак молодість не йшла в жодне порівняння з тим, що чекало на нього тепер, у будинку для літніх людей. Він мусив змиритися з фактом: одинацький спосіб життя прирікав його на товариство виключно випадкових супутників

У пансіонаті Петрові здалося, що він відчув дальше дежавю. Блискавкою промайнуло в голові: «Адже я свого часу опинився в подібній обстановці, коли майже всю зиму провів у лікарні».

Коли медсестра приходила з інсуліновою ручкою, щоб дати його сусіду по кімнаті звичайну дозу інсуліну за годину до сніданку, перед обідом, перед вечерею, саме тоді він бачив ті картини, які нагадували йому про його перебування в лікарні.

Коли медсестра приходила з інсуліновою ручкою, щоб дати його сусіду по кімнаті звичайну дозу інсуліну за годину до сніданку, перед обідом, перед вечерею, саме тоді він бачив ті картини, які нагадували йому про його перебування в лікарні.

Так і сталося – коли в нього розвинулася важка пневмонія, що супроводжувалася запаленням серцевого м'яза, лікар загальної практики госпіталізував його до відділення внутрішньої медицини для дорослих. У лікарні дивувалися, чому він там, адже йому закінчувався чотирнадцятий рік, а за місяць мало виповнитися п'ятнадцять. Петро пригадав, що лікар загальної практики тоді казав, що не направить його до «маленьких плаксунів». У лікарів була причина дивуватися, що серед дорослих має бути такий підліток, майже дитина. Хвороба не пішла йому на користь, він похудів, був шкіра та кістки. Питання лікарів і медсестер: «Як ти тут опинився? Що ти тут робиш? Хто тебе сюди направив? Скільки тобі років?» вплинули на Петра гнітюче. Йому довелося неохоче пояснювати, що це рішення дільничного лікаря, бо йому вже скоро п'ятнадцять. А ще він хвилювався, що його переведуть у дитяче відділення, де він може опинитися в компанії дітей від трьох років, де не вшухав би нестримний плач за своїми мамами. Це було б для нього приниженням.

Під впливом лихоманки, кашлю та тиску в грудях він сприймав ці нові події, того надвечірнього часу, наче перебував у розпалі поганого сну. Він сприймав це як хаос: тут його оглядав мовчазний лікар, мабуть, головлікар, потім жінка-лікар із задимленим диханням, молоді медсестри в білих чепчиках у синьо-білій уніформі, біле залізне ліжко, тьмяне синє світло в палаті, на інших ліжках чоловіки різного віку у синіх халатах чи смугастих піжамах із здивованими очима дивилися на нього. Мовби все це відбувалося не з ним.

Ось відредагований текст. Я зробив опис симптомів природнішим та впорядкував перелік хаотичних образів:

Через лихоманку, кашель і тиск у грудях він сприймав події того вечора, наче крізь пелену поганого сну. Усе здавалося суцільним хаосом: ось його оглядає мовчазний медик (мабуть, головлікар), за ним — лікарка, від якої тхнуло тютюновим димом; молоді медсестри у білих чепчиках і синьо-білій уніформі, залізне ліжко, тьмяне синє світло в палаті... На інших ліжках чоловіки різного віку в синіх халатах чи смугастих піжамах здивовано роздивлялися його. Здавалося, усе це відбувається нез ним.

Світанок відкрив йому той факт, що він опинився в новій реальності. Перше, що він побачив з-під білої ковдри з блакитними цяточками, — це висока біла стеля над собою з висячою лампою, увінчаною молочною кулею завбільшки вечірнього місяця на небі; праворуч — подвійне вікно, у яке бушував грудневий сніг, а під ним — залізне ліжко, з-під ковдри на подушці стирчала голова із зачіскою чеського актора Олдржиха Нового. Біля Петрового ліжка було присунуте порожнє лікарняне ліжко, разом з його ліжком вони утворювали двоспальне. Ліворуч — також ліжко, на подушці була покладена старенька голова з розпатланим сивим волоссям, повернута до стіни. На лівій стіні була раковина з дзеркалом над нею. Дивлячись перед собою, бачив широку дверну раму, дверей бракувало. За дверима була ще одна лікарняна палата, звідки чулися чоловічі голоси. Згодом він дізнався, що через ту кімнату був вихід у коридор. До його ліжка підходили рухливі чоловіки з сусідньої кімнати, цікавилися, що його сюди привело, з якого він села і, звісно, скільки йому років.

Така була його нова обстановка. Важко було з цим змиритися. Ще декілька днів тому він перебував у колі своїх однокласників, де планували, думали про можливості інтимних зустрічей з дівчатами, обговорювали, де, коли і які дівчата підійдуть, котра на це погодиться.

Кілька днів він почувався дивно. Спочатку сильний кашель, висока температура, до якої приєднується колючий біль між ребрами. Він був втомлений, у нього була температура, а серце калатало. Ніби в один момент його життя перевернулося з ніг на голову руйнівною жорстокістю, яка кинула його в нову реальність.

Ін'єкція, таблетки, які вони дали йому вчора ввечері та сьогодні вранці, допомогли йому краще бачити навколишнє середовище. Після ночі сечовий міхур давав про себе знати. Олдржих Новий — пацієнт на сусідньому ліжку — пояснив йому, як пройти до туалету. Він піднявся з ліжка і почувався дуже ніяково, як опудало в маковому полі у величезній лікарняній чоловічій піжамі, штани якої йому доводилося притримувати рукою.

— Ще тобі треба з'їсти багато мисок пирогів, щоби вирости до цієї хлопської піжами... — Глузування лунало з ліжка під вікном у сусідній прохідній кімнаті, з вискалених зубів вуст чоловіка середніх років. До Петрового сорому приєднався гнів. Він у цю мить із задоволенням ударив би його по зубах, але зміг лише збентежено посміхнутися. У коридорі лікарні його направив до туалету молодий чоловік років дев'ятнадцяти, як потім дізнався Петро, він був студентом педагогічного факультету і лежав там через запалення нирок.

Повертаючись до своєї кімнати, Петро розглядав плакати на медичну тематику на стінах коридору. З кімнати медсестер було чути брязкіт медичних

інструментів. Коли він почув за спиною голос і відчув сигаретний запах, який змішався і не пасував тут із лікарняним запахом дезінфекційних засобів:

– Що ти тут робиш? – це була лікарка, яка приймала його ввечері. Петро навіть не встиг відповісти, а вона з обуренням прямо і без жодного удавання оголосила йому вістку, яку він не забуде до кінця життя:

– У тебе хворе серце! Тобі не можна вставати з ліжка!

Петро почувався розгубленим і самотнім. Він зник до школи, друзів і спорту. Це перервало його колишні думки, його мрії стати найкращим футболістом. Зараз він був прикутий до ліжка і мусив проходити різні процедури. Єдиною миттєвою втіхою для нього в ліжку було те, що надворі лютувала зима, але й вона закінчиться, а його майбутнє було туманним. Його серце контролювали, йому давали ліки та інфузії. Лікарі пояснили йому, що запалення серцевого м'яза – це серйозна проблема і його потрібно лікувати. Петро був шокований. Він ніколи раніше не чув про таку хворобу.

Коли йому принесли чоловічу судно-пісуар «качка», то він не випустив жодної краплі сечі і навіть чути не хотів про миску-унітаз. Йому пощастило, що Іван із сусідньої кімнати зрозумів його, як підлітка. Хоча він не повинен був цього робити через стан здоров'я, він взяв на себе обов'язок носити Петра в туалет на спині. Щоб не дратувати лікарів, він носив його, коли в коридорі було порожньо, особливо коли шансів зустрітися з лікарями було мало, а медсестер не так боялися.

– Несе битий небитого! – сміється той із вискаленими зубами у прохідній палаті.

Петро знає цю казку про вовка та лисицю, але у цьому випадку це прислів'я не на місці. І сам Іван жартував, лоскотав пальцем Петрів зад і вигукував: «Солі, солі...» Петро не втримався від сміху, аж медсестри на них зашикали. Це були одні з рідкісних моментів, які зробили його перебування у цій примусовій в'язниці приємнішим.

Але лежачи в ліжку, особливо у вечірні години, він почувався самотнім і розпачливим, ніби він був єдиною людиною у світі, яка відчуває такі муки. Його серце тріпотіло, чи від хвилювання, що у нього хворе серце, чи воно тріпоче, бо воно хворе? Пригадує, як тріпотіло у пташки, коли він тримав її в руках, коли вона випала з гнізда на їхній груші в саду. Пульс 130. Прикладає руку до грудей, ще ніколи так не зосереджував свою увагу на своєму серці. Іноді він знав, що має його, після виснажливого фізичного тренування. У нього розвинувся страх смерті. Він жалів самого себе. Багато разів сльози змочували його подушку, коли він засинав. Жалів себе.

Коли о шостій ранку він відчув холод на лівому боці й побачив над собою тінь з рогами у тьмяному блакитному світлі, він подумав, що йому кінець, що кістяка прийшла проколоти його. Тільки оговтавшись від цього страху, він з полегшенням усвідомив, що медсестра запхала йому під пахву холодний термометр. А ці роги – це був крохмалений чепчик на її голові. Коли вона повернулася за термометром, він із задоволенням побачив, що це була молода, привітна, усміхнена медсестра.

– Ну, як, молодий шугаю, виспалася? – весело усміхалася, коли забирала термометр від Петра.

Петро затримав сміх, коли вона у питанні вжила жіночий рід, він ще почув у неї угорський акцент.

– Вона малярка? – Петро запитав сусіда, схожого на актора Олджиха Нового.

– Ще має колежанку, теж малярку, десь там із півдня Словаччини. Зараз після школи їх помістили тут.

– Я до неї звертаюся нашою, а вона: «Я не розумію, я не розумію», – приєднався хрипким голосом дідусь з ліжка по лівому боці.

По дідові було видно, що його здолала старість, та й якась хвороба, бо був сухий, як тріска. Обличчя було порізане глибокими, зарослими зморшками, схожими на борозенки, на яких виріс буйний пирій, а руки, що лежали на ковдрі, – це кістки й жили, вкриті шкірою. Дідусь ледве піднявся з ліжка, надів лікарняний халат і, сухі, жилаві ноги, сині як вени, всунув у капці і човгаючи поволікся до туалету.

Навпаки, про сусіда під вікном, якого назвав «пан Олджих Новий» на честь чеського актора, який не тільки зовні був схожий, але й поводився подібно до актора Нового у своїх ролях у кіно, зовсім не можна було сказати, що він хворий. Він поводився як джентльмен. Він єдиний одягав свій блискучий халат, не лікарняний. Його зачіска була досконало гладенька, на очах мав окуляри у тоненькій золотій, чи позолоченій оправі і був гладенько поголений.

Як буває в лікарнях, то розмови між пацієнтами ведуться про те, чим хворіє, звідки він, коли він з цього села, чи знає цього або цього, і майже кожний розповідає жарти, жартують між собою.

Тож і з Петра пожартували. З сусідньої палати звернувся до Петра той Федак, що постійно скалив зуби:

– Петре, Іван Мудрий із вашого села?

– Ні, у нас в селі такого нема, – щиро відповів Петро.

– То, потім там всі дурні, ха, ха...

З обох кімнат вибухнув сміх, і хтось закашлявся. Петро теж сприйняв це як жарт, знав, що теж інколи його використає. Трошки вразило його, що це було на його рахунок.

Теми: «Звідки? Чому? Чим хворіє?» відкривалися, коли прибував хтось новий. Зацікавленість була як з боку новоприбулого, так і з боку скоріше госпіталізованих. Так перед Петром відкривалися нові історії осіб його оточення.

Таким чином дізнався Петро про свого сусіда, якого для себе називав Олджихом Новим, і так узнав, чому він не схожий на простого селянина, хоч він був з недалекого села Букове. Під час таких допитливих розмов із іншими пацієнтами Новий говорив притишеним голосом, і здавалося, що він відповідає примусово. Незабаром Петро дізнався, що він недавно переселився з Америки. Тому інші його називали Гамериканом. Мовляв, він працював перукарем. О, тому він щодня голиться бритвою. Для Петра було дивним, що він повернувся з Америки, коли інші земляки мріяли про цю казкову Гамерику, яка у той час здавалась недосяжною.

Подібним чином знайомився з іншими сусідами-пацієнтами, які підходили до ліжок і прямо запитувалися. Петро також дізнався про сусіда-діда, який лежав на лівому боці, що він із села Поточки, що йому 82 роки, що лікарі ставлять йому таблетки, «мінюють йому кров», і він усе слабшає та слабшає.

Дідусь, що лежав на лівому боці, був старший за «американця», худий, а зарослі зморшки на обличчі додавали йому убогості та покинутості у його старечій хворобі. Дідуся ніхто не відвідував.

Петро співчував дідуся. Зумів оцінити відвідини своїх близьких – мами та сестри. Він почувався, ввечері, під час засинання та вранці, коли прокидався, самотнім і розпачливим, ніби він був єдиною людиною у світі, яка відчуває такі муки. Відвідини, хоч під час присутності близьких, розвіювали ці почуття. Хоча інколи вони не допомагали йому своїми сльозами, бо це нагадувало про серйозність його захворювання.

Ще одна справа хвилювала Петра під час візиту його сестри Анни.

– Мене застала твоя класна керівниця. Хотіла знати, як виглядає ситуація з твоєю відсутністю у школі. Скільки пропустиш, чи зараз вчишся, бо оцінки з першого півріччя дев'ятого класу будуть закладені в заяві на середню школу. Казала, що у школі розглядають, чи будуть оцінювати тебе у цьому півріччі. Теж казала, що ти мав бути поміщений на дитячому відділенні.

– Я не хочу іти на дитяче, я там не піду, між маленьких шмаркачів. Приносьте мені підручники, буду вчитися. І ще я б хотів почитати «Віннету», це три частини.

Петро не міг собі уявити, що зараз він опинився серед маленьких крикливих дітей, які з ранку до вечора плачуть за своїми матерями. Тіло Петра змінювалося. У його крові циркулювали гормони, пробуджуючи невідомі досі бажання й почуття. Він мріяв про дівчат, про їхні дотики, про їхній сміх. Його розум був сповнений фантазій, які, на відміну від його фізичної реальності, здавалися ще більш далекими та недосяжними. Хвороба вкрала не тільки його здоров'я, але й можливість відчувати звичайні підліткові радощі. Але навіть у такому середовищі він знаходив відволікання серед дорослих, принаймні вдень. Тут він познайомився зі світом дорослих, і особливо зі світом чоловіків, який був йому майже невідомий. Він знав його лише як спостерігач, але ніколи не був його частиною. Він виріс в хаті серед жінок.

Петро був дуже задоволений підручниками і трьома частинами «Віннету». Він з ентузіазмом взявся за вивчення окремих предметів, особливо математики, хімії, фізики, але виявив, що сам не може, не розуміє нових лекцій, не може знайти поетапного зв'язку між навчальними матеріалами. Кілька разів пробував навчатися, але не вийшло. Здався! Він поклав підручники на дно лікарняної тумбочки.

Ну, повністю заглибився у читання «Віннету» від Карла Мая – це захоплююча, авантюрна історія про дружбу, чесність і мужність вождя апачів Віннету та його білого брата Олд Шаттерхенда. Це його полонило на цілий тиждень. Петро переніс себе на ці північноамериканські прерії. І своїх співпацієнтів уявляв собі персонажами цього Дикого заходу, що у Петра викликало веселий настрій, аж його розсмішить, коли бачить Гамеричана, як Олд Шаттерхенда з гвинтівкою-ведмедебійкою, або дідуся з Потічків, як Сема Хоукінса – цього маленького чоловічка у латаному пальті, такому товстому й міцному, що його не проб'ють індіанські кулі... Медсестра Мадярочка перевтілювалася то в Ншо-чи, то в Рибану. Вони приходили до нього вночі, лягли вночі на порожнє сусіднє ліжко, з'єднане з його ліжком. Вони лягли вночі на порожнє сусіднє ліжко, з'єднане з його. Він дивувався, як вони так швидко переодягнулися в індіанське кімоно та ще й мали пов'язки на голові замість медсестерських чепчиків. Деколи з ними їздив, ганявся верхи по полю його села – і так перетворювався на мужчину. Він це дізнався вранці, коли його піжамні штани були мокрі. Його це потішило, бо коли він прийде в школу, він зможе приєднатися до тих, хто хвалиться своєю зрілістю.

Але це перетворення на чоловіка, яке відбулося під час читання «Віннету», не пройшло безболісно. Очі боліли, наче в них піску насипали. Причина була досить прозаїчна. Він перестарався, читаючи з ранку до пізньої ночі, лежачи горілиць, що сильно напружувало його очі. Ще досі такого не відчував. Болі в очах не допомогли поліпшити його психічний стан. Він міряв собі пульс. Хоча він був у спокої, його пульс не опускався нижче 110 – це каденція кулемета. Під час візиту він скаржився, що у нього свербить грудна клітка біля серця, і один із лікарів порадив йому з посмішкою її почухати. Розлютила його така порада, що, мовляв, він не вірить йому?! Свербіж був нестерпний, але недоступний для почухування, бо глибоко всередині. Йому спало на думку, що це схоже на фантомний біль, про який він колись читав: коли в людини, якій відірвало руку, культя свербить несамовито – нестерпно, до крику, і не втриматися, щоб не почухати. Та його біль був іншим: це серце тремтіло і билось, мов сполохана пташка.

– Таке б не мав сказати лікар! – після візиту сказав обурено Гамеричан.

Той Гамеричан поведився поблажливо до Петра. Хвалив його, коли він читав «Віннету». І сам взявся читати, одразу після того, як Петро дочитав першу частину. Дуже подобався йому той роман. Теж заглибився у читання, читав безперервно. Його спосіб читання був своєрідним. Окулярів йому було замало, то ще над книжкою тримав у руці за ручку величезну лупу, схожу на лупу Шерлока Холмса. Петро не розумів, чому Гамеричан неспроможний забезпечити окуляри, щоб міг комфортно читати, чи він такий скупий, чи він такий бідний з фінансового боку? Його ніхто не відвідував. Тільки жінки-пацієнтки, які приходили відвідати своїх земляків у сусідній кімнаті, коли заглянули з дверей у Петрову кімнату, з нерозумінням дивилися на читаючого Гамеричана. Дивувалися, потай усміхалися, то й відправляли дальших старших жінок заглянути на цього дивака, який не відірве очей від дзеркала, до якого неперервно придивляється.

Коли вранці медсестра розносила термометри, Петро був здивований тим, що вона також віддала один комусь на сусідньому ліжку, яке повністю прилягало до його, разом вони склали двоспальне ліжка, яке досі було порожнім. Цього чоловіка довелося помістити вночі. виявився з нього симпатичний, трошечки огрядний мужчина, з круглими, рум'яними щічками, до сорока років. Мовляв, у нього був сильний, стискаючий біль у грудях. Лікарі кажуть, що це інфаркт. Так як і Петро, новоприбулий пацієнт Фецьо був змушений дотримуватися спокою на ліжку, мали заборону рухатися. Зараз вони мали один до одного близько, знайшли теми до розмови.

Лежачи поруч, вони легко знайшли спільні теми. Не дивно, що, як і з іншими пацієнтами тут, у лікарні, запитання ставив Фецьо – він був старший. Фецьо у Петровім селі декілька разів проводив забій свиней у господарів. Ще до війни, будучи хлопцем, приходив до тітки, яка у сорок сьомому оптувала з чоловіком до Радянського Союзу. Тепер він є шеф-кухарем, і після робочого часу він є гентешом (м'ясником). Петро подумав, що не диво, чому Фецьо такий кругленький, мов казковий, королівський кухар. Тож не диво, що і його серце може обрости жиром.

Прихід Феця став пожвавленням у їхній лікарняній палаті. Між пацієнтами було багато його знайомих, вони часто приходили до його ліжка. Петро прислухався до їх розмов. Теж зачіпали і його.

– Ви двоє, то як батько з сином, – сказав прибулий Федак.

– Скоріше, він може бути мій зять, у мене його віку донька, – жартував Фецьо.

Петро зніяковіло усміхався. Такі розмови, як підлітка, його драгували. Дурниця, він би хотів такого, хворого на серце, за зятя? – подумав для себе. Петро про дванадцять річну дівчину не думав, якою була Надя, Фецьова дочка, він вважав її дитиною. Його думки полонила медсестра Малярочка, коли вона зробила йому укол, навіть не було так боляче, хоча він почувався збентеженим через те, що мусив показувати свою дупу перед нею. Коли вона приходила до його ліжка, посміхаючись, тримаючи напоготові шприц, він швидко ліг на живіт, обличчя приховував у подушку, щоб вона не помітила його збудження та свою ганьбу.

Дідусь з Потічків підвівся з ліжка, підтягнув ноги до раковини, сперся на неї й подивився в дзеркало.

– Діду, треба б поголити цю стерню, правда? – заговорив до дідуса Федак, який прибув побалакати до Феця.

Дідусь щось почув, бо втупив очі на присутніх, але махнув рукою, знов зсунувся до ліжка, відвернувшись до стіни, ніби показуючи свою безпорадність чи байдужість до життя. Федак підійшов до дідуса з боку дідової тумбочки.

– Дідусю, а у вас є приладдя для гоління?

– Тут у шухляді лежить самобритка, мило і щітка, – дідусь, витягнувши шухляду, хотів показати Федаку.

– Добре, добре, хай там буде, ми вас поголимо.

Федак притишено обернувся до присутніх, жестами натякуючи, хто б побрив дідуса? Фецьо показує на Гамеричана і каже: – Ви перукар, у вас є досвід. Той відірвав очі від лупи. Петро побачив, що він приголомшений, здивований тим, що від нього щось хочуть, він був заглиблений у читання, і виглядав збитий з пантелику, певно, йшов разом з Віннету по слідах ворожих Сіуксів... Коли зрозумів, що від нього хочуть, то він категорично відмовився, заперечливим жестом руки, і знов очі втупив у лупу над книжкою.

– Я не можу, мені заборонили рухатися, – відмовився Фецьо.

– Ти поголиш діда! – Федак звернувся до Петра наполовину з проханням, наполовину з наказом.

– Я ніколи нікого не голив, – відмовлявся Петро. – Мені теж заборонено рухатися.

Хоча постільний режим був йому нестерпний, і він часто його порушував, зараз Петро зрадив виправданню: він панічно боявся голити дідуса і прагнув цього уникнути.

– Будемо пильнувати, якщо поїде хтось із лікарів, – заспокоював Федак.

– У дідуса глибокі зморшки, як борозенки, а волосся жорстке, як щетина на щітці, я боюся, що його поріжу.

– Тобі треба знати, як голити, одного разу і ти будеш голитися, – Федак не перестав переконувати Петра. – Не поріжеш, бо це не бритва, а самобритка.

Петро, ведучи внутрішню боротьбу, все ж наважився спробувати поголити діда. Він пам'ятав свої слова Федакові про страх поранити старого. Вдома ж і зовсім не було необхідного приладдя. Батька він не знав – той помер ще до його народження. Хлопець завжди із захопленням спостерігав за чоловічим ритуалом гоління: як ретельно намилюють щоки та підборіддя, як надувають їх, аби бритва ковзала легко, як майстерно гострять лезо на ремені.

Проте Федак не відступав від свого задуму, готуючи справжню виставу для пацієнтів чоловічого відділення. Біля раковини вже сидів дід. Петро обережно почав його намилювати. Занедбану щетину довелося відкрити густим шаром піни, щоб вона проникла в кожну зморшку. Чоловіки, розмістившись на ліжках, а дехто й у дверях, зацікавлено спостерігали. Петро відчував, як стримують сміх, але його власне бажання спробувати цю омріяну дію, яку він вважав ознакою справжньої чоловічої зрілості, було сильнішим. У лікарняній тиші, для стороннього спостерігача, це могло б здатися справжньою медичною процедурою.

Настав момент взяти до рук самобритку. Нерішучість охопила Петра. Серце забилося частіше – чи то через недугу, чи то від хвилювання та усвідомлення відповідальності? Він почав голити найгладкіші частини обличчя. На його подив, усе пройшло досить добре. Ну, а щодо зморшок, то там бритва погано ковзала, волосинки стирчали, як суха трава над першим снігом, тож довелося намилювати знову, доводилося часто мити забиту бритву. Хоча він намагався бути обережним, дідусь усе ж почухав цю зморшку, аж поки не потекла кров. Федак заспокоїв його, що це дрібниці, бо він сам будь-коли поріжеться. Він відобув звідкись сигаретний папірець і приліпив його дідусеві до закривавленого місця.

Коли Петро прийшов дідусеві голити тонку шию, і побачив під тонкою шкірою пульсуючу вену, то злякався, бо зрозумів, що хоч голить бритвою, але легко її поріже, вже видно, як бризкає кров. Але підбадьорений глядачами, щоб він тільки наважився, і що він повинен тягнути вздовж вени і тримати лезо під прямим кутом до вени.

Вдалося! Тільки на обидвох щоках мав приклеєні кров'ю порізані зморшки.

Дідусь став перед дзеркалом, придивляючись. Можливо, через поганий зір він не все бачив чітко, тому водив рукою по обличчю, перевіряючи, чи добре поголений.

– Можеш заробляти, вже даєш собі раду, – такими словами оцінив дідусь Петра, коли клав свої болючі кістки до ліжка.

Для Петра оцінка діда була як посвята в лицарі, що в його випадку підтверджувало його належність до спільноти дорослих тут, у лікарняній палаті. Йому також більше не доводилося хвилюватися, що його переведуть у дитяче відділення, адже того дня йому саме виповнилося п'ятнадцять. І далші присутні хвалили Петрове гоління. Казали, що у нього вже немає молока на бороді. Навіть Гамеричан відірвав очі від дупи і, кивнувши головою, погоджувався.

Петро став таким собі талісманом у тому дорослому середовищі. Він переглядав підручники то тут, то там, але ніяк не міг уловити зв'язки між окремими навчальними матеріалами. Але він вбирив все, що чув у розмовах дорослих. Чоловіки любили розповідати історії зі свого села, з роботи, і, звичайно, також різні пікантні жарти, жарти про жандармів, про попів та циган, які Петро запам'ятав найкраще. Як буває в лікарнях, пацієнти змінюються. Нові приходили, особливо в сусідню палату. Петро, вже досвідчений, майже ветеран цього екіпажу, також потішав нових пацієнтів різними почутими кумедними історіями, а передусім пікантними жартами.

– Він такий шмаркач забагато собі дозволяє! – обурювався сором'язливий новоприбулець, коли він сказав якийсь непристойний жарт – здається, що це був про монашок.

– У нього немає батька...– пояснював Федак. Розмовляли притишено.

Петро, як «справжній» підліток, не хотів залишитися в боргу, і дав знати, що чує: – Хай, вам скаже дальші жарти той, кому скаржитесь, я вдома такі не чув, він мені його сказав, а ще знає набагато більше і пікантніші...

У сусідній палаті на мить затихло. Фецьо сказав: – Не треба так.

– Краще, якби знав помолитися! – знов пролунало із сусідньої кімнати.

Петра охопила злива почуттів, від сорому, через самотність, смуток і до злості.

Незабаром підійшов до Петра Федак зі запитанням:

– Дійсно, ти знаєш молитися?

– Знаю.

– Але не молишся.

– Ну, не молюся.

– То, помолися «Вірую».

– Не буду!

– Одержиж п'ять крон, – Федак не залишав приставати до Петра.

Петро знав, що настирливість Федака безмежна. Тому він весь час приставав до Івана, чи вміє той робити стійку на руках, поки він навчався на вчителя фізкультури, аж нарешті той це зробив у їхній палаті. Тому він різко відповів:

– Облиште ці дрібниці до церковного дзвона! Я коли захочу, то помолюся і без ваших крон.

Петро почав відчувати гнів. Чому він? Що ти зробив, щоб заслужити це? Його молитви перетворилися на мовчазні докори, потім на мовчазні знаки запитання без відповідей і, нарешті, на мовчання.

Цю неприємну ситуацію другого дня вранці одразу затьмарила нова неприємність. Хоча відволікла його від тягаря власних думок.

Петро прокинувся від шелесту, шкряботіння та важкого зітхання, що долило від дідового ліжка та раковини, біля якої той стояв і голився. Обличчя старого знову заросло густою жорсткою щетиною — минув уже тиждень, відколи Петро востаннє його голив.

Дідусь сперся лівою рукою на раковину, а правою буквально здирав шкіру зі щік. Він не зважав на зморшки, не намагався їх розгладити. Він орудував бритвою, наче бульдозер, що вирівнює ділянку. Це було не гоління, а радше жорстоке нівелювання глибоких зморшок сталевим лезом. Страшно було дивитися на закривавлене обличчя: здавалося, старий продирається крізь густі хащі. Помітивши в дзеркалі кров, що стікала по щоках, дідусь заскиглив, мов поранений звір.

– То яку мені дають кров?! Якогось пияка, або може цигана! А я все слабший...

Іван прикликав медсестру. Вона вклала його в ліжку, а дідусь вигукував: – Моя стара навіть не прийде мене провідати, а я скоро став убивцем через неї, я б за неї життя віддав...

– Прийде, прийде, – заспокоювала його медсестра.

Дідусь, ще жвавіший, коли хвороба не так його долала, розповідав про свою шлюбну авантюру після того, як молоденька медсестра-мадярочка в короткій мініспідниці принесла ліки. Дідусь помічав, як Петро тужливо проводжав її поглядом. Це відбулося до часу, коли Петро поголив діда.

– Подобається тобі? – спитав дід, лежачи на ліжку, з пустотливою усмішкою звернувшись до Петра.

– Але там, дідусю, – Петро не знав, як поводитися, і зачепив його за живе. Проте він не міг і не хотів дати це зрозуміти, щоб не стати посміховиськом для інших пацієнтів.

– Треба трохи почекати, тоді ти знайдеш свою любов.

– А ви знайшли її?

– Знайшов, але мусив за неї боротися. Ми з Анцьо присягли собі побратися. Але, як то часто буває в таких випадках, там, де є велика любов, будуть і різні перешкоди. Анцьо сватав хлопець із сусіднього села, до якого більше схилився її тато, бо був багатший. Анця йому відмовила, але тато наполягав на своєму. Я не збирався від неї відступати. Пішов я до сусіднього села, де був настирливий хлопець. Я вирішив із тим покінчити. Придумав я свій план. Взяв я пістолет і пішов я до корчми, сів я так, щоби двері були перед мною, як він ввійде, я зразу стрільну до нього.

– Ну, і як? – питався зацікавлений і здивований Петро. Він чув щось неочікуване від цього кволого дідуса, який заговорив з такою міцною емоцією. Голос його став дзвінкшим, а очі ожили, мовби все це відбулося в недалекій минулості.

– На щастя, може його, а може і мого, він не прийшов того дня до корчми. Можливо, хтось йому дав знати, що я там є.

Петро намагався уявити собі дідуса як стрільця з Дикого Заходу, але це йому не вдавалося. Скоріше він бачив його подібним до опришка в дрелих штаних з пістолетом за поясом.

– А потім? – питався зацікавлений Петро.

– Я не відрікся від Анці, відвів, тобто викрав до себе до хати. Нарешті, тесть змірився – і весілля було. А тепер вона мене покинула. Вже десять років, як її немає на тому світі.

Дідусь говорив так кілька днів тому, а сьогодні, через слабке здоров'я та туманний розум, він засмучений, що Анця його не провідує. Жива Анця чи ні, дідусь береже її в думках і серці, подумав Петро. Мабуть, це і є велике кохання. Вихований самотньою матір'ю, він ніколи не відчував нічого подібного. Розмірковуючи про кохання між чоловіком і жінкою, він запитував себе: чи здатні вони кохати одне одного після сорока років? Можливо, вони вже занадто зрілі для таких почуттів та близькості. Але дідусева історія спростовувала ці його сумніви.

Вранці, ще до того, як медсестра встигла дати йому термометр, його розбудив якийсь шум біля ліжка дідуса. Навколо його ліжка встановили білу ширму. Петро сперся на лікті, цікавлячись, що ж відбувається насправді.

– Що сталося? – звернувся він до медсестри. Старша, небалакуча жінка, чітко виконувала свою роботу, її вправність у ін'єкціях була беззаперечною, проте на цьому її комунікація закінчувалася – жодних емоцій чи зайвих слів.

– Екзитус.

Петро до цього моменту не знав цього слова. Але щойно побачив ці рухи у тьмяному блакитному світлі лікарняної палати – як кладуть тіло дідуса на якийсь візок – одразу все зрозумів. Смерть витала навколо нього. Він злякався. Підсвідомо він повністю накрився ковдрою, в ту мить побажав, щоб його тут не було. Коли пізніше він подивився на своїх сусідів-пацієнтів, вони також дивилися на нього з порожнім поглядом. Гамеричан порався у своїй тумбочці. Фьцьо приклав руку до грудей і неухважно втупився в стелю. Тихий, незрзу-

мілий шепіт також чувся із сусідньої кімнати. Післясмак тут був присутній. Петро був приголомшений смертю дідуся, оскільки раніше вважав, що лікарня призначена для людей, щоб вони зцілювалися та поверталися до життя. Знову виникли побоювання за його життя. Навіть порожнє ліжко без дідуся, без постільної білизни, лише голий матрац, посилювало це. Треба сказати, що від'їзд Івана не додав Петрові настрою. Його перебування в лікарні закінчилося.

Коли санітарка-прибиральниця застирала це ліжко перед обідом, сонячне світло морозного січневого дня проникало крізь вікна, і важка атмосфера розтанула. Чоловіки вже жвавіше розмовляли, ділячись своїми проблемами. Згодом зайшла мова і про дідову кончину: хто як помітив її вночі.

Медсестра-мадярочка прийшла на нічне чергування, із сяючою посмішкою розносячи вечірні ліки та термометри. Вона потягнула Петра за ніс пальцями, дивуючись, чому він так хмуриться. Він одразу почервонів. Був радий, що вкритий ковдрою, щоб вона не помітила його збудження. Петро подумав, що міг би зайняти місце Івана в кімнаті медсестер, де той часто сидів, особливо вечорами, коли чувся веселий сміх. Петро часто таємно підслуховував і спостерігав, що там відбувається. Він із заздрістю спостерігав, як медсестра сіла на коліна до Івана. Хіба тягання носа не було сигналом про це? Досі він пам'ятає себе тим, хто зачіпав дівчат, однокласниць. Бували моменти, коли навіть його самого бентежили їхні витівки з бретельками бюстгальтерів, деколи і засували руку їм під бюстгальтер. Тепер до нього прийшло усвідомлення: то були лише незграбні прояви хлоп'ячого бажання здаватися крутим, за якими насправді ховався інтерес до дівчат. Він розуміє, що не був у цьому один, і це викликає в нього сором. Повернувшись до школи, він твердо знатиме, що такі зухвалі вчинки більше не повторяться. Окрім цього чіткого бачення того, що і як у школі, Петро змирився, зокрема, з розумінням навчального матеріалу дев'ятого класу. Він відтісняє думки про школу на задній план, так само як і ховає свої підручники, кудись на дно тумбочки біля ліжка.

Плани Петра змінюються, до порожнього ліжка померлого дідуся привозять нового непритомного пацієнта, це викликало в його голові якесь сум'яття. Федак каже, що це безнадійний стан, що лікарі сумніваються, що він доживе до ранку, родині потрібно бути до цього готовою. Від цього Петрові не стає легше. Смерть вертиться поблизу й надалі. Добре, що ліжко цього бідолахи було відокремлене від кімнати ширмою. З-за ширми всю ніч час від часу чулися важкі, болісні стогони. Петра кидало у важких снах або, прокинувшись, мучили похмурі думки про те, чи одужає він остаточно, чи його життя буде в небезпеці через хворе серце.

На світанку печаль оселилася біля ліжка вмираючого, де зібралися його дружина та найдорожчі люди. Підходячи до ліжка, сльози, що котилися їхніми обличчями, були гіркими свідченнями болю, смутку та втраченої надії. Але сталося неймовірне: той, чие життя вже майже згасло, підвів повіки й окинув їх здивованим поглядом, перетворюючи сльози скорботи на сльози безмежної радості. Петро, Фецьо, Гамеричан, а також сусідні пацієнти сприймали радість родичів безнадійно хворого. Здається, що смерть у їхній кімнаті втратила силу, була змушена залишити її.

Цей випадок показав Петрові, що лікарі теж можуть втрачати надію на одужання.

Останнім часом ранки приносять Петрові здивування, як і у цьому випадку. Ще до того, як медсестра почала обхід з термометрами й ліками, Петро почув з-за ширми хрипке:

– Де я? Тут є хтось?

Не наважився зазирнути за ширму, але покликав медсестру, вона прикликала чергового лікаря. Той призначив йому певну медичну допомогу, медсестра відсунула ширму.

– Ласкаво просимо до живих, – тихо сказав Федак, схилившись над краєм ліжка.

Лежачи в ліжку, чоловічок не повертав голови, а лише обережно водив очима, намагаючись збагнути, де знаходиться той, хто говорить. На його губах заграла ледь помітна посмішка.

Федак повідомив про дивовижну зміну: тиск у голові пацієнта зменшився настільки, що гнійні маси почали виходити з нього через вуха.

Новий пацієнт Іван одужував, втягуючись у лікарняне життя пацієнтів. Спочатку, за перевіреним сценарієм, Федак втягнув його, «вибивши» з нього особисту інформацію. Про нього дізналися, що він працівник швейної фабрики, де прасував одяг.

– О, та там ціла черга дівчат вишикувалася, щоб попросувати свої спідниці, – з удаваною серйозністю промовив Федак.

– Я буду радий, якщо зможу попросувати спідницю дружини, – відповів Іван приглушеним голосом, бо не хотів продовжувати розмову в цьому напрямку.

Відірвавши погляд від третього тому «Віннету», Гамеричан підняв догори палець, показуючи Іванові: «Окей, молодець!»

Фецьо, сусід Петра по ліжку, покликав медсестру. Через тривале лежання його сідниця спірла, і він попросив допомоги. Медсестра підійшла з ватою, просоченою дезінфікуючим розчином із різким запахом спирту. І тут сталося таке: Фецьо розгубився і не дав їй нічого робити. Сказав, сам усе зробить. Але чомусь руки в нього не слухалися. Петро запропонував допомогти, і той згодився. Він стягнув штани піжами. Фецьо потім почав шипіти, що йому пече там, де обробили. Петро глянув, побачив, що нічого страшного, і вирішив скористатися моментом, щоб побешкетувати. Після того, як він обробив його роздратовану сідницю, він потім вставив цю вату до геніталій і натягнув піжаму. Під сміх присутніх Фецьо лише потім заревів, що пече, що яйка йому згорять. Згодом Фецьо витягнув зі штанів цю пекучу вату, кинув її у кошик.

Яка ж гордість переповнювала Петра, коли йому вдалося розсмішити своїх співпацієнтів! У цей момент він почувався дорослим серед дорослих. Захоплений, він забував про своє серце, яке нарешті заспокоїлося: його пульс знизився з постійно високих понад 120 до близько 90 у стані спокою. Але лікарі кажуть, що аналізи крові все ще не в порядку. Однак, серце починало пришвидшуватися, коли до нього підходила медсестра-малярочка або коли він думав про неї. Зрозумів, що такого пришвидшення не треба побоюватися. Лікарі перестали наполягати на його перебуванні в ліжку, дозволивши йому користуватися вбиральною та приймати душ. Його приваблювала ідея відвідати медсестринську кімнату ввечері, як це зробив Іван, але він побоювався глузувань, адже медсестра одразу б помітила його еротичне збудження крізь

піжамні штани. Краще було йому мріяти у своєму ліжку. Мріяти про любов, яка може чекати його у майбутньому.

Коли останній звук сміху після Петрового жарту розвіявся в повітрі, Гамеричан несподівано почав задихатися. Його відчайдушні жести біля відчиненого вікна кричали про брак повітря. Швидко прибігли лікар, медсестра та санітарка-прибиральниця, несучи кисневий балон. Маска лягла на обличчя Гамеричана. Петро вперше на власні очі побачив астматичний напад. Сором пронизав його за попередні цинічні думки: що Гамеричан просто відлежується тут, користуючись теплом, що він безсовісно використовує систему охорони здоров'я, яку б ніколи не зміг собі дозволити в його Америці, або за яку довелося б викласти чималі гроші.

Після астматичного нападу Петро раптом по-новому глянув на Гамеричана, побачивши в ньому німечного старого. Від колишньої схожості на Олдржиха Нового майже нічого не лишилося. Здавалося, його огорнула повна самотність, і дивувало, що ніхто не приходив провідати. Петро ж добре знав, як тут шанують тих, хто приїхав з Америки, насамперед через їхні долари, але в цьому випадку це чомусь не діяло.

Петрові майнуло, що думає не про свої підліткові проблеми, як кілька тижнів тому, а як дорослий. Тут він сильніше відчував присутність смерті. Коли він прибув до лікарні, то з нетерпінням запитував, коли його випишуть додому, але зараз він не хоче надто багато про це думати, бо хвилюється, як воно буде у звичайному житті?

Ось чому він так думає, бо його виписують з лікарні.

Сестра Анна повідомила, що школа спершу не хотіла класифікувати його на пів року. Але щоб він міг подати заяву до середньої школи, йому все ж поставили піврічні оцінки, і про відмінне свідоцтво він тепер може забути.

Він уявляв, як заходить до класу. Усі витріщатимуться на нього. Це буде схоже на те, як потрапити до чужого племені. Вони запитуватимуть його, де він був, що з ним не так. А він? Що він їм скаже?

Як він мав брати участь у розмовах з однокласниками, коли його єдиним соціальним життям були лікарняні плитки? Буде розповідати про те, як смерть обходила його лікарняну палату? Його реальністю були білі стіни, запах дезінфікуючого засобу, регулярні візити медсестер і приглушені звуки коридору. Лікарняна палата – це був його всесвіт. Медсестри були його родиною, лікарі – його авторитетними фігурами, а інші пацієнти, ті, що довго перебували в лікарні, були його дивними супутниками. Вони говорили про всілякі речі, але їхня присутність заспокоювала.

Як він мав навчатися, коли його мозок давно адаптувався до повільнішого лікарняного ритму? Текст на сторінках підручників здавався йому чужим, рівняння та визначення ніби належали іншій мові.

І тому, коли він стояв біля дверей вранці, у звичайному одязі, з сумкою, в якій були лише його речі, він не відчував радості.

Потім він підійшов до ліжка, щоб потиснути руку Гамеричану та воскреслому Івану. Коли він потиснув руку Федаку, той поплескав його по плечу зі словами: «Тримайся, чоловіче!» Петро швидко потиснув руку Фецьові й одразу ж відвернувся, щоб піти, бо на очі йому навернулися сльози. Він усвідомив, що це дивні сльози, адже насправді мав би радіти, що залишає це середовище, яке для багатьох є в'язницею.

Марія МАТІОС

Жінці можна довіряти

(Уривок з роману)

Глипнувши на годинник, підводиться і рушає в бік універмагу «Рязань» (добре було би купити нові шкарпетки, але куди з ними попертися? В КГБ?), а далі різко звертає з вул. Космодем'янської до «червоноармійського»¹ продуктового ринку. Спішно обходить прилавок з яблуками і грушами, від збудження і перенапруги без потреби купує один невеликий ранет і знову звертає на вулицю Шевченка, ту, що ближче до КГБ. Порівнявшись із колишнім католицьким костелом Пречистого Серця Ісуса, а тепер – обласним архівом, Крильчук різко розвертається і мало не шпортається об ноги одного з тих, хто щойно у сквері читав «Правду». Збитий з пантелику, зиркає на годинник: 11:25. Пора! Пришвидшивши крок, Василь стає перед входом якраз тоді, коли ззаду лунає змовницький голос Дмитра Олександровича:

– А ось і я. Ходімо. Нас чекають.

– Не знаєте? Мені сьогодні дадуть допуск? – не витримуючи, нетерпеливиться з порога Василь, засуваючи ранет у відстовбурчену кишеню піджака, але тут-таки миттєво перекладає яблуко в штани.

На бісову маму купив той ранет, що тепер нема де його подіти. Краще би шкарпетки – не так би випірали з кишені.

Дмитро Олександрович пропускає запитання повз вуха. Вони мовчки йдуть до дверей управління, а ті, мов на замовлення, відчиняються просто перед носом – навіть «особист» не встигає взятися за ручку.

Коридор непривітної брунотно-сірої будівлі з височенними стелями порожній. Кроки гучно відлунюють у такт ходьби, так що здається, коридором маршрутує заледве не військо, що ще більше додає неспокою.

Василь від хвилювання і навіть деякого страху не зауважує, коли й куди подівся Дмитро Олександрович: він тепер ступає за чоловіком у військовій формі – одним із тих, хто перевіряв паспорт при вході. Вони мовчки і так само майже стройовим кроком ідуть першим поверхом аж у самий кінець коридору. Безсловесний чоловік відчиняє перед Василем двері, впускає до середини, а там уже двоє в цивільному стоять по два боки широкого стола, тримаючи руки за спинами. Позаду Крильчука клацають двері. Василь хотів би намацати бодай яблуко в кишені – так йому некомфортно, і він лиш притискає руки уздовж тіла.

– Здрастуйте, Василю Петровичу! – крижаним голосом вітається один з них, пильно розглядаючи Крильчукове обличчя.

Другий, не чекаючи відповіді на привітання, широким, але коротким жестом мовчки показує на стілець.

¹ Центральний ринок у Чернівцях на колишній вулиці Червоноармійській.

Жоден не подав руки для привітання.

– Продовжимо розмову Василю Петровичу? – крига в голосі тоншає. – Ні-ні, знаю: з вами спілкувалися інші наші колеги, однак, думаю, сьогодні знайдемо спільну мову і ми.

Російська в його інтерпретації звучить грубо і неприродно, зі специфічним акцентом. Так у них на заводі російською мовою розмовляють молдавани.

– Перед тим, як перейти до головної теми, ми... – киває на колегу, – хотіли би почути від вас відповіді на кілька наших запитань.

– Василю Петровичу... – другий чоловік робить дуже довгу паузу.

Що ж вони всі так люблять тягнути kota за хвіст? – думає про себе Крильчук, соваючись на стільці.

Він почуває себе піддослідним кроликом з цими навмисними паузами, недолугими таємницями, незрозумілою грою на нервах. Запитали би все й одразу, без натяків і двозначностей, щоб зрозуміти їхню цікавість до нього. Василь звик до простоти спілкування і ясності думок. А ці двоє, як і їхні товариші з Дністровської, 7, розглядають його, ніби який товар для продажу.

Мовчання триває недовго.

– Скажіть, будь ласка, а з якою метою ви, Василю Петровичу, за день до призначеної вам зустрічі приходили до будинку номер 7 на вулиці Дністровській? Що саме ви хотіли там дізнатися?

Його захопили зненацька. Так, мов повалили «хуком» у нокадаун.

– Я... я... – від несподіванки бракне повітря, і він крізь кишеню штанів стискає ранет: – Я просто ніколи не був у тому районі міста і хотів знати, скільки часу доведеться діставатися до потрібної адреси. Це віддалений мікрорайон, – уточнює навіщось. – Кажу: я там не був раніше. Хотів розрахувати час. Не люблю запізнюватися.

– Ага... ми зауважили. Зауважили, – майже весело погоджується один із співрозмовників.

– А це має якесь значення для мого допуску до держтаємниці?

Василеві здається, що у нього відмовили гальма самозахисту. Найбільше розлютило, що хтось його вистежував. Він же не шпигун, щоб іти за ним слідом. Навіщо? Що вони хочуть від нього?

– Ні, видачі допуску це не стосується. Однак, як ми бачимо з ваших відповідей сьогодні, а також відповідей в анкеті, ви схильні до... ну, скажемо так... до неправди.

– Як?! Якої неправди?

– Ну, як? Свого часу на роботі ви повідомили, що йдете в обласну бібліотеку технічної та наукової літератури, а самі чкурнули на вулицю Дністровську. Ви там хотіли когось побачити? Отже, ви там все-таки бували й раніше?

Густа жменя піску потрапляє Василеві просто в очі і вмить розлітається на дрібні піщинки. Здається, пісок тисне навіть на барабанні перетинки у вухах. Він остаточно збитий з пантелику.

– А як я міг хотіти когось побачити, якщо я там ніколи не був?! Я ж вам уже розказав. Я хотів побачити сам будинок, його розташування, вирахувати, скільки часу мені знадобиться, щоб дістатися на околицю міста. Я мислю конкретними категоріями. Я ж інженер. Я розказав.

– Розказа-а-али... Вас не цікавить моя особа? Ви ж такий цікавий до всього... – чоловік у цивільному, той, що говорить без акценту, сідає за стіл.

– Ну-у-у... це не має аж такого значення. Я ж розумію, де перебуваю. Розумію, що ви співробітник КГБ. Решту скажете, якщо вважатимете за потрібне.

– Так-так... Якщо вважатимемо за потрібне... А скажіть, Василю Петровичу, чим вам не до вподоби легендарна Анджела Девіс?

Він чує, як у нього раптово мокріють долоні. Але він не схильний до надмірної пітливості. Навіть у спеку. Знову стискає яблуко уже крізь піджак.

– Наша Анджела Девіс? Валя Григорчук?! – ще трохи – і він розсміється. Здається, він таки посміхається. – Та ні, насправді вона мені подобається... ну, як приємна дівчина. Як молодий спеціаліст. В роботі вона зосереджена. Ініціативна. Трохи, правда, нечупара, на столі у неї постійний безлад. А я люблю педантичних.

– Ну, навіщо так примітивно, Василю Петровичу? Навіщо ви нас заплутуєте так примітивно? Я вас питаю про спра-а-вжню Анджелу Девіс, – театральньо розтягує слова. – Про спра-а-авжню! Американську. Про борця за права людини. Ви, до речі, знаєте, що означає поняття «права людини» в капіталістичному суспільстві?

Василеві здається, що його, мов японську грушу, без передиху гамселять з усіх боків боксерськими рукавичками – і все новими і більш несподіваними прийомами, хоча насправді в кабінеті із загратованими вікнами уздовж-упоперек ходить високий чоловік у цивільному з дуже рівною спиною.

– Про американську Анджелу Девіс я знаю те, що знає весь Радянський Союз. Що вона борець з імперіалізмом, апартеїдом, що вона бореться за права негрів. Що має підтримку всього прогресивного людства планети. Нещодавно сам товариш Еріх Хоннекер зустрівся з нею. А більше не знаю. Я ходив разом з усім нашим відділом на мітинг на її підтримку на Центральну площу. На політінформаціях про неї інформують. Так що трохи знаю. Але я ніде не казав, що вона мені не до вподоби. Якщо ви натякаєте, що я, як і весь завод, інженера Валентину Григорчук жартома називаємо Анджелою... так це через її дуже пишну завивку... через кучері, як у справжньої Анджели Девіс.

– Василю Петровичу, – з притиском звертається чоловік, нахилиючись над столом: – Тут... у цих стінах не натякають. Тут... Тут констатують виключно факти. І нічого, крім фактів.

Пауза така довга, що Крильчук встигає відкашлятися, посоватися на стільці, знову стиснути ранет і, ледве стримуючи внутрішню злість, втупитися очима в мутне віконне скло за ґратами. Навіщо в такій установі загратовувати перший поверх? Невже хтось може осміліти в цих стінах настільки, щоб навіть подумати, не те що спромогтися на втечу? Тут, швидше, людину доведуть до паралічу і самогубства, ніж до думки про бунт. Але що дивуватися ґратам на вікнах першого поверху, коли в їхньому заводоуправлінні в кабінеті «особіста» на четвертому – ґрати такі ж.

– Я вам охоче вірю, що ви насправді не маєте жодних застережень проти Анджели Девіс, але звідки у вас такі відверто антирадянські висловлювання?

Ні, зараз він здатен тільки слухати. Байдуже слухати, як слухають дощ

чи таракотіння коліс по гравію, бо це ж неможливо витримати – таку зухвалу маячню. Останні сили покидають задеревіле враз тіло, коли чоловік, що так само разом з ним дивиться у вікно, начебто зовсім не зважаючи на стан допитуваного, з особливим езуїтством у голосі говорить про антирадянські висловлювання Василя Крильчука. Антирадянські висловлювання! Його, радянського інженера! Начальника бюро майже секретного заводу «Квант». Влаштовуючись на завод, він давав підписку про нерозголошення будь-яких відомостей, пов'язаних з роботою! Але він не підписувався не жартувати і не кпинити з тих, хто йому до вподоби. Він що, допитуваний? – якби міг, ударив би себе в груди.

А хто ж, як не допитуваний? Це ж триває справжній допит, закамouflований під дружню співбесіду! Справжнісінький допит, хіба без фізичних тортур, проте з невимовним моральним знуцанням і тиском.

– Антирадянські висловлювання? Мої?! Які висловлювання?! – таке здивування і одночасно обурення в голосі неможливо підробити.

Чоловік розвертається до Крильчука, відкопилує нижню губу, нібито з розчарування, імітуючи тон вельми ображеної людини:

– Навіщо стільки праведного гніву і обурення, шановний Василю Петровичу? Ну, ось, наприклад, одного разу під час відпочинку на природі не я ж, а таки ви обурювалися, що, мовляв, ми в космос полетіли, а дорогу нормально зробити не можемо, вилетіли, значить, усі наші гроші в космос. Обурювалися ж? Правда? І це чули люди. А про підривну діяльність іноземних спецслужб на території Радянського Союзу вам не відомо! Еге ж! І що Америка має намір найближчим часом бомбардувати нас із космосу ракетами, це для вас, очевидно, також новина, – кагебіст хіба лиш не загинає пальці, перераховуючи усі капіталістичні загрози для СРСР. – І невідомо про американську розробку нейтронної бомби, яка продовжує бомбу атомну. Ви зовсім нічого не знаєте про гонку озброєнь, яка змушує Радянський Союз вкладати все більше й більше коштів у космос. Так, у космос, Василю Петровичу, ви ж інженер, – не прибирає сарказму з голосу, – повинні би й самі розуміти, що то ж не іграшкові американські кораблики снують космосом задля розваги. Не дитячі іграшки, а космічні кораблі з певними імперіалістичними завданнями. Це, звичайно, поза вашою міщанською, споживацькою увагою.

Крильчук мовчить. Він гарячково перебирає в пам'яті час і місце, коли ляпнув таке, не замислюючись, і тих, хто це чув. Але ж у них майже завжди одна і та ж заводська компанія, у них там самі вибрані – і всі дружні, як одна сім'я, і жарти у них – як жарти. Що ж тут антирадянського такого, коли дорога до його села в такому стані, що після автобуса доводиться вибивати одяг від пилуки? Та всі довкола так говорять: «вилетіли всі наші грошики в космос»!

А про яке Василеве споживацтво натякає цей виструнчений чоловік у дорожчому, ніж у нього, костюмі? Про сім квадратних метрів його сімейного – як значиться в документах – гуртожитку, через що він не може нормально привести жінку, щоб вона не бігала вночі через весь загальний коридор до туалету?! Чи йому в цій крихітній кімнатині тримати нічний горщик для цього, а вранці виходити з ним на кухню, і разом з трьома сусідками займати чергу до – метр на метр – вбиральні, щоб спорожнити його? І через те йому інкримінують міщанство?!

Ці «шевченкознавці» в цивільному що, всіх так допитують, коли дізнаються про невинні жарти чи мінімальне, але праведне невдоволення?! Де їх стільки набереться для такої кількості допитів – цих допитувачів?

– Значить, казали... – лагідним, майже езуїтським тоном відповідає сам собі чоловік у цивільному і знову всідається за стіл.

Він вдає заклопотаність, довго порпаючись у шухляді, набитій паперами, далі витягує листок, списаний дуже густим і дрібним почерком, недбало, начебто граючись, крутить ним перед очима Василя Петровича так, щоб не можна було прочитати бодай одне слово чи побачити почерк, і кладе назад.

– А ось тут, – киває на шухляду, – дуже детально описано, як після колективного походу на концерт польської співачки Марилі Родович ви надто емоційно виказували підтримку редакторці вашої заводської газети, коли дізналися про отриману нею сувору догану за політичну короткозорість і позбавлення її щомісячної премії за соцзмагання. Розкажіть, звідки вам відомий цей факт і що ви мали на увазі, висловлюючи обурення партійною доганою редакторці?

Йому хочеться кричати. Ні. Він хоче відчинити навстіж заґратоване вікно і на повні груди вдихнути свіжого повітря. Тут задуха. Суцільна задуха. Йому паморочиться в голові і плутається свідомість. Вкусив би яблуко – та не дадуть же засунути руку в кишеньку!

– Можна води? – питає стишеним, майже шепелявим голосом.

Тепер він знає, як задихається риба на безводді.

– Звичайно. Звичайно, – чоловік з молдавським акцентом наливає третину склянки, повертає графин на сейф у кутку кабінету і знову всідається за стіл. – Так що ви мали на увазі, прилюдно обурюючись через догану редакторці за політичну короткозорість? Розкажіть повну фавулу цієї, як видно, прецікавої для вас історії.

Води, здається, вистачає на один ковток, але попросити ще – бракує відваги.

– Що я мав на увазі... всю фавулу... – Василь Петрович, не криючись, уголос збирається з думками.

Вони в нього раптово загальмувалися. Ні, вони сплутані, як нитки, – його думки, – коли з-під маминих спиць випадає клубок на підлогу, і ними починає бавитися нахабний дворовий кіт, що хитро проліз у прочинені двері веранди в пошуках розваги.

– Я під час обідньої перерви іноді заходжу в заводську редакцію. Ми земляки з чоловіком нашої редакторки. Знайомі давно. Обмінюємось новинками літератури. Іноді разом ходимо на концерти, в кіно.

– А по суті? – чоловік уже квапить Василя.

– По суті... Не знаю, що ви маєте на увазі, але одного разу я прийшов у редакцію і застав редакторку у сльозах. Вона повернулася із засідання партійної комісії райкому, де їй впекли догану і позбавили квартальної премії за соцзмагання.

– Вона поділилася, за що отримала догану? Ще хтось був свідком розмови?

– Так. Там тоді, крім заводського кореспондента, було ще кілька людей із заводууправління. Не пригадую, хто саме. Хтось із інженерів. В редакцію часто заходять і робітники, і ітеерівці. Вони люблять спілкуватися з бала-

кучою редакторкою. Але це було давно. Я не пригадую поіменно, хто тоді був. Редакторка сказала, що припустилася помилки в газеті, що начебто ненавмисне розсекретила заборонений об'єкт у місті... тобто ненавмисне розкрила, як виявилось, державну таємницю. І через те газета вийшла не за графіком, їй влетіло спершу від парткому заводу, бо газета вийшла на день пізніше, а згодом від райкому. Редакторка пояснювала, що через розсекречення забороненої інформації газету до друку не підписав обласний цензор...

– В СРСР немає цензури! – миттєво перебиває чоловік, навіщося знову висуваючи шухляду. – Я вас слухаю, уважно слухаю, Василю Петровичу.

– Може, в СРСР немає цензури, але, видно, що в Чернівцях цензор таки є. Ну, може, не цензор... редакторка якось так сказала, працівник головліту чи як там, який сидить в облвиконкомі в кабінеті на третьому поверсі, не підписав до друку номер газети, де було повідомлення про художню виставку в гарнізонному будинку офіцерів, і що це повідомлення розсекречувало чернівецький військовий гарнізон, про який чомусь не можна писати у пресі. Після зауваження помилку редакторка виправила, але цензор... тобто працівник головліту...

– Головліт, шановний Василю Петровичу, – це головне управління у справах літератури та видавництва, – з притиском пояснює кагебіст, – орган державної влади, який здійснює захист державних таємниць у художніх творах і засобах масової інформації.

– Ну, так... напевно. Редакторка тоді плакала, бо цензор повідомив про порушення одночасно в заводський партком і в райком партії, а це було вже друге порушення якогось забороненого списку і редакторку могли виключити з партії або позбавити роботи. На той раз обмежилися партійною доганою із занесенням в особову справу і позбавленням премії.

– Так, звісно. Все правильно. За розголошення державної таємниці. Проте з партії її не виключили. Все правильно: дали тільки сувору догану із занесенням в особову справу. Як попередження. Газета, навіть заводська, – також інструмент ідеологічного фронту. Редакторці ще легко обійшлося таке порушення. Але що вас так обурило в цій історії? Розкажіть. Цікаво почути.

У Василя урвався терпець думати мовчки. Все одно витискають з нього правду. Працюють буром. Напористі хлопці. Але йому нічого приховувати такого, про що не міг би сказати вголос.

– Це не обурення... як вам сказати точніше... мені образливо за нашу редакторку. Вона в газеті дуже заступається за наших робітників і критикує всяку безгосподарність, через що її недолюблює наше начальство. Зате люблять робітників. Якось на загальних зборах трудового колективу редакторку критикував головний інженер за те, що газета надрукувала кілька матеріалів про неефективне зберігання і експлуатацію заводських електронно-обчислювальних машин. А ви ж знаєте, одна наша ЕОМ займає величезну площу. От головний інженер привселюдно накинувся на редакторку, що ЕОМ – це стратегічне устаткування, і допитувався, звідки в неї відомості про заводські ЕОМ, хто редакцію постачає такою наклепницькою інформацією, навіть сказав: «Через такі статті вами, товаришко редактор, повинні займатися компетентні органи, бо розпустилися ви своїм бойовим листком більше, ніж «Комсомольская правда!»»

– Ну, і що редакторка відповіла головному інженерові? – здається, допитувач нарешті зацікавився розповіддю.

– Та вона в нас за словом в кишеню не лізе. Сказала так: а я вважаю, що компетентні, як ви кажете, товаришу головний інженер, органи повинні би поцікавитися тими, хто так безвідповідально і не по-господарськи гробить дорогу техніку, за якою точно наше майбутнє! За такого, як нині, господарювання ми через двадцять років залишимося в кам'яному віці і продовжуватимемо працювати кайлом і сокирою, і рахуватимемо на дерев'яній рахівниці, а не на ЕОМ. Отак і сказала, а весь актовий зал заплодував їй.

– Язиката ваша редакторка! – кагебіст нарешті демонструє наявність у себе м'язів, які відповідають за міміку. – Але ми, Василю Петровичу, вели мову про розголошення заводською газетою державної таємниці і ваше невдоволення доганою редакторці.

– Ну, я ж вам кажу, це була така моя реакція, чи точніше, моя образа за редакторку. Так, я після концерту Марилі Родович просто сказав: як же ж так? Ось ми всі вийшли з будинку офіцерів, тут відбувався концерт іноземної співачки, тут були журналісти, фотографи, ось на будівлі велика табличка «Будинок офіцерів», у нас на квитках написано «Будинок офіцерів», то який же секрет ти видала? Що ти розголосила такого, про що невідомо в нашому місті? Будинок офіцерів – це ж не сірникова коробка, а величезна споруда в самому центрі Чернівців!

– Ну-ну! Цікаво! Що вам ще відомо про будинок офіцерів?

– Ну, я знаю, що румуни планували тут зробити палац національної культури, але не встигли, бо влітку 40-го, після вступу на Буковину червоної армії це приміщення передали під різні радянські установи. А під час війни тут розміщувалося німецьке командування.

– А звідки у вас, Василю Петровичу, такі детальні знання про цю споруду?

– Та звідки! З заводу. У нас у сусідньому відділі працює жінка, сім'я якої жила на п'ятому поверсі будинку офіцерів від сорок шостого до сімдесят першого року. І її батько працював у гарнізоні на якійсь чисто цивільній посаді. Вона розповідала, що в будинку є шість наземних і чотири підземні поверхи, ну з усякими там технічними приміщеннями, котельнями і т.ін. А там, де була житлова частина, тепер, напевно, офіцерський готель. Так що, які ж тут секрети?!

– Василю Петровичу! Гарнізонний будинок офіцерів входить до числа об'єктів з окремого списку головліту, оприлюднення яких у пресі суворо заборонено і карається законом. Одна справа в розмовах, а інша – у пресі. Наші ідеологічні вороги за кордоном черпають інформацію про Союз не лише із розвідданих, але голвно з відкритих джерел, з преси. Тому ми змушені застосовувати превентивні заходи. Хіба це не зрозуміло людям з високою освітою і на відповідальних посадах?

– А як же напис на квитках? На афішах? Я не розумію, що тут секретного. Та й для кого? В газетах пишуть, що наші супутники з космосу можуть фіксувати авторучку на сидіннях стадіону, а тут шестиповерховий будинок... офіцерів! До речі, і у нас в інституті колись один старий викладач також розповідав про підземні поверхи будинку офіцерів як справжнє диво інженерної думки і дуже складну споруду. Начебто, крім котельні там був басейн для відстоювання води, якою у час відсутності води в місті користувалися в

цій будівлі. І начебто її вистачало аж на дві доби безперервного користування без обмежень.

– Дурниці! Ці університетські викладачі – завжди великі фантазери. Рукуни, які згодом стали союзниками Гітлера, не мали таких талановитих інженерів! Вони могли принести на Буковину хіба що ще більше постолів і мамалиги, – різко перебиває кагебіст.

– Розумієте, Василю Петровичу, розсекречення відомостей про будинок офіцерів у заводській газеті – не перша помилка вашої редакторки. Вона її визнала, до речі, визнала на засіданні районної комісії партійного контролю, ви ж самі про це кажете, – в розмову втручається другий допитувач. – Адже, подумайте самі. Якщо у пресі повідомляють про гарнізонний будинок офіцерів, то це означає, що в місті дислокується цілий гарнізон військових.

– А хіба це для когось секрет, – де, на якій вулиці Чернівців стоять військові частини? Там же скрізь на їхніх КПП² таблички! Хіба це не є підтвердженням того, що в місті дислокується гарнізон?!

– Василю Петровичу, ви відхилилися від теми. У вашої редакторки були й інші помилки.

Василь уже заплутався, що можна говорити, а про що слід мовчати, щоб нікому не нашкодити, однак у нього немає певності, що ці люди про щось не знають. Було таке відчуття, ніби він сидить на дні міської каналізації, куди стікаються всі нечистоти Чернівців. І про кого його зараз розпитують ці двоє? Про нього? Про його родину? Про редакторку?

Бо звідки їм відомо про так багато не вартих уваги деталей? Звідки відомо, що він поїхав на вулицю Дністровську, а не в бібліотеку? Звідки відомо, що казав після концерту?

Василь пам'ятає, як усі, кому на заводі дісталися квитки на Марилію Родович, весело, мов п'яні, горланили на тролейбусній зупинці модні «Кольорові ярмарки», заохочуючи пізніх перехожих до співу, а ці «шевченкознавці» без погонів, бачте, не почули співу, не зауважили вечірнього галасу, за який їхній компанії навіть зробили зауваження «дружинники», що патрулювали вечірнє місто, а почули лише те, що було сказано зовсім тихо. Хай би краще інкримінували порушення громадського порядку і режиму тиші після двадцять третьої вечора, а не...

Однак Василь відчуває, що навіть попри свій страх він повинен хоч якось захистити редакторку, з родиною якої товаришує багато років.

– Так, я знаю, була ще одна неприємна історія... з новорічним інтерв'ю помічника директора нашого заводу Івана Ілліча... я іноді забуваю його прізвище, бо ніколи не стикався з ним у роботі, здається, його прізвище Біскуп чи якось так... але він дуже авторитетна людина в колективі, ветеран великої вітчизняної війни. В інтерв'ю заводській газеті він розповідав про своє дитинство і сказав, що під час голоду їхня сім'я їла ховрахів і так вижила.

– В Радянському Союзі ніколи не було ніякого голоду! – швидко парирує чоловік з акцентом, кілька разів нервово висуваючи і засуваючи шухляду.

Другий – за спиною – різко стає перед очі.

– І що було далі?

² Контрольно-пропускний пункт.

– Редакторка розповіла, що було так само. Тобто було гірше, ніж із інформацією про будинок офіцерів. Бо новорічний номер газети віддрукували, а коли цензору, тобто працівнику головліту, принесли готову газету на підпис у світ, її забракували через згадку про з'їдених ховрахів... одне слово, начальство змушене було викликати в обласну друкарню чергову зміну друкарів, переробляли весь тираж, щоб устигнути з новорічним номером. А це ж фінансові збитки для заводу. Потім редакторку викликали на засідання парткому. Згодом дійшло до обкому партії. Одне слово... знову були неприємності. Через політичну короткозорість.

– І що редакторка?

– Вона каже, що ніхто ніколи не знайомив журналістів з усім тим списком заборон, про що можна, а про що не можна писати в газеті. Так, каже, в загальних рисах розказували, але без конкретики. Неофіційно, сказати б. Без письмових заборон. В тому усному списку вимагали не оприлюднити назви військових заводів міста або заводів, що виробляють військову техніку, не писати про колишніх націоналістів, навіть якщо вони тепер передовики виробництва, ну, і щось подібне. То звідки в тому інтерв'ю вона могла знати, що ветеран війни і помічник директора заводу каже неправду про голод і ховрахів? От і зробили редакторку крайньою. Але ж той голод був у тридцять третьому році, мій викладач в інституті також казав. А звідки їй редакторці знати, хто з передовиків виробництва націоналіст, а хто ні? Або звідки їй знати, на якому заводі виготовляють військову техніку? Думаю, це неправильно, що її покарали.

– Бачу, ви, Василю Петровичу, доволі спостережлива людина, я би сказав, навіть пильна. Такі нашому суспільству дуже і дуже потрібні, – кагебіст з акцентом перескажує з теми. – Адже час, бачите самі, непростий. Гонка озброєнь посилюється. Імперіалістичні спецслужби активізуються. Америка розробляє нові види стратегічної і ядерної зброї. Америка полює за нашими новітніми технічними розробками як у космічній, так і військовій галузі. З наближенням Олімпіади в Москві ми очікуємо нового витка протистояння і низку провокацій західних спецслужб. Зокрема, ідеологічних. Тому всім варто бути дуже і дуже пильними, спостережливими. Іноді ворог маскується так, що його і важко розпізнати. Тут нам без сторонньої допомоги і допомоги громадськості не обійтися.

– Пробачте... але який це має стосунок до редакторки нашої заводської газети? Чи до того, що ви розглядаєте мої документи на предмет допуску до державної таємниці? Як я розумію, ви вже пересвідчилися, що я не маю жодної цікавості до будь-яких секретів? Ні до приватних, ні до заводських. Я рядовий радянський інженер, хоч і начальник бюро. Виконую свої обов'язки чесно. Доган не маю. Працюю над новими розробками техніки на нашому заводі. Ну, так. Іноді невдало жартую. Але ж це не злочин – невинні жарти.

Увесь цей монолог кагебісти в цивільному вислуховують, як сіамські близнюки – зі складеними на грудях руками, киваючи в унісон нібито на знак згоди коротко підстриженими головами. Ну, чисто коміки, прости Господи.

– Ну, ось я й кажу, що ми потребуємо саме таких людей, таких свідомих громадян, які би своєю пильністю стояли на сторожі інтересів держави і її безпеки.

– Пробачте, але я, напевно, усе ж таки вас погано розумію або не розумію зовсім.

Від надмірного хвилювання, яке його охоплює дужче й дужче, Крильчук підводиться зі стільця, але тут же змушений вернутися на місце під майже гіпноотичним поглядом і різким помахом руки чоловіка за столом. Другий мовчки зробив лиш застережливий крок до нього.

– Тут немає нічого складного для розуміння, Василю Петровичу, – голос першого майже лагідний. – Наша організація, покликана стояти на сторожі захисту держави від всяких ворожих проявів чи проявів неблагонадійності власних громадян, потребує саме таких чесних і порядних добровільних помічників. Як ви розумієте, ми володіємо повною – навіть найменшою – інформацією тривожного чи, скажемо так, загрозливого характеру, яка дає комітетові держбезпеки можливість запобігати проявам екстремізму, терористичним загрозам, підбурливим діям окремих громадян чи й цілих груп, що демонструють своє невдоволення радянським устроєм і мають наміри тим чи іншим способом підірвати його. Бачите, час і міжнародна обстановка така, що доводиться постійно бути на сторожі. Так би мовити, в тонусі. І коли б не наші добровільні помічники з-поміж відповідальних і свідомих громадян, які так само розуміють складність сучасних процесів і дбають про міцність держави, нам довелося б непросто. Але ми все контролюємо.

Василь чує, як під ним повільно розливається окріп. Так діють «гарячі» уколи, якимось ділилися на кухні його сусідки.

Гарячість, важка, пекуча гарячість, розгорівшись десь у пасі, піднімається уверх тулубом аж до маківки, потім знову вертається чи не в п'яти – здається, його зненацька кинули в оту остогидлу виварку для брудної білизни на їхній кухні, яка віддає задушливою хлоркою, і тепер у жилих замість крові булькає самий окріп. Але голова, розбухла від напруження голова працює ясно, працює, як ніколи, чітко і пульсує ясно – так іноді за кульманом прострілюють нові ідеї, і тоді він гарячково, збуджено, щоб не втратити думку, намагається зафіксувати, зловити, запам'ятати найменші нюанси тієї ідеї, яку згодом, після спаду надто збудженого стану і настрою, він іронічно називає технічним натхненням.

– Ви, товаришу...

– ...капітан.

– Товаришу капітан, а яким чином я можу бачити чи знати про такі прояви загроз для держави? Я рядовий інженер, хоч і маленький начальник. Конструюю техніку, але в мене нема рентгену для чужих думок, тим паче намірів. А виявляти ворожі елементи чи підтримувати порядок в державі покликана ваша організація, окрім вас, для цього ще є міліція, прокуратура, суди. Це ж їхня компетенція і обов'язок – фіксувати розкрадачів, запобігати дебоширам, шкідникам, карати їх. Чи я неправильно розумію?

– Безперечно, Василю Петровичу, безперечно. І слушно, до речі. Грамотно. І міліція, і прокуратура, і комітет держбезпеки пильнують з усією вимогливістю, щоб у державі не порушувались норми радянського співжиття і таке інше. Але ні ми, ні міліція, ні прокуратура не можемо знати намірів окремих людей, особливо, якщо вони приховані. Ми не маємо можливості відстежувати дискретні розмови в перервах між роботою, на відпочинку, в

громадських місцях. Для цього нам і потрібні такі люди, як ви. Які вміють не лише слухати й бачити, але й аналізувати процеси, що відбуваються в суспільстві, і уміють нам у потрібний час підказувати про певні нездорові тенденції в колективах чи між окремими громадянами. Всього лише підказувати. Інформувати.

Окріп, стоградусний окріп. Ні, магма! Вогненна магма Етни і Везувію одночасно вивергається з самісінького закутку нутра, з найглибшої його клітини і розтікається, здається, вже й підлогою. Схоже відчуття гострого блаженства, поєданого з таким же гострим болем відрази він відчував лише під час довго стримуваного, а потім контрольованого оргазму з медичкою Ольгою.

Не питаючи дозволу, цілком спонтанно, і так само неконтрольовано Василь Крильчук підскакує до сейфа, на якому стоїть графин з водою, – так що обидва чоловіки від несподіванки кидаються навперейми, очевидно, витрактуювши це як спробу втечі, проте не встигають перехопити його, а він уже жадібно п'є, перехиливши графин, – аж булькає в горлі, поки не минає спрага. Крильчук дивиться на чоловіка, що назвав себе капітаном, ненависним поглядом, навіть не приховуючи цього.

– Ви хочете, щоб я став вашим донощиком?! Ви пропонуєте мені доносити?! Інформувати?!

Здається, він вкладає у ці слова весь діапазон свого голосу, однак із горла виринається щось таке схоже лише на хрип.

У погляді капітана – незрозуміла поблажливість, легка зверхність чи, може, іронічна жалість. Він знизує плечима так, ніби почув якусь дурницю.

– Ну, чому так грубо – донощиком? Не донощиком, Василю Петровичу, а просто пильною людиною. Скажімо так, нашим добровільним інформатором. Точніше, агентом. У цьому немає нічого ганебного, принизливого чи негідного. Це громадянська зрілість. Так чинять усі, для кого інтереси держави є важливішими, ніж якісь приватні домисли чи фантазії сумнівного характеру. Не відкрию вам великого секрету, однак скажу, що у нас добровільних помічників багато і ми таких людей усіляко підтримуємо.

Капітан робить паузу, вивчаючи реакцію Крильчука на сказане.

– Скажімо, ми доволі серйозно сприяємо їм у професійному зростанні. Ну, це така, знаєте, своєрідна – офіційна – система заохочення за сумлінне виконання свого громадянського обов'язку. Ви ж, між нами кажучи, маєте намір колись таки стати начальником конструкторського управління заводу чи головним конструктором? А чому б і ні? – зауваживши спробу заперечити, кагебіст примирливо кладе руку Крильчукові на плечі, одночасно добряче притискаючи його до стільця. – Маєте. Звичайно, маєте. Це здорові амбіції інтелектуально, морально і фізично здорової людини. До того ж у вас є все необхідне для цього. Чи, наприклад, хотіли б ви, Василю Петровичу, пришвидшити отримання своєї повноцінної квартири? Звичайно, хотіли би, що ж тут приховувати? Та, зрештою, ви її заслужили відповідно до закону про молодих спеціалістів. Але бачите, молодих спеціалістів багато, а квартир значно менше. Поки що.

Чоловік проводить долонею по голові, нібито пригладжуючи волосся, а насправді, як відчуває Василь, готується до якогось потужнішого тиску на нього, чи, точніше, чергового стрибка.

Міло УРБАН (1904-1982)

Міло Урбан (1904–1982) — видатний словацький письменник. Його літературний дебют відбувся у вісімнадцятирічному віці повістю «Яшек Кутяк з-під Бучянки», хоча збірка «Вигуки без відлуння» побачила світ лише у 1928 році. До цієї книги увійшли і його ранні прозові твори, де домінує прихована напруга природних сил як усередині людини, так і в живому організмі селянської спільноти. Цю ж лінію автор продовжив у книжці «З тихого фронту» (1932).

Свій шлях романіста Урбан розпочав славетним твором «Живий бич» (1927). Доля його головного героя, Адама Главая, отримала продовження в романі «Тумани на світанку» (1930), де сільське середовище поступилося місцем атмосфері міста.

Завершує цю трилогію твір «В тенетах» (1940).

Оповідання «Провалля» Міло Урбан написав у 1927 році. В оповіданні алегорично опрацьовує внутрішню суперечку розуму і почуття. Автор зображує психологічну боротьбу героя, який опинився у граничній ситуації. Провалля є символом глибокого провалля у людській душі, неспромога побороти чуттєве завантаження та внутрішні конфлікти, які врешті-решт ведуть до трагедії.

Провалля

Він був молодим вчителем, який саме залишив шкільні парти, а вона, оскільки Вагнові мешкали найближче до школи, кожного дня – вранці і увечері – носила йому солодке молоко у великому квітчастому глечику.

Він, інакше, Владо Клан оминав дівчата. А вона, йдучи будь-де, колихалась у широкому сильному попереку. Здорові, сонцем загорілі ноги, які виблискували, як топориче з бука, повільно, тихо прикладали до землі, бо ж боса нога була завжди раніше на землі. Тому Клан і не чув, коли зайшла до нього. Стукати не стукала, у них завжди заходили без стукання, то ж і вона не знала, зовсім не знала, що на двері й стукається.

Бувало, що Владо Клан почув її голос аж тоді, коли вже стояла на порозі із широкою усмішкою і сказала:

– Доброго ранку!

– Доброго ранку, Аниця! – відповів їй.

Вона стояла розгублено, в руках у неї був квітчатий глечик, він не знав, що ще має сказати, або взяти глечик і перелити молоко.

Але оскільки відчував, що собі взаємно сказали – є замало, то мимохить додав:

– Молоко?

– Молоко, – посміхнулася до нього Аниця.

І більше був би сказав, бо Владо Клан умів говорити, але в обличчі Аниці було стільки покірності, стільки майже рабського очікування, що завжди у нього виникало враження, ніби оте широке, відкрите обличчя можна місити мов кусник тіста. Це його зупиняло і залякувало. Без сло-

ва узяв молоко, перелив його, глечик виполоскав. Аниця попрощалась і йшла додому.

На цьому би усе закінчилося, якби... якби Владо Клан не був з тих, які над усім розмірковують і усьому хочуть прийти на суть, Але Владо Клан, хоча це і не було таким суттєвим, задумався і прийшов до висновку, що Аниця, властиво, відходить від нього дуже швидко, швидше, ніж каже порядок. Молоко йому носить і стара Ваганова, ні гроші не хоче, кажучи: «Ох! Хіба ще й за молоко..? Тоді мене Господь Бог і не благословив би, якби за гроші давала. У нас його, слава Богу, вистачає..!» Ну, добрі люди, добрі сусіди. Дуже добрі! А він лише перелле, виполоскає і подає, Аниця, колихаючись у широкому і сильному попереку, вже й прощається. Виходить, що він дивак, непривітна людина, що й милого слова не вмів сказати. І знову...

Та ні, він би і сказав, якби... Але дівчина... Чому стара не прийде, чому лише дівчину посилає?

Ну, це була ця заковика, яка збивала Влада Клана з пантелику. Це його хвилювало, а далі... І як далі..? Як далі, не бачив. Далі був туман, в якому тинялися різні застороги, різні опудала, Змалку їх добре знав. Вдома і у школі стільки про них чув, настільки врзалися у його свідомість, якщо будь-коли подумав про жінку, побачив проломлений міст і під ним жахливе чорне провалля, яке не мало дна, ні кінця, Він знав, що за тим приховується темний страхітливий досвід, знав, що застороги й заборони виправдані глибоким пізнанням людства, але він...

Йому щось бракувало. За цим проваллям ніби хтось стояв і кивав на нього пальцем – хтось дуже відомий, дуже близький...

– Молоко?– запитував Владо Клан досить довго, але дедалі чіткіше відчував, що цьому розгубленому короткому слову бракує щось людяне, що би з молока зробило справжнє молоко, так потрібне для життя. Задумався над цим і після довгого розмірковування вирішив, що прецінь до Аниці буде привітнішим.

І став привітнішим, побачивши, що для цього не треба ніякого особливого мистецтва. Ні, Аниця для нього не може бути небезпекою. Смішно! Коли стояла на порозі з покірливо розливою усмішкою, скоріш її жалів. Рука з квітчастим глеком упала уздовж тіла, очі розширились і жадібно впилися у Кланові губи і звисали на них, мов дві п'явки. І так ромова, яку раніше закінчив молоком, продовжив на весь ланцюг запитань і відповідей.

Відбулося це зовсім природньо.

Владо Клан, наприклад, запитав:

– Ну, як, Аниця?

– Добре, пане вчителю, – відповіла йому.

–Добре?

– Так.

– Ну, і чим займаєтесь? – запитував далі після короткої паузи інтенсивного роздумування.

– Оремо, – відповіла.

– Вже? – дивувався, хоча вранці бачив їхати Ваганових з плугом на поле.

- Саме сьогодні вперше.
- Так?
- Так. Увечері будем обливати.
- І ви будете обливати?
- Звичайно!

Був такий звичай. Обливали перших орачів, щоб врожай був багатий. Владо Клан не облив нікого, але наступного дня вранці вже було про що запитувати Аницю

- Ну кого ж ви учора облили?
 - Багатьох, хто лиш не йшов поблизу.
 - І як ви?
 - Легко. Я набрала у відро води і почала скраю.
- Ну, ви така смілива?
- Чому?
 - Тож так обливати...
 - О! Це у нас кожен.

Досить довго все так і тривало. Клан запитував, а Аниця відповідала: охоче, щиро й трішки сором'язливо. Та в її непевних відповідях, що так нагадували її тиху, заколисливу ходу, ховалася дивна сила. Вона притягувала й врзалася в пам'ять. Хоча дівчини вже не було поруч, йому здавалося, ніби вона досі стоїть із квітчастим глеком на порозі й нерішуче та розлого про щось розповідає».

Одного разу Владо Клан зустрів її на подвір'ї біля криниці. Криниця належала двом будинкам, лише від Ваганів йшлося до неї хвірткою через клуню. Коли підійшов до неї, Аниця вже набирала воду і Владові, чи хотів, або ні, налила у цебра аж по самісінький край. Потім їх рішуче ухопила і хотіла понести у школу.

Владо Клан жажнувся.

- Аниця, що ви робите? – майже вигукнув.
- Вони важкі, – відповіла впевнено. – Занесу їх вам.
- Ви думаєте, що у мене немає сили?
- Це вам не свідчить.

І пішла собі, наперекір всім протестам пішла з ними. Клан сперся на криницю, безпорадно дивився за нею, як погойдується у широкому попереку, як напружені руки тримають цебра і ноги, подібні двом буковим стовпам, сперлися у землю. На подвір'ї лежали зелені весняні сутінки, насичені запахом сирої землі. У сутінках Аниця викладала мов жива брила, яка злетіла зі стрімкого берега, за якою ще десь світило сонце.

Це було дивне. Дивне. І трохи сором'язливе. У жінці його навчили вбачати зловмисне звірятко, яке тільки дивиться, як би угризнути. І тут – шмат охочої людини, яка уособлена щирістю і добротою. Дівчина, жінка, яка насправді могла угризнути, сильними руками розломити речі, добровільно несе йому повні цебра води.

Це Клана зворушило, тепло рукою йому пройшло до душі, завіяло свіжим вітром, новими можливостями буття, в яких було повно радісного відчуття впевненості. Дрібний, невеликий вчинок охочої Аниці був немов чарівний ключ: пролунав у невидимому замку і відімкнув йому невідомо-

мий внутрішній світ села. Владо Клан увійшов туди, роздивлявся по великому просторі, й був здивований. Побачив, що там немає прикидів, що там усе подається без викрутів.... Ні. Там не можна було торгуватися. Там треба було приймати і повертати саме так: без викрутів і на голій долоні.

Владо Клан і не запримітив, як загорів роздачею. Молода, ще недавно паперова душа загоріла у ньому і почала проростати сотнями нових, міцних пагінців.

Це було якось вкінці весни.

Буковий ліс саме зазеленів.

Молоко Клану дуже смакувало. Аниця з квітчастим глеком стояла на порозі досить довго, але Владові цього було замало. Проводив її надвір і надворі ще досить довго розмовляли. Нарешті вийшла і стара Ваганова, отже потім говорили та сміялися усі троє.

Це можна було зрозуміти. Владо Клан був один і далеко від мами. Язик мав, і крутити ним умів. Дні були гарні, повні проростаючої трави і молодого, м'якого листя, якими природа рясніла, та і в людях підіймалось щось надзвичайно молоде. Ночі розливались у теплій тьмі. Ті, які спали, ставали сильнішими. М'язи напружувались, а шкіра на них горіла невидимим вогнем. Це було життя, проткане величезною сплетенням жил, сильних, наповнених рушійними соками – життя рослин, звірів і людей.

У цьому сплетінні опинився і Владо Клан. Зовсім. І не зауважив, як село його обмотало тисячею дрібних бородавок і сильно притисло до себе. В робочі дні учив дітей, у неділю грав на органі у костьолі й співав, вечорами ходив і пустував по селі разом з парубками. У навалі сміливих, соковитих слів він себе почував, мов ялина на поляні. Щось йому підказувало, що життя не можна брати так серйозно, а йому це подобалося. Насправді, йому здавалося, що життя – це не параграф, що майже не існують для нього правила, і що все, що про нього аж занадто розумно говорять, це, властиво, велика нісенітниця. Він був готовий повірити, що є лише люди, а все інше – це лише іграшки, які за смаком і настроєм змінюються.

А чи воно насправді так?

Був би про це хоча б розмірковував, але не захотів. Залишив це життя, обставинам і дав себе ними вести, як весняна хмара. Де його занесуть, про це взагалі не дбав. Віддав себе якоїсь легкості, яка для нього відкривала нові, невідомі світи. В цій легкості почував себе, як хлопець біля потічка... бувало, що сам себе не впізнавав, ніби йому замінили усі клітини у тілі й замінили їх новими. Це він..? У нього було враження, ніби з нього падає дивна штукатурка. І відповідно до того, як ця зміна у ньому відбувалася, відчував, бачив, як світ навколо нього ясніє, наливається ситими кольорами і набуває свого значення.

Одного разу, було це у липні місяці, коли косили трави, вийшов Владо Клан після обіду у поле. Лише так, один, без капелюха, у розстібнутому плащі, як ходять здорові, сильні юнаки. Зелене життя зеленими руками

махало йому з усіх сторін, кидало на нього п'янкий запах і шепотіло до вуха палкі слова. Сонце простягло гарячі рамена і Владо Клан відчував, як його лоскоче по усьому тілі, аж йому хочеться вискочити, як скачуть малі хлопці.

Це був перелив радості. Коси свистіли у молодій траві, жінки грабали і співали, погоничи кричали на воли, але це вже не були такі прості слова з визначеною межею свого значення, Це були великі брили життя, які радісно розвалювались у полі, відбивались від гірських селищ, вникали у долини... Владо Клан, сп'янілий життям, довго отак ішов. Бачив багато і чув ще більше, але не знав, що бачив, не знав, що чув. Увійшло це до нього і він відчував, як його груди піднімаються, ноги мимовільно летять вперед. Він би й не знав, де знаходиться, та знайомий голос перешкодив його сп'янінню.

– Куди ж, пане вчителю? – засяяло у повітрі.

Глянув у тому напрямку. Стояв на сірому стрімкому шляху, та ще вище над ним стояла Аниця. Червона коротка сорочка з широкими рукавами майже палала на ній, сукня з голубої бавовняної тканини надувалася грайливим гірським вітерцем, а ноги, як двоє сильних коричневих коренів уткнулись у землю.

Ні, це не була Аниця. Це був великий, дивний квіток, який виринув з гірського селища, горів на ньому, мов запалений сніп.

Владо Клан не знаходив відповіді. Здивовано на неї дивися, а вона приклала руки до вуст і гукнула до нього:

– Ідіть мені допомогти!

Спокійно, радісно підскакував її голос полем, мов пухленьке, здорове дитя, коли біжить до мами. Однак, це не було таке собі просте кликання. Це не був наказ, але необхідність.

Владо Клан мимовільно розбігся. Незабаром увесь задиханий, спітнілий стояв перед нею.

– Допомогти? – запитав розгублено.

– Адже у вас немає іншої роботи, – відповіла йому жартома. Клала сіно у копиці. Владо Клан скинув плащ і почав помагати. Повними оберемками носив сіно. Воно було немов море. Хотілося у ньому втопитися, так пахло, так шурхотіло в руках, дивне, крихке і радісне, приховуючи у собі таїну землі, таїну поля. Між ним і людьми якийсь таємний зв'язок. Так, була це кров могутнього круговороту життя, яке перевалюється усім органічним світом, яка відкриє велику кількість нових клітин, нової радості...

У переливі пахучого сіна Владо Клан з розіграними жилками і сам не знав, як притулився до Аниці. Це трапилось біля останньої копиці. Обоє одночасно принесли повні оберемки сіна, коли їх клали на копицю, їхні тіла, наповнені переполненою кров'ю, доторкнулись і між ними замиготіло щось подібне до блискавки, яка їх у дивно зеленій атмосфері неочікувано здивувала. Вони не знали, що з ними діється. Нездогадливо, довго, розширеними очима подивились на себе і тоді Владо Клан притулив Аницю до себе і поцілував її.

Хотів її цілувати божевільним поцілунком, пустотливо, та його поцілунок змінився у щось гаряче, довге і таке важке, що обоє заколихались і завмерли.

Цього вечора Владо Клан повернувся додому схвильований, Був неуважний; раптом думав про те, зразу ж про інше, але з усього вийшов тільки це проникливе почуття, ота залякла затвердість тіла, яка водночас була насолодою і болем. Відчув, що перед ним відкривається щось несамовите, а таким же несамовитим заманювало думати про гірське селище, про Аницю, яка нагадувала палаючий сніп, і про цей п'яний поцілунок. Отак воно було: серце у ньому задушувалось блаженством, немов пустотливий хлопець, але розум застережливо кивав пальцем:

– Владо. Владо... Обережно!

Владо Клан присів на сідчик перед школою і почав вести розмову сам із собою.

«Чому, обережно?» – запитував самого себе. «Чи інші не цілються..? Чи інші не люблять один одного..? Але ж із-за того не повинен...».

Він хотів самого себе перемогти сильною, незаперечною причиною, але відчував, що якби ця причина у нього і була, не повірить, бо, просто, не хоче вірити, бо у такій справі не вірити вигідніше та й приємніше... «Скільки їх так казало...», – гірко посміхався цей другий у Клана.

«Скільки так казало, але коли появилась нагода, піддалися...».

«Це все була їхня слабкість», – заперечував Клан. «Не ті сильні, які уникають спокуси», – цитував з книги, яку колись давно-давно читав, «але ті, які віддаються їй, врешті-решт перемагають їй».

Він був правий. Він був у цьому переконаний. Але ця правда не доторкалась його. Натягувала руки й добивалась до нього, але він не дозволив їй, аби доторкнулась його. Підставляв вухо у другий бік і зворушливо слухав іншого, який казав:

«Не вір йому! Ти ж молодий. Скористайся цим!»

Цей перший у Клана налякався. Але однак не здавався надії. Нагнувся до вуха Влада Клана і прошепотів до нього страшне слово:

«Провалля!»

«Провалля...», – повторив Владо Клан.

І провалля появилось йому. Проламаний міст і під ним безкінечне чорне провалля – таке, як йому вдома і в школі намалювали. Рушить з місця, повернеться, впаде у нього і буде вічно летіти... Не буде вже лише Владом Кланом, не буде вже належати тільки собі. Щось з цього вічного, з того живого відійде поза нього і почнеться жахливе кипіння, життя нових окремих осіб, нового покоління, цього жорстокого переливання живої маси, трагедій і усмішки, соціальних страхіть і тихої ідилії. Десь у тумані далекого майбуття бачив стояти черги злочинців, мудреців, ченців і глашатаїв слова Божого, купу божевільних і геніальних винахідників, нових Аристотелів, Неронів, Клеопатр, Ліндбегів і Гартгманів, спокійних селян і непокійну юрбу з периферії великих міст. Щось дивовижне. І Владо Клан стояв серед них як протоплазма, як вісь, яка розкрутить величезне колесо.

В цьому дивовижному вируванні так дивно виглядає його невимогливе коротке прізвище... Так дивно палала на Аниці проста червона сорочка з широкими рукавами.

Він і вона... Він молодий вчитель, вона молода дівчина Павла Вагана... Смішно! Прийшли звідкілясь з'єднав їх квітчастий глек і молоко.

Але звідки прийшли?

Чи й вони не належали до цього дивовижного колеса?

Це були важкі запитання. Аж голова з них крутилася. Совість підказувала «ні», кров шепотіла «так». Кому ж вірити? Кого послухати? Совість була права, це він точно знав, але кров пекла, совість залишилась холодною, тверезою, недоступною, доки кров піддавалась, підпорядковувалась.

А за той час на село лягала ніч. Лагідна літня ніч, в якій завмирав гуркіт возів і голоси людей. Жовті світелка де-не-де ще витікали з віконечок, в куряві доріг скупчились ліниві жаби, з подвір'їв час від часу було чути гавкання собак.

Владо Клан зітхнув і його погляд зупинився на Вагановому сараї. Стояв просто на землі, сильно, немов природній закон. Не хотілося вірити, що це сарай, але йшов з нього запах сіна.

Владові зійшли на думку гірське селище, Аниця та поцілунок. Встав і рушив з місця, нерішуче, невпевнено, мов лунатик. Прийшов до криниці, потім до хвіртки, яка вела на подвір'я Ваганів, але ще постійно не знав, чого йде і куди йде. «Провалля», – проскакувало йому в голові одне слово.

Ухопився хвіртки, потягнув її, але відчував, що і з другого боку її тиснуть.

Повільно хвіртка відчинилась, ніби також з ваганням, а за хвірткою стояла Аниця.

Обоє здивувалися, від здивування хотіли вигукнути. Хотіли виправдатися, але горло не видало ні голосок.

Аниця сором'язливо повернулася, Владо Клан ішов за нею з похилою головою. Отак, без слів, опинилися у stodолі під драбиною і мовчки вийшли на сарай у пахуче сіно.

Лише з-під драбини хтось невидимий глухим голосом встиг вигукнути: «Провалля!.. Куди йдеш?»

Але, здається, Владо Клан це не чув. Увійшов у теплу п'ятьму, як входить у будинок, ішов нею, а в ній провалля не було ні чорним, ні жахливим. Було надзвичайно простим і несамовитим, напевно, без запитань і відповідей, таке, як взагалі усі речі на світі. Не перелякався Владо його батько Ондрей, та не злякався і Владо Клан. Нагнувся і рушив, усім своїм молодим, здоровим тілом упав у провалля.

Упав у провалля. Упав так, як падали його предки, як упав батько Ондрей Клан і багато інших перед ним.

Вранці, коли Владо Клан зачиняв за собою хвіртку Ваганового сараю, йому здалося, що не йде один, але двоє він та ще хтось; хтось не виспатий, понурий, злий, розчарований. Це була совість. Впізнав її. «Слабодух, слабодух, слабодух», – шепотіла йому у вухо. Соромився, це його мучило, але захищатись не було кому. Кров байдуже мовчала, і він був змушений похилити голову. Даремно. Піддався. Пропав у таємничому провалі життя і він, Владо Клан, поніс далі у невідомість із собою важкий спадок своїх предків.

**Зі словацької переклав
Іван ЯЦКАНИН.**

ПУБЛІЦИСТИКА

МИРОСЛАВ СОПОЛИГА:

«Україна назавжди в моєму серці!»

Мирослав Сополіга – відомий український учений-етнолог, багаторічний директор Музею української культури у Свиднику, автор кількох сотень наукових статей, низки монографічних видань, присвячених передусім матеріальним виявам народної культури та мистецтва українців Словаччини. Людина з цікавою і непростою планидою, дитинство та юність якої волею долі пройшли на Волині, є справжнім культурним амбасадором України у Словаччині. 26 березня 2026 року Мирослав Сополіга зустрів красних вісімдесят. Щиро вітаємо шановного ювіляра і запрошуємо до слова.

• Ви народилися у Свиднику, але дитинство Ваше пройшло на Рівненщині, куди в рамках міграційних процесів переселилися Ваші батьки. Що закарбувала дитяча пам'ять з того періоду?

Я світ узрів у Низьких Бескидах, де споконвіку по обидва боки гірського масиву Карпат жили мої предки. В Йосифінських метриках 1787 – 1789 років зазначено, що в селі Хирова (Chyrowa, Hurowa), неподалік містечка Дукля Кросненського воєводства, на території нинішньої Польщі жили чотири сім'ї Сополігів. У тому ж таки 1787 році село Белеївці, що на південному боці Карпат (Пряшівщина), мало 132 жителів, а між ними були чотири родини на прізвище Сополіга. Якраз із цього села походить мій батько. Мати народилася в селі Хотча в сім'ї Гаврила Вархоли, близькі родичі якого мешкали й на польському боці Карпат, у селі Команча, а також у Миковій на Пряшівщині – рідному селі батьків засновника поп-арту Енді Варгола (Вархоли). Мій батько був наймолодшим із шести дітей. Непосидючий хлопчисько, він 6-річним видався за своїми братами на пасовисько, десь там заснув, застудив ногу, внаслідок чого став інвалідом з недорозвинutoю та коротшою нижньою кінцівкою. Мати походила з багатодітної родини. Її батько відійшов у вічність, коли дівчинці минуло п'ять років. Залишилося 11 сиріт. Тож Зузку, яка пізніше привела на світ мене, віддали на службу до близьких родичів у Команчі. Пізніше з наймолодшою сестрою Марією вона помандрувала до Чехії, де допомагала готувати для панів їжу.

Я народився 26 березня 1946 року, а вже навесні наступного року почалися мої дивовижні мандри. Я став жертвою міграції в іншу країну – в Україну. Я не

протестував, бо ж був немовлям. Хоча й не зазнав в Україні жодної кривди, але вже хлопчаком збагнув, що сусіди нас, переселенців, вважали чужинцями й називали чехами або гуцулами. Ці питання чомусь ніхто не роз'яснював – ні в селі, ні в школі. Після війни СРСР та Чехословаччина домовилися про акції обміну. З Пряшівщини переселили на Волинь 12 тисяч українців-русинів, а з Волині до Чехії – 30 тисяч нащадків чеських колоністів. Обидві групи переселенців історики назвали оптантами (від лат. optatio – вибір). Реалізації акції на Пряшівщині передувала широка агітація. Радянські комісари обіцяли людям заможне, спокійне та щасливе життя на родючій українській землі. Агітаторам значно сприяла й жалюгідна післявоєнна ситуація в Словаччині. Зокрема, Свидник та навколишні села внаслідок кривавої Карпато-Дуклянської операції опинилися в руїнах. Скрізь вибухали міни. Можливості заробітку були мізерні.

● **То де ж опинилася Ваша родина?**

Поселили нас у селі Будераж Здолбунівського району Рівненської області. Місцевість знаходиться на річці Збитинка, за 35 км на південь від райцентру та за 12 км від залізничної станції Мізоч. Наше село було адміністративним центром Будеразької сільської ради з підпорядкованими селами Зелений Дуб, Мости, Новий Світ, Святе. Сам Будераж мав близько 250 дворів, де проживало майже 800 осіб. У південно-західній околиці Будеража знаходиться легендарне Городище (Городисько), огорнене річкою Збитинка та Глибоким ровом. У XII-XIII століттях тут було давньоруське селище, укріплене захисними валами, огорожами, військовими фортецями та житлово-господарськими спорудами. Відповідно до переказів, на Будеразькому Городищі колись був замок, який зруйнували татари. У місцевій Будеразькій школі містяться цікаві знахідки, пов'язані з Городищем, – наконечники стріл, уламки списів, мечів, різне знаряддя праці. Ця історична колекція пишається й деякими знахідками з наших дитячих «експедицій». Я теж приніс у школу з Городища загадковий кулястий камінь жовтого кольору, очевидно, заряд до середньовічної зброї.

Волинь – неперевершена в красі природи перлина України, омита кров'ю та сльозами... Будеражці з глибокою скорботою згадують трагедію 1943 р., коли нацисти в селі Святе живцем спалили 72-ох осіб, а 11-ох розстріляли. На теренах цього мальовничого волинського краю, зокрема у лісах між Острогом та Кременцем, формувалися бойові загони УПА. Вигідне розташування села Будераж поблизу лісів сприяло тому, що саме тут, у згаданій місцевій школі, 21 – 22 листопада 1943 року відбулася Перша конференція поневолених народів Європи та Азії. У конференції взяв участь також Головнокомандувач УПА Роман Шухевич. Пам'ять про ці драматичні події пригнічувала людей ще довго після війни. І ми, діти, збираючи гриби, чорниці та інші лісові плоди, дуже часто натрапляли на людські черепи, залишки бойових криївок, різної зброї і под.

● **А чим займалися Ваші батьки?**

Наша мама дуже важко працювала, але була життєрадісна, смілива, жартовлива. Світ видавався їй завжди чудовим. Вона знаходила вихід із будь-якої ситуації. Все сприймала оптимістично, з гумором. У колгоспному колективі її поважали, з нею було приємно і весело. Батько, навпаки, був радше скептичним. Він змалку був калікою, і як кравець у селі практично не мав роботи. Виконував лише принагідні замовлення односельчан (щось перешити зі старого, припасувати й под.), бо, крім нього, в селі був ще один кравець. Батько дуже гнівався, що дав себе обдурити радянським агітаторам і весь час мріяв про

повернення. Мама в колективі фігулювала, розказувала анекдоти та різні веселі пригоди. Обоє наших батьків були розумними, добросердечними, дбайливими та працелюбними. Їхньою мрією було, аби лишень діти біди не зазнали...

Мама, як і переважна більшість жінок, з ранньої весни аж до пізньої осені працювала в колгоспі як рабиня. Виснажена важкою працею, крізь сльози співала пісні, щоб розвіяти сум. На все життя закарбувалися в моїй пам'яті тихі вечори, коли вже здалеку, десь від Зеленого Дуба, доносився жіночий спів з чудовими мелодіями тужливих українських пісень...

У селі Будераж, як і загалом на Волині, земля надзвичайно родюча. В колгоспі тут вирощували все – жито, пшеницю, кукурудзу, цукровий буряк, ріпу, огірки, помідори, моркву та всяку іншу городину. Мамина ділянка буряків, наприклад, сягала двох кілометрів та мала по 10 – 12 рядів. Ми з сестрою жаліли маму, брали мотики, воду або кисле молоко в глечичку, хліб, сало й усі разом вибиралися на поле. Мама нас теж жаліла, бо спекотно було, а ділянка довга-довга. Вона частенько нам пропонувала: «Трохи сядьте, відпочиньте, водички попийте». А ми вже й самі, змучені, кидали мотики й бігли до клунка з поживою. Запам'яталося, як приїхало на легковій машині якесь панство – начальство з району. Одягнені в білі сорочки та крислаті капелюхи, підходили до жінок, хвалили їх та підбадьорювали. Мама лише важко зітхала: «Дай, Боже, щоб і мої діти такими панами стали. Учїться, діти, то легше вам жити буде».

Заробітку в колгоспі було як кіт наплакав. За цілий день – галочка, трудодень. А восени те, що мали дати за трудодень, здебільшого відраховували за різні послуги («підводу»-транспорт, оранку присадибної ділянки), за надуманий штраф і таке інше. Пам'ятаю, як мама раділа, коли нам привезли шість пудів жита (1 пуд – 16,4 кг) та пуд цукру. Тітка Мелашка Кирикова навчила мене віршика:

*Сидить баба на рядні
І щитає трудодні.
Ні корови, ні свині, –
Тільки Сталін на стіні...*

У селі жартували, що бідує той, хто працює лише вдень. Бо вночі з колгоспу крали все, що могли. Десь нібито й сторожа викрали. Начальство взагалі крало вантажівками. Хто мав коня, то фурую добро вивозив. Найбільше потерпали жінки. Як правило, вже ввечері жінки з нашого закутка домовлялися, куди підуть уночі. Мама нас інколи брала з собою на колгоспний двір по жом-відходи з буряків для годівлі худоби. Ми на своїх плечах тягли додому силос, ріпу, картоплю та навіть зерно. Особливо корисним для нас був цукровий буряк, з якого мама навчилася гнати самогон. Як правило, робила це ввечері. Акція тривала до пізньої ночі. Мені жаль було маму, то я залишався з нею. Щоб нам не було сумно й не хилоло на сон, я вголос читав книжки. На все життя запам'яталося, як уважно вона слухала новелу Василя Стефаника «Новина». Читаючи текст, як бідний Гриць утопив дочку, а «старша Гандзя, побачивши смерть молодшої, почала просити батька: «Дедиду, не топїть мене, не топїть!», я розплакався. Глянув на маму, а вона плаче так само...

Мамин самогон був класний! Вона його два рази переганяла, фільтрувала, на нього був чималий попит. Продавала його по рублю за пів літра. Зразу пішли доноси й перевірки...

● Мама була душею родини...

Так, мама була основою нашого сімейного буття. Завжди готова була йти хоч на край світу заради добра сім'ї. Пам'ятаю, влітку майже щонеділі на зорі мене будила: «Вставай, сину, йдемо до Мізоча по хліб». Я охоче вставав і тішився, що не мушу йти з худобою на пашу. Носили ми й раки на базар, або ж у їдальню – за попереднім замовленням. Я навчився ловити раків і заснував собі такий скромний бізнес, яким займався під час канікул. Я пишався тим, що мій раколовний промисел приносив користь нашій сім'ї, додавав усім радості.

● Розкажіть про свої шкільні роки...

О, це найбільш безтурботний і щасливий період мого дитинства. В школу мене записали в п'ять років. Від мами просили метрику, щоб навести точні біографічні дані. Але мама їм збрехала, що метрику забули в Чехословаччині. І так все сплутали: записали мене чомусь Ярославом, прізвище – Саполига (інколи Саполіга або Сополіга), а рік мого народження – 1945. Пізніше батьки мали клопіт із виправленнями. Я теж плував ім'я своєї вчительки – Тетяни Василівни. Воно було мені якимось незрозумілим, то майже три роки я називав її Плетяна Василівна. У школі мені подобалося. Я мав тиху, але наполегливу вдачу, все уважно слухав і легко запам'ятовував, вчився на відмінні оцінки.

У 1958 році спіткало нас велике нещастя. Влітку серед ночі нас розбудила мати: «Вставайте, бо горить хата!». На дворі вже збиралися люди. Я, тремтячи від страху, провів поглядом машину з цистерною води та команду рятувальників з драбинами й ручною помпою. Вогонь ще довго пручався струменю води, шипів, мов змія, але поступово здавався. Солом'яна стріха згоріла дотла. Вкрай гнітючим був вигляд нашої спустошеної хати, від якої несло різким, в'їдливим запахом згарища.

А люди справді виявилися співчутливими й небайдужими. Вже вранці з колгоспу привезли величезну фуру мервистої соломи та довжелезний брезент. Посходилися сусіди й стали прикривати стелю хати. Ліжка та інші речі знову опинилися на своїх місцях у хаті. На щастя, літо було сухим, майже без дощів. Добросердечність будеражців проявлялася на кожному кроці. Люди приносили хліб та іншу поживу, розпитували, чим треба допомогти. Усі нас підбадьорювали: «Не бійтеся, хату відбудуємо, буде краща за попередню!».

Свою активність та рішучість допомогти нам відновити хату проявили, зокрема, очільники Будеразької сільської ради та колгоспу. Голова сільради підписав звернення до співгромадян про надання фінансових пожертв на відбудову хати. Мама з цим листом за короткий час обійшла всіх селян в Будеражі та прилеглих до нього сіл. Люди були бідні, але охоче допомогли своїми скромними жертвами. В той час, коли мама збирала гроші, колгоспна будівельна бригада за дорученням начальства звела нову конструкцію даху. Незабутньою для мене була поїздка в Здолбунів на шиферний завод за черепицею. Я з радістю її подавав на кузов колгоспної машини, а по дорозі в кабіні уявляв собі нашу відновлену хату, а в ній – усміхнених батьків. Наприкінці літа завдяки добрим людям наша хата справді стала кращою, ніж до пожежі.

Запам'яталися й деякі прикросці. Через відсутність опалення в школі сиділи за партами в пальтах, часто були змушені робити фізичні вправи – руханки, а під час перерви бігати коридорами, щоб зігрітися. Найтепліше було надворі, коли школярі розбігалися, хто куди, грали в сніжки, ліпили сніговиків, спускалися долі горбком, комфортно сидячи на торбі з книжками, ковзалися по льоду

або чапалися у воді. Змучені та промоклі до нитки поволі сунули до хати обсушуватися.

Тішилися, зокрема, на зимові канікули під час Різдвяних свят, офіційно – новорічних. Назавжди запам'яталися дні, коли всі готувалися до Різдва. По ялинку ми йшли й за кілька кілометрів від села, часто в темний ліс за Мостоми, а назад, намагаючись скоротити дорогу, ризиковано перебиралися через широкий ставок. Оздоблення для ялинки виготовляли вручну. Замість цукерок у папірці закручували шматочки прутиків. Хлопці в селі готувалися до коляди. Спершу ми пробували колядувати з Сашею Антонюком, моїм однокласником, та його двоюрідним братом Андрієм. Вони жили неподалік і ми дружили. Згодом я вже колядував зі своїм молодшим братом.

На Новий рік за юліанським календарем у школі нас строго перевіряли, навіть кишені вивертали, чи не знайдуть збіжжя для віншування. Новорічне віншування мені подобалося більше, ніж коляда, бо для цього досить було знати коротенького віршика.

Навчання в школі змінило мій дитячий світ. Книга для мене стала таємничим та невичерпним джерелом знань. Тим більше, що ми не мали телевізора, радіо, а газету «Червоний прапор» хіба що в сільському клубі зрідка бачили. Крім шкільних підручників, свої знання я черпав із книг, що були в сільській бібліотеці. Спочатку я поринув у світ казок. Цю народну творчість міг читати зранку до вечора. Перечитавши всі бібліотечні збірки казок, я перейшов до творів українських класиків. Мамі ввечері читав уголос вірші Тараса Шевченка, Івана Франка, твори Михайла Коцюбинського, Лесі Українки, Василя Стефаника та інших, напружуючи очі від світла гасової лампи, бо електрики в селі не було. Згодом у старших класах став зачитуватися романами, брав книжку на поле й частенько забував про свої пастуші обов'язки.

У школі ми мали хороших учителів, які навчили нас не тільки читати й писати, але й любити людей, природу, поважати чужу працю, поводити себе чесно, відповідально та гідно. Дитинство моє було скромне, але радісне й щасливе. Зокрема, завдяки мамі в нашій хаті панували любов, родинний затишок. Мама мала золоті руки, була чудовою господинею, навіть у тих скромних умовах уміла вичарувати для нас смачні страви.

Наперекір радянській пропаганді та різним перешкодам державних властей прості селяни в Будеражі шанували й розвивали християнські та народні традиції. Любов до них плекали й у своїх нащадків. Я щасливий, що моє дитинство проходило в такому чудовому середовищі, де я міг надихатися неперевершеною красою української народної культури та творчості. В моїй пам'яті назавжди закарбувалося відзначення різних християнських свят, у яких я завжди прагнув брати участь. Після Різдвяних свят ми з нетерпінням чекали Великодня. «Одіяніє» – паління великоднього вогню, освячення пасок, «цокання» писанками творили святкову атмосферу. Цікавими та зворушливими для дівчата були свята Трійці, св. Юрія, Івана Купали.

Щодо звичаїв та обрядів, пов'язаних із життям людини, то найбільше мене вражало весілля. Це справді оригінальне дійство, в якому брала участь велика кількість людей, інколи й ціле село. Хоча нас, дітей, на весілля ніхто не запрошував, ми завжди старалися бути його безпосередніми учасниками, бодай у ролі спостерігачів.

Дитинство пролетіло з неймовірною швидкістю. Побачене та пережите мною

– це час надії, час утрат, зустрічей і розлук, смутку та радощів. Моменти дитячої безтурботності, подиву, захоплення залишилися в пам'яті назавжди. Прикрощі та негаразди поступово відійшли в забуття. Я мав щасливу долю прожити своє дитинство в райському волинському куточку з дрімучими лісами, чудовими озерами, повноводними чистими ріками, ставками та родючими чорноземами. Але безцінне багатство – це прекрасні люди, з якими я співіснував та спілкувався. Попри пережите горе, вони залишилися щиросердними, працьовитими, справедливими та чуйними.

● **Як і коли вдалося повернутися на Свидниччину?**

Батько весь час клопотав про повернення нашої сім'ї на батьківщину. Ця тема була у нас на порядку денному. Його наполегливість у досягненні мети була незламною. На все життя закарбувалося в моїй пам'яті, як навесні 1960 року всі ми уважно, з великим хвилюванням та надією слухали концепт заяви до Микити Сергійовича Хрущова, першого секретаря ЦК КПРС. Заяву (за горілку) охоче написав колишній урядовець на прізвище Мойсійчук, звісно, російською мовою. Він детально описав важкий стан здоров'я батька та непросте соціально-економічне становище нашої сім'ї, яка в 1947 році переселилася на Волинь. Суть заяви полягала в тому, що батько дуже хворий, почуває себе вкрай погано, тому звертається до найвищих представників держави: «Есть ли у человека право умереть на своей родине?». Після такого риторичного запитання ми всі розплакалися. Потім настали довгі дні в очікуванні владного вердикту. Через дев'ять місяців ми отримали документи на виїзд. Радості було до сліз...

● **Чи довелося відвідати ті краї після повернення до Чехословаччини?**

Україна незмінно була в моєму серці. Я згадував про своє дитинство, розказував друзям про свою другу батьківщину, з великим захопленням читав листи від Андрія та Саші Антонюків. Батькові часто писав наш добрий сусід Данило Рудик, а я від імені батька відписував. У 1964 році нарешті сповнилася моя давня мрія – побувати в столиці України. Організатором поїздки був Юрій Бача, наш викладач української літератури. Пригадую, як 1 липня 1964 року рано-вранці з великим трепетом у душі та нестримною радістю під'їжджав до Києва. Перед нами поволі відкривалася чарівна панорама столиці України. Велично вітала монументальна Батьківщина-мати, але найяскравіші враження дарували золоті бані Києво-Печерської лаври та інших сакральних споруд. А Дніпро – це просто велич, сила та краса! Зачаровувала природа й дорогою до Спортивно-оздоровчого табору «Зелений бір» в селі Плюти. Відпочивали ми біля річки Козинка, гуляли Києвом, оглядали пам'ятки культури, насолоджувалися вечірнім Хрещатиком. Гнітило, однак, те, що столицю України заповонив «руський язык». Наш керівник організував зустрічі з українськими письменниками та громадськими діячами. Відвідали ми київські музеї та могили Т. Г. Шевченка на Чернечій горі в Каневі. Перша поїздка до Києва – це знакова подія в моєму житті, чим я не міг не похвалитися своїм друзям дитинства та тітці Марії, які жили в Бударажі. Я їм завжди надсилав вітальні листівки.

У 1967 році мені пощастило взяти участь у літньому міжнародному студентському будівельному загоні в Казахстані. Їхав туди через Україну. Дорогою до Києва перед моїми очима знову поставали картини чарівної волинської природи, де я босоніж бігав за худобою, ходив до річки за раками, але й пішки за хлібом до Мізоча. Після трьох тижнів у Казахстані ми ще місяць їздили теренами СРСР, з українських міст відвідали Харків, Одесу, Київ.

Набагато частіше я їздив в Україну після того, як став працювати в Музеї української культури у Свиднику. Мої поїздки на наукові конференції та інші імпрези детально задокументовано в «Біобібліографії» (2017). Однак Будераж я відвідав аж через п'ять десятиліть, у 2011 році, за ініціативою мого двоюрідного брата, який живе в Мурманську. Зустрілися ми 15 травня в Здолбунові й він поселив нас у своїй квартирі. Звідти ми виїжджали до Будеража, Нового світу та навколишніх сіл. Із невідомими емоціями відвідали разом із дружиною Марією, сином та невісткою Мартиною місця, де я прожив свої дитячі роки...

• Чим був продиктований вибір майбутнього фаху? Що найчастіше пригадуєте з незабутніх студентських років? Чи набули друзів на все життя?

Україна, безперечно, вплинула на мою подальшу долю. Там утвердилися мої почуття гордості й приналежності до цього незламного, працелюбного, талановитого, гостинного, співучого й волелюбного народу. Це збагнули й мої вчителі у Свиднику, які нам радили обирати школу для підготовки до майбутньої професії. Пригадую, як я тішився, коли мене разом з іншими учнями відрядили до Пряшева на семінар декламаторів української поезії. Було це взимку 1962 року. Захід відбувся в залі Українського національного театру. Вступну лекцію нам прочитав Юрій Бача. Він же поінформував про можливість вивчати українську мову та літературу на філософському факультеті Університету ім. П. Й. Шафарика в Пряшеві. Цей семінар був для мене певною мотивацією щодо вдосконалення своїх знань з української мови та літератури. Батько чомусь бачив у мені лікаря-хірурга. Однак вступати в медичний навчальний заклад з поверховими знаннями словацької мови я не наважився. Навесні навідалася до мене Олена Рудловчак, тодішня викладачка кафедри української мови та літератури Пряшівського університету. Вона остаточно переконала мене подавати заяву до їхнього навчального закладу. Наприкінці літа я вже отримав запрошення на студентську виробничу практику в сільськогосподарській артілі села Цигелка, що на Бардіївщині. Зібралася там весела компанія – понад 40 дівчат та юнаків. Я був наймолодшим, бо батькові вдалося переконати дирекцію Середньої загальноосвітньої школи у Свиднику, щоб записали мене до одинадцятого класу, адже в Будеражі я вже тоді перейшов у десятий, тобто останній, клас. І так до мене причепилася кличка «16-річний». У нашому колективі був також хлопець Міша з сусіднього села Фричка. Він грав на гармошці та гарно співав. Міша теж записався на спеціальність українська мова – історія. Я радів, що буду мати в університеті побратима.

У групі за спеціальністю «українська мова» було п'ятеро дівчат і я з Мішею. На жаль, Міша вже наприкінці другого семестру не склав іспити і йому довелося піти. Студентське життя не стирається з пам'яті, зберігає довічні яскраві враження. В гуртожитку першокурсників поселяли по 5 – 6 в одну кімнату. До нас з Михайлом заселили ще чотирьох словаків. Жили ми дружно, спілкувалися словацькою мовою, тож я мав можливість удосконалювати свої знання з державної мови. Хлопці мені охоче допомагали, за що я їм безмежно вдячний. На третьому курсі мене поселили зі словакістом, який також великою мірою допоміг у вивченні словацької мови. Моє навчання в університеті відбувалося в період демократизації суспільства в Чехословаччині, який розпочався після Хрущовської відлиги в СРСР (1953 – 1964) та кульмінував у період Празької весни 1968 року. Лібералізація суспільства, реформи та інші зміни були предметом цікавих дискусій, лекцій та бесід, які глибоко закарбувалися в пам'яті.

Студентське життя – це не тільки навчання та сесії. Це й неповторна пора молодості, період дозрівання, веселощів і першого кохання, час нових знайомств, нових товариських взаємин та міцної дружби на довгі-довгі роки.

● **Із 1967 року Ви – працівник Свидницького музею української культури. А через рік – трагічні серпневі події в Чехословаччині. Чи пригадуєте свої тогочасні відчуття, емоції? Чи постраждав тоді хтось із кола Ваших друзів, колег?**

Так, 1 вересня 1967 року мене прийняли на роботу в Музей української культури у Свиднику. Це був бурхливий період. Я поволі поринав у фахову музейну роботу та все частіше від'їжджав у етнографічні експедиції, але в колективі з великою радістю та натхненням сприймали та обговорювали вістки про активізацію опозиції та дисидентський рух в нашій матірній країні – Україні. Бездержавний статус України, ідеологія партійної номенклатури, бюрократія, утиск національно-культурного життя, політика русифікації були темами частих дискусій у колі працівників музею. Спроби демократизації суспільства в Чехословаччині були також однією з головних тем наших дебатів. 27 червня 1968 року в чехословацькій пресі опублікували знаменитий документ – маніфест «Дві тисячі слів» (звернення до робітників, селян, службовців, науковців, митців та ін.), під яким підписалося спочатку 60 інтелектуалів, а згодом чимало інших осіб.

18 липня я отримав повістку про проходження військової служби. Від 1 серпня служив на Моравії. В ніч на 21 серпня мені випало патрулювати біля столика в коридорі нашої батареї. Дрімав біля радіо й раптом здригнувся від почутого. Спочатку думав, що то сон. Але диктор схвильовано повторював, що радянські війська перетнули наш кордон і рухаються вглиб країни. Через кілька хвилин я вже будив хлопців: «Vstávajte, chlapci, sme okupovaní!». Звичайно, наші відчуття та емоції були вкрай негативними. А чи постраждав хтось із кола моїх друзів? Постраждали ми всі. Суть концепції Олександра Дубчека розгнівала Леоніда Брежнєва. Він вирішив брутальним способом припинити цей рух. Близько 500 тисяч радянських, східнонімецьких, болгарських і мадярських військових (27 дивізій), понад 600 танків, 2000 гармат та 800 літаків перетнули кордон Чехословаччини й на наступні 20 років загальмували розвиток нашого суспільства. Почався т. зв. процес нормалізації, переслідування людей, зокрема українців, серед інших – і працівників нашого музею. Я повернувся в музей у січні 1970 року. В колективі метушня, атмосфера гнітюча, підозри, перевірки, нервозність, політичні чистки... Виконуючи постанову партійних органів щодо процесу нормалізації як першого з-поміж працівників музею директор вирішив звільнити письменника Михайла Шмайду – за його критичне ставлення до Василя Біляка та до окупації. Колектив був пригнічений. Після відходу М. Шмайди заяви на звільнення написали й деякі інші працівники. Жертвою нормалізації врешті став і директор Іван Чабиняк, якого виключили з компартії та звільнили з музею. Ну, а про те, що діялося в Пряшеві, можна написати роман...

● **Праця у Свидницькому музеї – ціла епоха у Вашому житті. Тридцять років Ви обіймали там посаду директора. Чи все із задуманого й омріяного вдалося реалізувати?**

Із 1972 року я був завідувачем відділу етнографії, а з 1974 року – ще й заступником директора. З 1986 року аж до виходу на пенсію в 2016 році обіймав посаду директора. Чи все із задуманого вдалося реалізувати? Звичайно, ні. Адже музейна справа – це нескінченний процес, обумовлений специфікою пра-

ці в установі та загальними умовами її розвитку. Цей процес охоплює постійне комплектування, дослідження, реставрацію, збереження та презентацію культурної спадщини. Музейна справа перебуває у стані змін, що відображають динамічний розвиток суспільства та культури. Реставраційна та фондова робота є безперервною, бо вона спрямована на захист культурної спадщини для майбутніх поколінь. Це вимагає постійного моніторингу та догляду. Сучасні музеї вже виконують роль активних культурних та соціальних установ, що вимагає адекватної адаптації до потреб відвідувачів.

Я зробив, що зміг. Разом з колективом мені вдалося сформувати якісний музейний фонд, створити модерні експозиції. Головна культурно-історична експозиція СНМ-Музею української культури в Свиднику знаходиться у реставрованих приміщеннях архітектурної пам'ятки та в її прибудові, що розташовані довкола пішохідної зони в центрі міста. Триповерхова експозиція на площі 1700 м², укомплектована на основі музейних експонатів та супровідних текстів, подає стисло характеристику природно-кліматичних умов та відомості з історії заселення, господарювання, державного устрою, соціального та культурного розвитку українців Словаччини від найдавніших часів аж донині.

Галерея ім. Д. Миллого СНМ-Музею української культури знаходиться у Свиднику, в бароковому палаці («каштелі»), реконструкцію якого ми зробили у співпраці з Крайовим інститутом державної охорони пам'яток та природи. Її завданням є презентувати розвиток образотворчого мистецтва русинів-українців від XVI ст. до наших днів. Крім творів Д. Миллого, особливу цінність галереї становить колекція ікон.

СНМ-Музей української культури в Свиднику з 1975 року став будувати етнографічну експозицію просто неба (скансен). Нині в скансені на площі 11 га знаходиться майже 50 цінних пам'яток народного будівництва. Ця локація постійно приваблює велику кількість вітчизняних та закордонних відвідувачів.

Музей української культури має своє неповторне обличчя. Від 2002 року він став складовою частиною Словацького національного музею. Разом з іншими музеями етнічних спільнот проводить діяльність, яка гідно репрезентує національну політику СР. Словаччина може гордитися тим, що створила комплексну систему музейної документації та презентації культур національних спільнот і що в цій системі діє найвизначніший український музей поза межами України. Завданням теперішніх та майбутніх працівників музею у Свиднику є берегти та вдосконалювати цей храм української культури.

• **Знаю, що саме Ви напрацювали концепцію скансену як однієї з його неповторних локацій. Розкажіть, з чого виростала ця ідея і як Ви її втілювали.**

Концепція скансену (музею просто неба) полягає у збереженні, вивченні та презентації історико-культурної спадщини, народної архітектури та побуту в їх природньому середовищі. На відміну від класичних музеїв, де експонати знаходяться у вітринах, скансен відтворює цілісний природно-історичний ландшафт (село, садибу, сільськогосподарські та ремісничі заняття). Середовище скансену створює цілісне уявлення про різні сфери життя селян.

Найбільшу ініціативу при охороні пам'яток народної архітектури та побуту проявили передусім скандинавські країни, зокрема Швеція. Так, вже в 1891 році у Швеції виникає найбільш відомий у світі етнографічний музей народної архітектури в природі, який заснував етнолог та педагог Артур Газеліус. Місце для

нього було підібране у Скансені – розлогому парку неподалік Стокгольма. Від цього назва «скансен» поширилася й на інші подібні парки-музеї.

Великих успіхів в організації музеїв просто неба досягли поляки та румуни, згодом й інші народи. В 1965 році було засновано першу в Словаччині експозицію народної архітектури просто неба на території Бардіївського курорту, де поміщено й сакральні споруди та інші пам'ятки народного будівництва з деяких українських сіл Пряшівщини. Питання побудови етнографічної експозиції просто неба стало актуальним і для Музею української культури у Свиднику. Перш ніж приступити до реалізації побудови експозиції, необхідно було здійснити комплексне етнографічне дослідження народного будівництва. Вирішення цього завдання було покладено на мене. Комплексне етнографічне обстеження було проведено у 226 селах регіону, під час якого було підготовлено документацію щодо 183 господарських садиб (графічну, фотографічну та фільмову документацію, історико-етнографічну характеристику об'єктів). У 1974 році автором дослідження було надано концептуальний проєкт етнографічної експозиції під відкритим небом. Відповідно до рішення керівних органів, які всіляко блокували реалізацію нашого задуму, проєкт було подано на експертизу провідним словацьким етнологам Янові Подолаку, Янові М'яртану, Штефанові Мрушковичу. Згадані науковці, а також інші фахівці позитивно оцінили цю ідею, що дало поштовх для її успішної реалізації. Завдяки злагодженій командній грі підготовчі роботи набрали швидких темпів і вже восени 1975 року музей перемістив першу пам'ятку – зрубну хату з села Кечківці Свидницького округу.

• Що це за історія з ящиком шампанського, який справедливо отримали при численних свідках від людини, що програла Вам ідейну суперечку?

Мене приємно дивує, що Ви про це знаєте. Але це справді сталося. І не просто так, а на урочистостях з нагоди 50-річчя заснування Музею української культури в Свиднику. На моє запрошення на святкування прибув і наш колишній директор Іван Чабиняк, який не вірив у мою перспективу як музейного очільника. Я був по-доброму приголомшений його виступом на урочистих зборах, адже він дуже позитивно оцінив мою діяльність та, зокрема, побудову скансену. На знак подяки подарував ящик шампанського. Таке буває не часто...

• Котрі свої праці вважаєте найбільш знаковими в контексті вивчення життя, побуту, духовної культури українців Пряшівщини?

Найвизначнішими вважаю музейні експозиції, які нам вдалося підготувати. *«Ми в людську гідність відчинили брами...»* – ці слова поета Степана Гостиняка, нашого музейного працівника, я підібрав як девіз до головної культурно-історичної експозиції. Наші музейні експозиції стали культурним феноменом, які формують думку, вселяють гордість та патріотизм, посилюють українську ідею. З нагоди відкриття головної музейної експозиції 1991 року в нашій хроніці з'явилися схвальні відгуки: *«Прекрасні чотири дні ми, наукові співробітники Інституту народознавства Академії наук України, знайомилися із тими неоціненними скарбами нашої національної культури, які нагромадили невтомні подвижники цього музею. Те, що тут зроблено, є справжнім подвигом, що має неоціненну історико-культурну вартість і її вагомість постійно зростати. Ми захоплені експозицією, і фондovими матеріалами, і видавничою діяльністю. Не можемо не сказати особливо теплого слова і про старанну систематизацію та каталогізацію фольклорних матеріалів. Ваш приклад, друзі, додасть нам сили ще більше працювати для утвердження незалежної*

України, для піднесення її науки»; «*Na duši mi je ťažko a chce sa mi plakať po obhliadke tohto krásneho diela – Múzea ukrajinskej kultúry. Ďakujeme Vám, vedeniu tohto múzea a celému kolektívu, že ste toto dielo tak krásne vybudovali pre našich spoluobčanov Rusínov-Ukrajincov... Primátor mesta a kolektív*». Безліч теплих слів відвідувачів скансену та галереї знаходимо на сторінках книг відгуків.

Високо оцінено й видавничу діяльність Музею української культури. З нагоди видання ювілейного, 25-го, тому «Наукового збірника Музею української культури у Свиднику» відомий учений Микола Мушинка написав: «*25-ий том «Наукового збірника Музею української культури у Свиднику» відповідає найсуворішим вимогам наукового видання. Подібним збірником може похвалитися небагато українських музеїв не лише за межами України, але й у самій Україні. МУК у Свиднику є і справді bastіonom українства у Словаччині*» (Дукля. 2011. №6). Унікальним дослідженням є «Атлас українських говорів Східної Словаччини» Василя Латти (1991), який чекав на своє доопрацювання та видання 26 років. З цього приводу науковиця Зузана Ганудель наголосила: «*Так, плани залишилися б нереалізованими, якби не було порозуміння з боку Музею української культури у Свиднику, особливо його директора д-ра Мирослава Сополіги, кандидата наук, який взяв на себе всю матеріальну відповідальність за опублікування «Атласу» В. Латти і який є активним співучасником завершення – наукового і технічного доопрацювання й упорядкування цієї роботи...*» (Нове життя. 1991. 27 вересня).

Я є автором та співавтором понад 60-ти окремих книжкових видань. Неабияк ціню ініціативу Словацької академії наук щодо видання 2006 року моєї монографії «*Tradície hmotnej kultúry Ukrajincov na Slovensku*». Доповнене видання цієї книжки вийшло 2011 року українською мовою під назвою «Українці Словаччини: матеріальні вияви народної культури та мистецтва». У 2016 році узріла світ моя репрезентативна монографія «Народна архітектура українців Словаччини» (головний спонсор та ініціатор проекту Дмитро Рипела).

● **Ви – організатор багатьох наукових конференцій, на які до Свидника з'їжджалися вчені з багатьох країн. Які з цих форумів були особливими, можливо, пригадаєте якихось яскравих доповідачів, харизматичних гостей?**

Перші наукові конференції я став організовувати як член Чехословацької секції Міжнародної комісії з вивчення народної культури в Карпатах та на Балканах (1976). Особливо дружні стосунки у нас склалися з головою цієї престижної міжнародної комісії, відомим науковцем Вацлавом Фролцем та іншими чеськими й словацькими етнологами. На конференції до Свидника приїжджали відомі науковці з Польщі, зокрема директор Музею народного будівництва в Сяноку Єржи Чайковський. З ним ми потім реалізували багато спільних проєктів. Незабутня міжнародна наукова конференція «Міжетнічні взаємини в народному будівництві в суміжних зонах карпатської частини Чехословаччини» відбулася у Свиднику 1981 року, в ній взяли участь і науковці з України. У 1983 році я організував науково-практичний семінар «Міжетнічні взаємини в народному будівництві», в рамках якого чеські та словацькі етнологи відвідали скансени в Ужгороді та Львові. Науковий семінар «Актуальні проблеми музеїв під відкритим небом» відбувся у Свиднику 1984 року. Урочиста міжнародна наукова конференція «Від Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка до Українського вільного університету» відбулася з нагоди відкриття головної культурно-історичної

експозиції Музею української культури у Свиднику. В ній взяли участь науковці з 16-ти країн світу, зокрема з Америки та Канади.

Наукові конференції в музеї відбувалися майже щороку в рамках Свята культури русинів-українців Словаччини. В них брали участь вчені з НАН України, ЗВО та інших установ. Низку конференцій я організував як член керівного органу Словацького етнографічного товариства при САН, а також як голова Унії музеїв просто неба в Словаччині. В організації наукових конференцій та інших імпрез я брав участь також як член Президії Союзу музеїв Словаччини, член Ради Уряду СР у справах національних спільнот, член Президії Музейного словацького товариства, член Президії Світової федерації українських лемківських організацій, дійсний член Європейської асоціації музеїв під відкритим небом, віце-президент Міжнародної асоціації українців, дійсний член Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка й под. Загалом я був співорганізатором або учасником понад 200 наукових конференцій, семінарів тощо. Всі вони були яскравими, нетривіальними, відзначалися успішним поєднанням цікавого контенту, інтерактивним форматом та незабутньою атмосферою.

Особливо резонансною була наукова конференція «Українці в історії та культурі Карпат», яку я організував у музеї 8 – 9 квітня 2016 року. Резолюція конференції, яка була опублікована в пресі, а потім і в «Науковому збірнику Музею української культури у Свиднику» (№28), так розгнівала окремих представників русинських сепаратистів, що вони подали на мене позов до суду...

● **Розкажіть про редакторську роботу, передусім про головування в редколегії Наукового збірника МУК, адже кожен випуск був наповнений не тільки науково евристично, але й духовно інтелектуально. Що встиглося зробити в цьому сегменті, а що ні.**

Найвиразніші результати досліджень історії та культури русинів-українців Словаччини вже з 1965 року публікуються в «Науковому збірнику Музею української культури у Свиднику». Це видання є популярним та високо поціновується в наукових та культурно-освітніх колах не тільки Словаччини, але й за кордоном, зокрема в Україні. Як твердять фахівці, музей у Свиднику зберігає пам'ятки та видає збірники, які мають не тільки локальне, регіональне, але й загальнонаціональне значення. «Золота нива», «доказ здібності» – такими суперлативами характеризують збірник рецензенти. Його матеріали переконливо засвідчують, що предки закарпатських українців етнічно й культурно належать до України-Руси.

У цьому контексті слід звернути увагу й на деякі непрості сторінки в житті музею. Адже ця установа зберігає не тільки пам'ятки історії та культури української національної спільноти, але й сама є віддзеркаленням суспільно-політичних перипетій доби. Музей відігравав і досі відіграє велику роль в утвердженні української ідентичності населення Пряшівщини. Він завжди був у вирі суспільних подій, адже якраз тут зберігається пам'ять про корені русинів-українців. Тому музей і став об'єктом абсурдної програми деукраїнізації. Останнім «бастіоном українства» назвали цей музей вороги та зрадники нашого народу, які після Оксамитової революції безуспішно штурмують його вже понад три десятиліття. Із 1991 року 8 разів офіційно змінювали назву музею. «Провиною» музею було те, що він у своїй назві гордо ніс означення «український». У такій атмосфері відбувалося й головування в редколегії, проходив вибір актуальних тем для наукових конференцій, підбір авторів доповідей, які потім публікува-

лися в збірнику. Зробили ми багато, але в цьому сегменті музейну роботу слід активно продовжувати.

● **З ким із українських учених підтримуєте контакти, як реалізуються ці взаємодії?**

Ще в травні 1978 року як учасник міжнародної наукової конференції в Сяноку я познайомився з Іваном Красовським, відомим лемкознавцем та дослідником народної архітектури з Львівського музею народної архітектури та побуту. З ним ми потоваришували та активно співпрацювали. Згодом він познайомив мене з львівськими етнологами Юрієм Гошком, Степаном Павлюком та ін.

20 вересня 1983 року на міжнародному практичному семінарі «Міжетнічні взаємини в народнім будівництві» в Ужгороді я познайомився з відомим науковцем Павлом Федакою, фундатором Закарпатського музею народної архітектури та побуту в Ужгороді. Павло тоді запросив мене на вечерю до своєї мами Поліни. Після щедрих частувань дорогою в готель «Закарпаття» співали українські патріотичні пісні («Повіяв вітер степовий...» та ін.). Наша дружба та конструктивна співпраця триває вже понад сорок років.

Гарні взаємини підтримую з академіком Степаном Павлюком, директором Інституту народознавства НАН у Львові. Згодом я став членом Спеціалізованої вченої ради згаданого інституту в Києві і, таким чином, мав можливість познайомитися та нав'язати науково-творчі контакти з багатьма іншими вченими. Плідна співпраця пов'язувала мене з відомими вченими Ганною Скрипник, Олександром Костюком, Любомиром Белеєм. Вони залучали мене до реалізації різних наукових проєктів, внаслідок чого з'являлися нові цікаві знайомства. До прикладу, успішно реалізуються проєкти міжнародної культурної співпраці з Закарпатським музеєм народної архітектури та побуту, Ужгородським університетом та іншими установами. Я мав честь бути опонентом на захистах дисертаційних досліджень ужгородських учених. Крім того, я є членом різних редколегій, комісій, експертної ради Міжнародного фонду Івана Франка тощо. 26 травня 2021 року мене обрано іноземним членом Національної академії наук України зі спеціальності «етнологія».

● **Чим наповнене Ваше життя зараз?**

У міру можливостей, зокрема взимку, порпаюся в матеріалах, які ще слід опрацювати. У 2000 році ми переселилися зі Свидника в село Нижній Верлих, де звели хату. Ми з дружиною Марією (хвала Богу!) вже понад 55 років разом. У нерозлучному тандемі стараємося поратися біля хати, обробляти огорож та садок. Тішимося з успіхів дітей, онуків та двох правнуків (хлопчиків-близнят). Донька Даша – психотерапевт у Манчестері. Син Мирослав трудиться на педагогічній ниві в Кошицях, а син Олександр учителює в Трnavі. Старші внуки в цьому семестрі закінчують університети, чекають нас на промоції. Внучка навчається в четвертому класі. Сім'я наша дружна, часто зустрічаємося та безперервно спілкуємося телефоном.

● **Що б Ви побажали українцям у часи тяжких випробувань?**

Україна сьогодні боронить нашу демократію, наші цінності свободи й цивілізації на передовій, втрачаючи тисячі людей. Низький уклін, щирі вітання та найкращі побажання всім українцям. Міцного здоров'я, сил, витримки, успіхів усім захисникам! Якнайшвидшої перемоги! *Боже, храни Україну, синів Ти її бережи! Нехай посміхнеться країна, більше не буде біди!* Слава Україні! Смерть ворогам!

Тетяна ЛІХТЕЙ.

Яків Головацький на Словаччині

Питання контактів Якова Головацького, його листування із словацькими культурними діячами, особисті знайомства з ними не раз уже були предметом дослідження істориків, фольклористів, мовознавців та літературознавців. Згадаємо прізвиська найголовніших із них. Писали про ці питання Кирило Студинський¹, у наш час Гербільський Г.², Галенко І.³, Циганик М.⁴ та кілька інших публіцистів. У цій статті хочемо глибше і ширше пояснити його дорогу і перебування в Словаччині, вказати, що дало йому ознайомлення із словацькою культурою і літературою і в якій мірі все це відбулося в його наукових роботах. У полі нашого зору стоїть питання, коли, як, чому і заради чого поїхав Яків Головацький у Словаччину, в яких місцях він перебував і що виніс він із ознайомлення із словаками і їх культурою.

Український поет, письменник, мовознавець і фольклорист Яків Головацький ще в студентські роки, коли навчався у Львові, мав бажання ознайомитися із життям і культурою слов'янських народів, в тому числі із словаками. Ідучи за своєю метою, він подався на Словаччину восени 1834 року. З цього року почалося його ознайомлювання із словаками, їх культурою і літературою й тривало це майже протягом усього його життя. Обставинами, які викликали його подорож на Словаччину, були його навчальні та слов'янознавчі зацікавлення, його глибокі і широкі наукові етнографічні інтереси. Через збирацькі фольклористичні поїздки по рідному краю Галичини він не встиг вчасно скласти іспити у Львівському університеті, які були потрібні для того, щоб продовжити своє університетське навчання. Йому лишалося або повторювати курс філософії у Львові або скласти потрібні іспити десь інде й так продовжити свої навчання. Він обрав другу можливість і пішов завершити курс філософії в Угорщину в Кошиці у тамтешню академію. Другою спонукою і не менш важливим імпульсом для його поїздки в Кошиці, як він пише у спогадах *Пережитое и перестраданное*, було його бажання особисто пізнати край Західної Галичини (лемків), словаків та інших слов'ян.

Яків Головацький вирушив у дорогу на словацькі землі в Угорщині, як ми згадали вище, восени 1834 року. Виклади в Кошицях через збір винограда відбувалися на два місяці пізніше, ніж Львові. Це його влаштувало. Урядового документа на перехід границі між Галичиною й Угорщиною він не мав і був змушений перейти її обхідною дорогою неофіційним шляхом. Границю він перейшов поблизу Дуклі невідомо, чи через Дуклянський перевал. Найімовірніше, він перейшов її дорогою східніше від перевалу через Строків. Провів його через границю за гроші словацький ремісник ситник, який ходив у Галичину на ярмарок продавати свої вироби. Ідучи дорогою в Кошиці, у Пряшів він, мабуть, не заходив, бо в спогадах місто, в якому в той час у гімназії навчалося кілька його земляків, він ніде не згадує.

Дорога Головацького в Кошиці була успішною. Він прибув в обране місто навчання без будь-яких подорожніх і побутових пригод. В Кошицях у конвікті, в якому проживали домашні студенти, він не мав місце і як вихідці з Галичини замешкав на приватній квартирі одної кошицької міщанки, в якій вже проживали його земляки. У своїх спогадах він пише, що під час навчання в Кошицях жив на Гавраній вулиці у господині Гарчарки. Наз-

ва цієї вулиці протягом часу кілька разів змінювалась. Сьогодні ця вулиця несе ім'я словацького письменника Яна Голлого (ul. Hollého). Живучи в Кошицях, Головацький спостерігав і стежив за життям міста. У своїх спогадах він торкнувся національного складу міського населення і відмітив, що кошицьке міщанство було словацьке. Живучи між словаками в Кошицях та в академії, Головацький вивчав словацьку мову і від словаків записав два десятки словацьких народних пісень. Які це були пісні, нам невідомо. Тексти записаних ним пісень нам не вдалося відшукати в його роботах. Навряд чи можна ними вважати тексти пісень у словацькій земплінській говірці, які надруковані в другому томі зібраних ним пісень, як, наприклад, на сторінці 219.

Яків Головацький у своїх спогадах порівнював виклади в університеті у Львові з викладами в Кошицях. Виклади в Кошицях, на відміну від Львова, який був містом галицької австрійської провінції, ішли латинською мовою. Студент Головацький у Кошицях відвідував його жителів. Він був частим гостем у сімействах високої угорської шляхти, а саме в сім'ях графа Форґача, Сірмая, барона Барчая. У своїх відвідинах він спілкувався з ними німецькою мовою. Через те він був бажаним і улюбленим їх гостем.

Склавши належні іспити в академії за перший піврік, Головацький на літнє півріччя подався на навчання в столицю Угорщини Пешт. З Кошиць у Пешт він ішов пішки. Подібно як у Кошицях, він у Пешті відвідував словаків, налагоджував із ними зв'язки і далі продовжував стикатися з ними на полі культурної і літературної роботи. В Пешті він, у першу чергу, відвідав словацького поета й культурного діяча Яна Коллара. Під час чергових відвідин Коллара він познайомився й із кількома іншими представниками словацької культури і літератури, а саме з видавцем альманаху *Гронка* Самуелом Годжею, автором кількох сонетів, сентиментальної повісті *Zlatovič* та ряду інших публікацій. Іншим словацьким культурним діячем, з яким Головацький познайомився у Коллара, був Карол Кузmani, який у 1836 році став готувати й видавати альманах *Гронка*. Цей альманах кілька разів згадується в листуванні Головацького із словацькими літераторами. Від Коллара Головацький одержав його книжку словацьких народних пісень *Narodnie zpievanky*, яка тільки-но вийшла з друку. Художні та етнографічні публікації словацьких авторів Яків Головацький у Пешті міг одержати й від інших словацьких літературних і культурних діячів.

Головацький запам'ятав своїх словацьких друзів, не забував їх і підтримував з ними зв'язки до кінця своєї діяльності. Він листувався з ними й обмінювався з ними новинами своєї діяльності та новинами в культурі і літературі. Листувався з ними як приватна особа та й як представник українських освітніх і культурних установ.

Ознайомлення Головацького із слов'янами, словацькими культурними діячами та словацькою народною творчістю, словацькими народними піснями спонукало його висловлюватись і згадувати й про словацьку культуру і літературу. Ці його висловлення і відгуки не являють собою окремих статей. Вони знаходяться у формі висловлень, паралелей, прикладів і приміток у роботах про слов'ян та їх культуру. В роботі *Велика Хорватія або Галицько-Карпатська Русь/5* він вказує на словацько-українську етнографічну межу, відмічає етнографічні острівці і національну змішаність окремих по-

селень. Цих питань він торкається й у статті *Етнографічна карта руського народонаселення в Галичині, південно-східній Угорщині та Буковині*, яка вийшла як додаток до праці *Народные песни Галицкой и Угорской Руси*.¹⁶ Пишучи про сербські народні пісні,¹⁷ Головацький відмічав, що в сербських піснях виступає десятистопний або п'ятистопний хорейчний розмір. Далі він писав, що в нас, українців не хорейчний (трохейський розмір), а дактиле-хорейчний (дактилетрохейський), розмір, зовсім, май так, як у словацьких піснях. При цьому він посилався на приклади з пісень із збірника Яна Коллара *Narodnie zpievanky*.

Головацький залишив по собі й короткий нарис про життя й діяльність словацького автора і видавця річників альманаху *Гронка* Карола Кузмани. Свій нарис він опублікував разом із листом Кузмани до нього у Науковому збірнику Галицько-руської Матиці¹⁸. Цей лист Кузмани до Головацького майже невідомий у Словаччині. Він розкриває характер діяльності самого Кузмани і свідчить про добре його знання російської мови, якою звернувся до Головацького. Дані про життя й діяльність Карола Кузмани Головацький запозичив із чеського енциклопедичного словника Ф. Рігера – Й. Мало-го.¹⁹

Перебування Головацького у Словаччині, знайомство із словацькими поетами й письменниками дало йому цінний матеріал для його слов'язознавчих праць, які зберігають свою цінність і в наш час.

Йосиф ШЕЛЕПЕЦЬ.

Література:

- 1/ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835-49 Видав Кирило Стулинський – Львів. Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка. 1909. – 463 с.
- 2/ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850-62. Видав Кирило Студинський – Львів. Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка. 1905, 592 с.
- 3/ Гербільський Г. Зв'язки Я. Головацького з чехами і словаками. //Українське слов'язознавство, республіканський міжвідомчий науковий збірник. Вип. 5. Видавництво Львівського університету ім. І. Франка. Львів 1971. С. 68-75.
- 4/ Галенко І. Яків Головацький як славіст. // Проблеми слов'язознавства. – Вип. 56. 2007. – С. 13 – 23.
- 5/ Циганик М. Творчі контакти Якова Головацького з діячами слов'янських країн у контексті міжлітературних взаємозв'язків першої половини ХІХ століття. // Народна творчість та етнографія 2(390). С. 47-57.
- 6/ Народные песни Галицкой и Угорской Руси. Собрал Я. Ф. Головацкий. – Москва. Изд. Имп. О-ва Института Древностей Российских при Моск. Ун-те 1878. Ч. 2. Обрядовые песни. 1878. |2|, 841, II с. |6| с.
- 7/ Яків Головацький. Народні сербські пісні. // Письменники Західної України 30 – 50-х років ХІХ ст. – Київ. 1965 .
- 8/ Яков Головацкий. Карол Кузманій. (Некролог). Лист Кузманія до Головацького з 24 августа 1865. // Науковий збірник, издаваемый литературным обществом Галицко-русской Матицей. Год издания второй. 1866 выпуска I – IV. Во Львове. В книгопечатни Ставропільського інститута 1866 год . С. 363 – 366.
- 9/ Slovník naučný. Díl IV. I – Lžeditrij. Redaktor Dr. Frant. Ladislav Rieger, J.Malý. Vydalo nakl. I.L.Kober. Praha 1865.

Закарпаття у нотатках Дмитра Донцова за 1918-1919 роки

Часом можна почути, що Закарпаття перебувало поза сферою зацікавленень України аж до кінця Другої світової війни. Мовляв, це була лише комуністична інвазія, сталінська експансія. Але таке твердження спростовується історичними фактами. Просто ця тема досі залишається малодослідженою істориками.

Наприклад, читаючи унікальний щоденник відомого українського громадського діяча та публіциста Дмитра Донцова «**Рік 1918**», не раз натрапляємо на згадки про Закарпаття. (До речі, як впливає із записів, вже тоді наш край в українському середовищі фігурував під теперішньою назвою.)

21 червня 1918 року Донцов робить запис: ***Липинський оповідає, що на прийняттю в прем'єра Лизогуба, той особливо просив його заопікуватися угорськими українцями, і рівночасно нав'язати приязні зносини з угорським урядом***».

Відомі українські інтелектуали Липинський і Донцов були в той час наближеними до гетьмана Петра Скоропадського. І цей запис свідчить про зацікавлення тодішнього українського уряду Закарпаттям.

Ще один цікавий запис зроблено Донцовим 15 серпня 1918 року: ***«Липинський проектує союз України, Німеччини, Польщі й Угорщини, до якої мала б відійти Галичина. Цей плян має одну хибу: він нездійснимий***».

Отже, за концепцією В'ячеслава Липинського, Галичина і Закарпаття мали б опинитися в одному державному утворенні.

20 січня 1919 року Дмитро Донцов записує у Відні: ***«13-го покинув Київ. В Галичині, здається, спокій в запллі. Землевласникам великим нічого не роблять. В Стрию бачив Рожанковського і багато інших знайомих. Рожанковський приймав тоді якраз делегацію угорську, яка приїхала заявити протест проти вступлення українських відділів на Закарпаття. Деякі наші військові прийшли до нашого переділу. Говорили про те, як триматися з мадярами. Я питався їх, чи мають досить сил, щоб утримати Закарпаття. Мабуть, цих сил не вистачило б***.

По дорозі через Закарпаття до нашого потягу, що йшов з Києва, і яким їхали різні дипломатичні місії, на станціях виходили депутації закарпатських земляків з жовто-блакитними прапорами і промовами».

Остання згадка у щоденнику Донцова із 28 січня 1919 року: ***«Увечері був у Славінського, до якого прийшов Липинський. Цей останній інформував про відносини в Празі. Про румунсько-чесько-українські взаємовідносини і про справу Закарпаття***».

Як бачимо, в часи українських визвольних змагань 1917-1921 років провідні інтелектуали постійно турбувалися долею українців за Карпатами, як і попередня генерація українських світочів (Михайло Драгоманов, Іван Франко, Володимир Гнатюк).

Олександр ГАВРОШ.

Павло ЛОПАТА

Він був модернізатором української поезії

(До 100-річчя з дня смерті Юрія Дарагана)

До плеяди митців «Празької школи», які формувалися на початку ХХ століття та гартували нове покоління морально сильних особистостей, належав поет Юрій Дараган. Протягом понад шістьдесяти років радянської окупації його ім'я було під суворою забороною – так вимагала московська тоталітарна система.

Постать Юрія Дарагана свідомо й підступно замовчувалася. Адже він був не просто талановитим літератором, а справжнім Поетом із великої літери та незламним воїном – фронтовиком, старшиною Кам'янецької школи спільно з січовиками. Увесь його творчий доробок увійшов до єдиної прижиттєвої збірки поезій «Сагайдак». Назва книжки стала символічною: немов у футлярі для стріл, поет зберіг у ній силу свого слова від нищівного часу та забуття.

Ця невелика збірка, видана рівно сто років тому в Празі, вберегла творчість поета від цілковитого забуття. Перші згадки про неї з'явилися лише у 1969 та 1971 роках, проте тільки в колах української діаспори.

Життя Юрія Дарагана було непростим. Він народився 17 березня 1894 року на степовій Херсонщині – у місті Єлисаветграді (нині Кропивницький). Батько Юрія був українським інженером, а мати – грузинкою. Батьки змогли прищепити синові любов до обох народів: хлопець вільно володів українською та грузинською мовами, палко любив обидві батьківщини та шанував їхню культуру. Юнак щиро пишався своїм корінням і залюбки розмовляв грузинською.

Навчання в реальному училищі перервала Перша світова війна. Дарагана мобілізували на фронт до лав російської армії, де він дослужився до чину підпоручника.

Зі створенням Армії Української Народної Республіки Юрій Дараган вступив до її лав, очоливши кулеметну роту в Житомирській школі прапорщиків. Після поразки визвольних змагань та інтернування українських військ, він опинився у польських таборах для військовополонених у Шипіорно, Ланцуті, Вадовицях та Каліші. Умови там були вкрай важкими: полонені потерпали від голоду та епідемії тифу й туберкульозу. Саме на ці недуги захворів і Дараган.

Проте навіть у табірних стінах поет не полишав творчості – свідченням цього є його вірші, написані в Каліші у 1922 році. Поки в підрадянській Україні Москва намагалася стерти історичну пам'ять народу, старокиївська традиція продовжувала жити у творах Миколи Зерова, Павла Филиповича та інших неокласиків.

Попри підірване здоров'я, Юрій Дараган зумів виїхати до Чехословаччини, яка стала осередком численної української еміграції. У 1923 році він вступив до Українського високого педагогічного інституту імені М. Драгоманова в Празі, прагнучи здобути систематичну освіту, перервану війною.

Доля не була прихильною до нього. Усвідомлюючи, що туберкульоз ле-

гень та горла невблаганно скорочує його вік, Юрій поспішав: він жадібно шукав те омріяне Слово, яке прагнув зафіксувати на папері. Поет багато читав, постійно збагачуючи свій лексичний запас. Його вірші народжувалися повсюди – прекрасні рядки лягали на випадковій аркуші під час постійних переїздів потягом між Прагою та Подєбрадами.

В обох містах Дараган став помітною постаттю: він активно організовував літературні вечори та зустрічі для митців-емігрантів. Високий на зріст, худорлявий і стрункий, Юрій усім серцем прагнув розкрити свій таланти. Він дбайливо впорядковував усе написане – поезію, просякнуту духом старокиївської княжої України-Русі та героїкою Козаччини, – аби світ нарешті зміг почути його голос.

Вже з перших творів Юрія Дарагана був очевидним його самобутній талант. Згасаючи від сухот, поет встиг видати у 1925 році збірку «Сагайдак». До книжки увійшли вірші, раніше опубліковані на сторінках часопису «Веселка» – літературно-мистецького місячника, який Дараган редагував разом із Євгеном Маланюком у Каліші (1922–1923).

Хоча за обсягом збірка невелика, її значення для української літератури величезне. У ній втілено модерністські та символістські засади, про які в підрадянській Україні тоді говорили з великою обережністю. Поки офіційне радянське літературознавство таврувало модернізм як «занепадницьку течію» та «ворожу ідеологію», Дараган у Празі творив нову, вільну українську поезію.

Невелика за обсягом збірка Дарагана насправді стала потужним джерелом національної пам'яті. У ній ожив дух половецьких степів, велич княжого Києва часів Володимира Великого, героїчні походи Ігоря та Святослава, постать Малуші та звитяга козацького Запоріжжя. Його цикли «Луна минувшини», «Дике поле» та «Срібні сурми» – це урочисті оди минулому, яке поет безнастанно плекав у своєму серці, перебуваючи на чужині.

Окреме місце у творчості посідає цикл «Запоріжжю», сповнений тути за розлогими степами, де козацька доля перепліталася з вірністю вороного коня та мовчазним чеканням матері. Юрій Дараган свідомо звертався до історичної тематики, розуміючи: поки «червоний Кремль» намагається стерти пам'ять українців, його обов'язок як митця – зберегти і примножити спадщину свого народу.

Юрій Дараган прагнув возвеличити рідну історію, щоб його голос почули побратими в Україні навіть крізь завісу пореволюційних років. Княжа доба та козацький дух стали частиною ества поета, головною метафорою його життя. Вершиною козацького циклу стала поема «Мазепа», де гетьман постає людиною «душі величної та шляхетної», здатною будувати державу, долати обставини та гідно приймати удари долі.

Трагічна постать Мазепи оспівана Дараганом надзвичайно проникливо:

*«Кінець бурхливої гетьманщини –
Одчай і маєстат.
Твій захід жовто-помаранчевий,
Твоїх очей агат.
На тлі минувшини трагічної,
У жовтім кунтуші,
То ж ти – мара душі величної,
Шляхетної душі...»*

Старокиївська традиція у творчості Дарагана знайшла відгук у поезії Оксани Лятуринської, яка ніколи не приховувала свого захоплення «Сагайдаком». Творча енергія Дарагана, його особливе бачення історії, немов у спадок, передалися і їй.

Юрій Дараган відійшов у вічність 3 липня 1926 року – лише за день до свого дня народження. Він пішов передчасно, але його «Сагайдак» став справжнім дороговказом для Оксани Лятуринської. Свою збірку «Княжа емаль» (1955) вона присвятила саме світлій пам'яті поета.

Лятуринська не знала Дарагана особисто: він помер у перший рік її перебування в Чехії. Поки вона долала бюрократичні труднощі з дозволом на проживання та вступала до української гімназії, навіть не підозрювала, що зовсім поруч згасає митець, який згодом зачарує її на все життя.

Прагнучи бодай щось дізнатися про нього, Оксана розпитувала спільну знайому – ту саму «милу панночку з фіалками», якій поет присвятив «Сагайдак», проте дарма. Поетка уявляла його синьооким русичем – і таким він закарбувався в її серці, попри те, що хвороба нещадно шматувала його тіло.

Трагічною виявилася і доля його останнього спочинку. Лятуринська часто відвідувала могилу поета на Ольшанському цвинтарі у Празі. Проте одного року вона не змогла її знайти: пагорб, під яким покоїлися Дараган і Колядинський, було зрівняно з землею. На тому місці з'явився чужий гробівець із невідомими прізвищами на плиті.

Хоч Юрієві Дарагану не судилося здобути перемогу зі зброєю в руках у лавах Армії УНР, він виборов її своїм полум'яним словом, воскресивши колишню славу та велич України. Як перший представник «Празької школи» (разом із Є. Маланюком, О. Ольжичем, О. Телігою та іншими), він приніс в українську літературу засоби модерної неосимволічної поезії.

У «Сагайдаку» Дараган наче наново відкрив глибину «Слова о полку Ігоревім». Заклик невідомого автора до єднання князів став поштовхом для поета колоритно висвітлити праджерела української долі. У його віршах оживають образи Дажбога, Сваєра та Перуна. Дараган був майстерним стилізатором: місяць у нього – «княжич, що вийшов на стежину», а вечір – «насунув мітру на очі». Його поезія дихає урочистістю: «Сьогодні ранок, мов служба Божа...» або «Як князь ранений – день схилився на захід».

Попри прихисток у Чехословаччині, чужина лишалася для нього чужиною. Він марив Україною та Грузією, згадуючи Кавказ:

*«Де зазирають в прірву скелі,
Де, як поема, барвний світ,
Над сном маленькі оселі,
Мов стрічка – синій оксамит...»*

Якби не підступні сухоти, кавказька тема напевно розквітла б у його творчості значно ширше. Але сили танули. Поет помер у санаторії «На Плеші» (Na Pleši), його тіло перевезли до Праги й поховали на Ольшанах. Оскільки за місце на престижному цвинтарі не було кому платити, через десять років останки поета були вилучені...

Проте український степовик із козацьким профілем орла залишився в пам'яті нації. Його невмируща поезія, хоч і з запізненням, лише на початку 90-х років минулого століття, нарешті повернулася на рідну землю, де її вивчають і шанують сьогодні.

Філософська лірика Ліни Костенко

З нагоди 96-річчя поетеси

Поки розквітають сади та весна набирає обертів, згадуємо березень – місяць, багатий на літературні події. Це місяць книги у Словаччині, у березні також відзначаємо Всесвітній день письменника (3 березня), Всесвітній день поезії (21 березня), а ще 19 березня світова літературна спільнота відзначає день народження великої української поетеси-шістдесятниці Ліни Костенко. У цьому році майстрині українського слова виповнилося 96 років. Поезія Ліни Костенко – надчасова, глибинно афористична, у випадку її творчості у повній мірі можемо говорити про космічні масштаби літературного таланту. Безперечно, це людина-епоха, яка несе читачам цілий всесвіт своїх поетичних імпресій. Уважно вчитуючись в кожен рядок, наповнений блискучими метафорами та афористичністю, ми помічаємо наскрізну філософічність її творчості.

Філософська лірика – явище цікаве і багатогранне в будь-якій літературі. Її феномен полягає у незмінній актуальності та великій історії. Сягаючи корінням у прадавні епохи, вона проходить шлях становлення поетичної свідомості людини. Це зумовлено передусім тематичним вектором, завдяки чому такі поезії завжди є на часі. Споконвічне зацікавлення кардинальними проблемами буття в основі генези ліричної філософії. Відтак, цей різновид творчості ґрунтовно затвердився у світовій літературі, виявившись найпридатнішим до модифікацій. Лірика думки є дзеркалом мистецьких настроїв конкретної доби і, ширше, проекцією ліричних думок на складні проблеми буття.

Питання існування та актуальності в часі категорії «філософська лірика» спричиняє ряд дискусій. Зокрема, немає однозначного підходу до визначення поняття. Одні дослідники – прихильники традиційного тематичного критерію дефініції (І. Козлик, Н. Мазепа, Е. Соловей, Б. Тихолоз), натомість інші вважають лірику думки жанровим утворенням (А. Дмитровський, А. Михайлов, Р. Співак).

Окрім того, в сучасних літературознавчих дискусіях постало питання правомірності терміна «філософська лірика» як своєрідного теоретичного оксюмору. Натомість визначення лірики як філософської вказує передусім на особливості ідіостилу автора, на масштабність його поетичних рефлексій. Будучи одним із найдавніших різновидів творчості, філософська лірика має релігійно-культурне коріння та підвищений етичний тону, які зумовлені актуальною потребою акцептації моральних принципів людського співжиття.

У питаннях зв'язків філософії та літератури особливий статус має поезія. Такі видатні філософи як Г.-І. Гадамер та М. Хайдеггер приділяють цій проблемі багато уваги. Для Г.-І. Гадамера спорідненість філософії і поезії полягає у таємниці мови, а також в концентрації уваги обох різновидів інтелектуально-творчої діяльності людини на онтологічних проблемах.

Аналізуючи творчий доробок поета з точки зору наявності чи відсутності в ньому філософських мотивів, слід передусім розуміти, що поет-філософ – це особливий психотип митця. Споглядаючи різні явища життя, він мислить глобально, тяжіє до творчих узагальнень, переосмислень провідних кате-

горій буття – часу, життя, любові тощо. Такий поет неодмінно є мудрецем, мислителем за своєю найглибшою суттю.

Саме до таких митців належить Ліна Костенко, творчість якої наскрізно пройнята пізнанням і осмисленням сутнісних сторін людського життя і світу. Самі назви збірок Ліни Костенко уже вказують на філософічність як наскрізну рису її творчості: «Проміння землі» (1957), «Мандрівки серця» (1961), «Зоряний інтеграл» (1963), «Над берегами вічної ріки» (1977), «Неповторність» (1980), «Сад нетанучих скульптур» (1987), «Мадонна перехресть» (2011) тощо.

Особливе місце в поезії авторки займає категорія часу. Ліричними роздумами над його невпинністю, всепоглинальністю наповнені її вірші. У багатьох поезіях авторки ми помічаємо ліричну фіксацію миті, бажання показати контраст:

*Звичайна собі мить. Звичайна хата з комином.
На росах і дощах настояний бузок.
Оця реальна мить вже завтра буде спомином,
а післязавтра – казкою казок.
А через півжиття, коли ти вже дорожений,
ця нереальна мить – як сон серед садів!
Ця тиша, це вікно, цей погляд заворожений
і навіть той їжак, що в листі шарудів.*

У наведених рядках вірша «Звичайна собі мить. Звичайна хата з комином» майстерно дібрані образні структури створюють ілюзію зупиненого часу, дозволяють авторці виокремити мить реальну та ірреальну, кризь призму яких вона бачить навколишній світ. Тут бачимо ніби зупинку велетенського колеса часу у перших двох рядках, яке потроху, неквапливо рушило вже у третьому рядку, де красива мить травневої свіжості стає спогадом. А далі колесо полетіло у своєму звичному темпі, рухаючи Всесвіт. І ось людина незчулась, як пройшло пів життя, влучний авторський неологізм «*дорожений*» підкреслює атмосферу плинності. Звичайна мить стає спомином, потім «*казкою казок*», врешті коловорот життя відносить її у забуття до стану нереальності, вона здається сном серед садів. У даній поезії наявний яскравий контраст між миттю та вічністю, і подібний літературний прийом є одним із типових для філософської лірики Ліни Костенко.

Лірична героїня часто осмислює кардинальні питання буття на основі простих істин, вчиться мудрості у природи, насамперед досягає цього через споглядання краси кожної миті, яка є даром:

*Послухаю цей дощ. Підкрався і шумить.
Бляшаний звук води, веселих крапель кроки.
Ще мить, ще мить, ще тільки мить і мить,
і раптом озирнусь, а це вже роки й роки!*

*А це уже віки. Ніхто уже й не зна,
в туманностях душі чи, може, Андромеди –
я в мантіях дощу, прозора, як скляна,
приходжу до живих і згадую про мертвих.*

*Цілую всі ліси. Спасибі скрипалю.
Він добре вам зіграв колись мою присутність.
Я дерево, я сніг, я все, що я люблю.
І, може, це і є моя найвища сутність.*

У цьому вірші гармонійно поєднуються глибинний зміст з влучними засобами художньої виразності. Як і у попередній поезії, бачимо тут той характерний для ідіостилю авторки часовий контраст: перші два рядки – медитативне споглядання природної стихії, фіксація миті, спокій та відстороненість. Третій рядок – часова затримка, і саме у четвертому повільний рух колеса часу різко пришвидшується, і лірична героїня у щирому подиві шукає відповідь на споконвічне питання швидкоплинності життя. «*Туманність душі чи Андромеди, мантія дощу*» – ці образи виразно підкреслюють втаємничений образ ліричної героїні, яка шукає істину. Розгадкою вічних пошуків душі є віднайдення своєї глибинної сутності у гармонійній єдності людини та природи.

Окрім роздумів над швидкоплинністю часу, філософічність в її творчості проявляється чи не в кожному творі, оскільки є наскрізною для ідіостилю авторки. Її відомі романи у віршах «Маруся Чурай» та «Берестечко», поеми «Дума про братів Неазовських», «Скіфська одісея» – це філософія історії, гармонійне поєднання великої дослідницької роботи авторки з талантом мисткині, яка вміє піднести до поетичних вершин історію рідних країв. Герої роману «Маруся Чурай» дуже різні, але серед них ми неодмінно бачимо щирих українців, патріотів рідної землі, їхні слова наповнені любов'ю до рідного краю, особливо актуально звучать у нелегкі часи боротьби України за свою свободу:

*Буває, часом сліпну від краси.
Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, –
оці степи, це небо, ці ліси,
усе так гарно, чисто, незрадливо,
усе як є – дорога, явори,
усе моє, все зветься – Україна.
Така краса, висока і нетлінна,
що хоч спинись і з Богом говори.*

Для філософської лірики характерними є актуалізація аксіологічних питань. Лірична героїня Ліни Костенко, наголошуючи на швидкоплинності часу, повсякчас закликає дбати про справжні цінності, захищати їх та берегти. У вірші «Вже почалось, мабуть, майбутнє» наявний виразний контраст між минушим та вічним:

*Вже почалось, мабуть, майбутнє.
Оце, либонь, вже почалось...
Не забувайте незабутнє,
воно вже інеєм взялось!
І не знецінюйте коштовне,
не загубіться у юрбі.
Не промініайте неповторне
на сто ерзаців у собі!*

*Минають фронди і жіронди,
минає славне і гучне.
Шукайте посмішку Джоконди,
вона ніколи не мине.
Любіть травинку, і тваринку,
і сонце завтрашнього дня,
вечірню в попелі жаринку,
шляхетну інохідь коня.
Згадайте в поспіху вагона,
в невідворотності зникань,
як рафаелівська Мадонна
у вічі дивиться вікам!
В епоху спорту і синтетики
людей велика ряснота.
Нехай тендітні пальці етики
торкнуть вам серце і вуста.*

Це поетична відповідь на позачасовий пошук духовних орієнтирів. Звернімо увагу, як образи мистецтва втілюють філософічність кожного рядка даної поезії (Джоконда, Рафаелівська Мадонна). Лірична героїня незримо, легко, не дидактично закликає любити природу, мистецтво, берегти загальнолюдські цінності і бути їм вірними у суєті і невідворотності зникань. Подібна лірична думка зустрічається й в інших поезіях авторки. У вірші «*Між іншим*» остання строфа звучить як заповіт людству у нелегкі часи:

*і якби на те моя воля,
написала б я скрізь курсивами:
– Так багато на світі горя,
люди, будьте взаємно красивими!*

У відомій поезії «*Життя іде і все без коректур*» лірична героїня звертається до осмислення того, що буде після нас, закликає лишити по собі слід, не боятись прикрого рядка, прозорінь, бо вони, як ліки, не боятись гіркої правди. Єдине, над чим нам дійсно слід переживати – це страх ошукати душу іншій людині, відійти від принципів загальнолюдської моралі, чесності і чистоти, адже помилка, як застерігає лірична героїня, буде непоправною:

*Життя іде і все без коректур.
І час летить, не стихає галопу.
Давно нема маркізи Помпадур,
і ми живем уже після потопу.
Не знаю я, що буде після нас,
в які природа убереться шати.
Єдиний, хто не втомлюється, – час.
А ми живі, нам треба поспішати.
Зробити щось, лишити по собі,
а ми, нічого, – пройдемо, як тіні,
щоб тільки неба очі голубі
цю землю завжди бачили в цвітінні.*

*Щоб ці ліси не вимерли, як тур,
щоб ці слова не вичахли, як руди.
Життя іде і все без коректур,
і як напишеш, так уже і буде.*

*Але не бійся прикрого рядка.
Прозрінь не бійся, бо вони як ліки.
Не бійся правди, хоч яка гірка,
не бійся смутків, хоч вони як ріки.*

*Людині бійся душу ошукать,
бо в цьому схибиш – то уже навіки.*

Поезія «*Вечірнє сонце, дякую за день*» звучить як тиха поетична молитва. Тут знайдемо типову для ідіостилю Ліни Костенко актуалізацію морально-етичних пошуків істини: подяка сонцю за дитячий сміх, за тих людей, які нічим не осквернили душу, за надію на завтра, за те, що десь у світі кров ще не пролита. Як завжди у творчості авторки, глибину змісту доповнюють багаті художні образи: *лісів просвітлений Едем; мої обпечені зеніти; образи «завтра», яке хоче зеленіть або жде своїх натхнень, і образ «вчора», яке встигло оддзвеніти*. Простий на перший погляд рядок «*за те, що можу і за те, що мушу*» несе у собі код або ж символ великої подяки Богу, Всесвіту, кожен читач знайде тут свої відголоски: можливо, це подяка за здоров'я, яке дозволяє «могти», і за щоденні обов'язки, які змушують, але водночас наповнюють дні сенсом:

*Вечірнє сонце, дякую за день!
Вечірнє сонце, дякую за втому.
За тих лісів просвітлений Едем
і за волошку в житті золотому.*

*За твій світанок, і за твій зеніт,
і за мої обпечені зеніти.
За те, що завтра хоче зеленіть,
за те, що вчора встигло оддзвеніти.*

*За небо в небі, за дитячий сміх.
За те, що можу, і за те, що мушу.
Вечірнє сонце, дякую за всіх,
котрі нічим не осквернили душу.*

*За те, що завтра жде своїх натхнень.
Що десь у світі кров ще не пролита.
Вечірнє сонце, дякую за день,
за цю потребу слова, як молитви.*

Філософічність характерна і для любовної лірики авторки. Її інтимні вірші – не лише сплеск емоцій закоханої людини, а передусім намагання осягнути найвищу суть любові як рушійної сили Всесвіту:

*Очима ти сказав мені: люблю.
Душа складала свій тяжкий екзамен.*

*Мов тихий дзвін гірського кришталю,
несказане лишилось неказаним.*

*Життя йшло, минуло той перон,
гукала тиша рупором вокзальним.
Багато слів написано пером.
Несказане лишилось неказаним.*

*Світали ночі, вечорили дні.
Не раз хитнула доля терезами.
Слова, як сонце, сходили в мені.
Несказане лишилось неказаним.*

Глибину почуттів доповнює у даній поезії стилістична фігура епіфора – повторення однакового рядка «несказане лишилось неказаним» наприкінці кожної строфи, також глибинну екзистенційність образів підкреслюють досконалі метафори та порівняння («не раз хитнула доля терезами», «слова, як сонце, сходили в мені»).

В іншій відомій поезії також зустрічаємо філософічний образ любові:

*Спини мене, отямся і отям,
Така любов буває раз в ніколи.
Вона ж промчить над зламаним життям,
За нею ж будуть бігти видноколи.
Вона ж порве нам спокій до струни,
Вона ж слова поспалює вустами,
Спини мене, спини і схамени,
Ще поки можу думати востанне.
Ще поки можу, але вже не можу.
Настала черга й на мою зорю.
Чи біля тебе душу відморозю,
Чи біля тебе полум'ям згорю.*

Образ любові у віршах авторки є позачасовий – вона є священним мовчанням, глибиною, шаленою пристрасстю і силою, чимось, що не минає.

Підводячи підсумки, слід зауважити, що, оцінюючи творчість Ліни Костенко, можемо говорити про виразний тип поетеси філософського типу, про що свідчить наявність глибинних роздумів над екзистенційними проблемами у кожному вірші авторки. Для її поезії також характерна афористичність, споглядальність, зосередження на категоріях часу, любові, роздуми над швидкоплинністю життя. Сильні емоційні сплески нерідко поступають у її віршах ліричним медитаціям та спокою. Її поезія, зосереджена на екзистенційних питаннях, набуває особливої актуалізації в наш тяжкий час боротьби України за своє майбутнє. Гіркі уроки війни спонукають все більше замислитися над тим, що є вартісне, в чому є сенс, який слід ми лишаємо за собою. Люди згадують вічні істини, тягнуться душею до родинного вогнища, цінують кожну секунду життя і його красу. Поезія Ліни Костенко – той літературний маяк, який вказує на берег істини у туманах непевного сьогодення.

**Марина БАБЕНКО-ЖИРНОВА,
кандидат філологічних наук, доцент.**

Олександр ШОКАЛО, культуролог

«Україна – назва нашої землі з найдавніших часів»

(До 160-ліття Сергія Павловича Шелухина)

Сергій Павлович Шелухин – видатний Український вчений, юрист-практик, правознавець, історіософ, педагог, письменник, дипломат, громадський і державний діяч: член Центральної Ради, сенатор Державного сенату – найвищого судового органу Української Держави, Генеральний суддя, Генеральний прокурор, міністр юстиції УНР, очільник делегацій УНР на мирних переговорах 1918, 1919, 1921 років. Науковий внесок С. П. Шелухина в розвиток права, дипломатії, державності, історії України неоціненний. Та советська історіографія піддала багаторічному забуттю наукову спадщину видатного подвижника, захищавши навіть згадувати його ім'я у довідниках, енциклопедіях, монографіях, підручниках.

Родовід. Освіта

Сергій Шелухин народився 6 (18) жовтня 1864 року в селі Денеги Золотоніського повіту Полтавської губернії (тепер село Деньги Золотоніського району Черкаської області) в Українській родині з давнім козацьким родовим корінням. Сергіїв батько Павло Якович, відставний капітан, походив з козацького роду Шолухів, а мати Євдокія Григорівна походила з козацького роду Демченків. Материна родина Демченків дала Україні визначних людей: Василь Григорович Демченко (1831–1914) – правознавець, професор, засновник і почесний голова Київського юридичного товариства; його син Григорій Васильович Демченко (1869–1958) – історик і теоретик права, учений-криміналіст і процесуаліст, на еміграції в Сербії викладав теорію права; Яків Григорович Демченко (1842–1912) – юрист, громадський діяч, публіцист.

Родове прізвище – *Шолух* простежується в документах козацької старшини з XVII ст., а русифіковане прізвище *Шелухін* з'явилося в XIX ст. Сам Сергій Павлович уклав свій родовід, у якому простежує зміни прізвища: «Родовід дворян Шолух, вони ж Шелухини, ...Шолуха, Шулуха, Шелуха, Шолушенко, Шулушенко і Шелушенко, син Шелушин...». Дід Сергія Павловича Яків Васильович мав цивільний чин колезького реєстратора і саме в його особистих документах за 1846 рік з'являється перелицьоване на руський манір прізвище *Шелухін*. Дружина Якова Васильовича, бабуся Сергія Павловича, Тетяна Прокопівна мала родове прізвище Панькевич. Цей рід бере свій початок від полковника Панькевича – соратника Богдана Хмельницького.

Сергій отримав початкову освіту вдома, і одним з його домашніх учителів був Іларіон Федорович Бойко (1840–?), небіж Тараса Шевченка по сестрі Ярині. А

середню освіту здобув у Лубенській чоловічій гімназії, де директором і вчителем грецької мови був Матвій Терентійович Симонов (1823–1901) – відомий Український педагог, письменник, етнограф, фольклорист, більше знаний під псевдонімом Матвій Номис. Сергій Шелухин згадував, що під впливом цих перших своїх учителів він уже в гімназії *«цілком свідомо вирішив усе життя служити Українському народові, його відродженню та його звільненню»*.

У гімназії Сергій виявляв математичні здібності – у восьмому класі склав підручник з тригонометрії, про що записано в атестаті зрілості, який він отримав у 1883 році.

Одразу після закінчення гімназії в 1883 Сергій вступив до Київського університету св. Володимира на фізико-математичний факультет. А в 1885 перевівся на юридичний факультет, де вивчав історію права. Одночасно з вивченням юриспруденції відвідував лекції на історико-філологічному факультеті, зокрема, лекції видатного Українського історіософа, археографа, археолога, етнографа професора Володимира Боніфатійовича Антоновича (1834–1908), якого називав своїм учителем і натхненником у громадській справі. Сергій Шелухин згадував, що відвідував і особливі лекції Володимира Антоновича, які той читав у своєму помешканні для однодумців.

Довкола В. Б. Антоновича сформувалася нова Українська громада, до якої входив і С. П. Шелухин разом з Д. В. Антоновичем, М. І. Міхновським, В. М. Шеметом. У студентські роки Сергій Шелухин став дієвим учасником руху за національне відродження, за утвердження ідеалів самостійної України. В ту пору його світогляд еволюціонував од народницької до державницької концепції.

В університетські роки Сергій Шелухин заклав основи своєї подальшої наукової праці. Його перші наукові статті з історії права, зокрема аналіз «Руської Правди», високо поцінували викладачі й рекомендували йому далі працювати в цій галузі та готуватися в професуру при університеті.

Професійна й просвітницька діяльність

У 1888 році Сергій Шелухин завершив навчання й заходився шукати роботу, бо для заняття наукою не мав фінансових ресурсів. У Єлисаветграді (тепер Кропивницький) став кандидатом на судові посади в окружному суді. Обравши спеціалізацію з цивільного права, він також пройшов усі посади з кримінального права.

Водночас С. П. Шелухин займався науково-дослідницькою працею, опублікував низку статей у «Єлисаветградському віснику». Зокрема, його статтю «Каране шахрайство» про правову кваліфікацію афер з фальшивими грішми, передрукувало кілька часописів, і внаслідок розголосу прийняли закон про покарання за шахрайство.

У 1892 С. П. Шелухин перейшов на посаду дільничного судового слідчого у Кам'янець-Подільському окружному суді, а від 1893 був також почесним мировим суддею Кам'янець-Подільської округи. У 1897–1902 працював прокурором Кишинівського окружного суду. За той період С. П. Шелухин написав понад 20 праць, прогресивні ідеї яких викликали великий резонанс, а стаття про незаконність позасудових арештів спричинила скасування тієї практики.

У 1902 році С. П. Шелухин разом з родиною переїхав до Одеси, де протягом 15 років працював на судових посадах. Вірною помічницею й соратницею Сергія Шелухина була його дружина Любов Миколаївна. Вона працювала в Одесь-

кій «Просвіті», а з 1906 стала редакторкою однієї з перших Українських газет в Одесі – «Вісти». У родині Шелухиних народилося троє дітей: сини Юрій (1893) і Павло (1896) та донька Ксенія (1898).

У 1902–1917 С. П. Шелухин служив в Одеському окружному суді та провадив науково-дослідницьку працю й просвітницьку діяльність. Сергій Павлович був діяльним учасником Одеського товариства історії й старожитностей, Одеського юридичного та бібліографічного товариств. У 1905 С. П. Шелухин став одним зі співзасновників Одеського товариства «Просвіта», основне завдання якого – розвиток і поширення Української мови. На зібраннях «Просвіти» С. П. Шелухин виступав з ґрунтовними розвідками з Української історії й літератури. Для широкої одеської аудиторії прочитав лекцію Українською мовою з правовим аналізом наслідків злучення України з Московією в 1654 році на так званій Переяславській раді. Вчений-юрист стверджував право Українського народу *«на свою державність на своїй одвічній землі»*: *«Українська історія виховала в Українському народі, в противність московському, правове думання, з яким в усі часи своїх рухів народ Українській на своїм прапорі держав гасло «за працю і вільності»*.

У 1905 С. П. Шелухин написав перший юридично обґрунтований Український меморандум, у якому відстоював права Українців на рідну Українську мову, утверджував статус рідної мови як *«самодостатньої та наукової»*. Він з наукової позиції обґрунтував, що нашу мову слід називати Українською, а не малоросійською. Цей документ відіграв важливу роль у визначенні правового статусу Української мови. Посилаючись на юридичні аргументи меморандуму, Академія наук у Петербурзі змушена була визнати право Українського народу використовувати свою мову, зокрема, в інформаційній сфері, у видавничій справі. Свою позицію на захист Української мови з викриттям русифікаторської політики уряду С. П. Шелухин найповніше виклав у праці *«Значіння Рідної Мови для народности й творчости»*, яка вийшла 1911 року в київському видавництві *«Український учитель»*.

У 1908 в Чернігові відбувся XIV Всеросійський археологічний з'їзд, до участі в роботі якого запросили членів наукової секції Одеської «Просвіти» для виступів з доповідями Українською мовою. С. П. Шелухин згадував, які сподівання поклали Українські вчені на той з'їзд: *«Це в Росії був перший випадок допущення на науковім з'їзді української мови. Одеська «Просвіта» була певна, що в з'їзді візьмуть участь усі українські вчені і відкриють ворота українській мові в російські наукові кола та затвердять їй назву «Українська»*. Та під час підготовки до з'їзду в Одесу з Київа прийшов наказ бойкотувати з'їзд. Однак збори «Просвіти» підтвердили свою постанову про участь у з'їзді з доповідями Українською мовою. С. Шелухин згадував подивовано: *«В Чернігові виявилось, що бойкот проголошено з ініціативи Грушевського, який відчув, що не може в з'їзді грати першої ролі, і що кияне, згодившись на бойкот, приїхали на з'їзд з докладами русскою мовою. Вийшло, що в дійсності київські Українці бойкотували не з'їзд, а українську мову на нім! ...Бойкотували автономісти, а виступали на з'їзді з докладами українською мовою самостійники»*. До принципової позиції одеситів долучилися й інші учасники з'їзду, тож Українських доповідей набралось близько 30. Хоч виступило тільки п'ятеро доповідачів через скорочення з'їзду, та їхні доповіді Українською мовою викликали велике зацікавлення. С. П. Шелухин задоволено підсумував: *«Це перший учений з'їзд у Росії, де рівноправно виступила в науці українська мова. Українських докладчиків гучно вітало зібрання,*

де було коло 1000 душ. Мій доклад про назву «Україна» мав величезний успіх. ...На з'їзді Федір Вовк читав свій доклад про зроблені ним розкопки в Мезені на Чернігівщині. Цей доклад він читав русською мовою, виконуючи постанову про бойкот. Розкопки в Мезені такі сенсаційні своїми результатами, що доклад Вовка облетів увесь світ. Цілком очевидно, що коли б той доклад зроблено українською мовою в українській секції, то українське ім'я, а з ним і українська нація, багато виграла б у світовій opinii. Тепер це вважається придбанням «русской» науки. Мій доклад про «Україну», цілком протилежний поглядові Грушевського, був для нього неприємністю».

У 1913 в золотонській друкарні С. П. Шелухин під псевдонімом С. Павленко видав власним коштом книжку «Чи бути чорноморській Німеччині?», у якій виклав свої роздуми щодо розвитку Півдня України та економічного становища Німців на Херсонщині. А в 1914 опублікував в Одесі за своїм прізвищем працю «Немецкая колонизация» на основі доповідей, прочитаних на зборах Київського юридичного товариства при Університеті Св. Володимира та на засіданні Історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті. У ній вчений порушив нагальну проблему поширення Німецького землеволодіння на Півдні України. Господарська діяльність Німців-колоністів супроводжувалася масштабною скупівлею землі, що призводило до розорення корінного народу. Праця викликала значний резонанс серед громадськості, й її перевидали Французькою (1918), Українською (1923), Чеською (1938) мовами.

До професійної, наукової, просвітянської праці додалося захоплення Сергія Павловича бджільництвом. У 1912 в Одесі вийшла його праця «Бжоляний мед – здоров'я», підписана псевдонімом Сергій Павленко. Він займався популяризацією бджільництва все своє подальше життя. Це захоплення Сергія Павловича передалося його старшому сину Юрію Сергійовичу, який займався пасічництвом, мешкаючи в селі Деньги з родовим прізвищем Шолуха, та під загрозою большевицьких репресій виїхав на Кавказ.

Сергій Шелухин підписував свої праці літературними псевдонімами: Сергій Павленко, С. Кондратенко, С. Просвітянин та ін.

Через дієву участь в Українському русі С. П. Шелухин не мав кар'єрного росту в професійній діяльності, хоч і мав відзнаки й чини за судову службу, про що написав у своїх спогадах: *«Я через мою любов до рідного народу не міг на Україні стати навіть членом судової палати, коли Одеська судова палата двічі обрала мене в свої члени, то міністерство повідомило, що я... можу одержати цю посаду в Московщині, а ніяк на Україні».*

Державницьке подвижництво

Після Лютневої революції 1917 С. П. Шелухину запропонували посаду в Селянському департаменті Сенату в Петрограді, та він відмовився, бо був готовий до розбудови національних державних інституцій в Україні. У березні 1917 він очолив Одеський Український керівний комітет, який об'єднував представників Українських партій та організацій, що виступали за самостійність України, всупереч поширеним тоді тенденціям федералізму й автономії. Під керівництвом С. Шелухина комітет активно пропагував ідею самостійності України, заручившись підтримкою багатьох військових частин, які згодом українізувалися. Комітет також організував курси українознавства, де С. Шелухин читав лекції про історико-правові підстави самостійності України.

Як правознавець і юрист-практик, як історіософ-державник С. П. Шелухин чітко обґрунтував засади самостійності України: *«По революції 1917 р., коли в Росії не стало царської влади, Росія правно і механічно розпалась на окремі народи, які сполучала в цілісність царська корона. Узурпований царем від Українського народу суверенітет вернувся до Українського народу 28 лютого 1917 р., як не стало царя з його владою Україна стала ні під ким і, по юридичному праву *restitio in integrum*, вернулася в своє переддоговірне становище 1654 р., тобто стала самостійною Українською республіканською Державою, і Українці перестали бути руськими і стали тільки Українцями, громадянами Української республіки»*. Глибоко і всебічно досліджуючи проблеми правової свідомості Українського народу, С. Шелухин наголошував, що тільки національна свідомість може організувати національне життя й забезпечувати його саморозвиток.

На Всеукраїнському національному конгресі С. П. Шелухина обрали до складу Центральної Ради як представника від Херсонської губернії. Після цього він поїхав з Одеси до Києва, де очолив у Центральній Раді фракцію самостійників. Самостійницькі погляди віддалили Сергія Шелухина од очільників Центральної Ради, які схилилися до федерації з Росією з метою утворення спільної державної федеративної влади. Він протидіяв федералістам, бо Україна не могла бути частиною *«Російської федерації, оскільки такої федерації не існувало»*; викривав большевицьких народних комісарів, які стосовно України провадили таку саму імперську політику, що й царські урядовці. А неоліберальний, рашистський режим провадить нині таку саму імперську політику, що й большевицькі комісари – ставиться до України як до своєї колонії.

У грудні 1917 С. П. Шелухина призначили Генеральним суддею УНР, а в січні 1918 він очолив Міністерство юстиції. В Українській Державі гетьмана Павла Скоропадського Сергій Шелухин став членом Державного сенату, де він підготував перший офіційний документ щодо державного статусу Української мови. У супровідному листі Шелухин зазначив: *«Одкидання державної мови – не тільки одкидання національної ознаки Української державності, а й величезна неповага до душі й совісті народу, до самої Української народності»*.

У 1918 С. П. Шелухин очолив Українську делегацію на переговорах зі совєтською Росією, де він послідовно відстоював державницькі інтереси України. Наприкінці 1918 Шелухин знову очолив Міністерство юстиції УНР і водночас був Генеральним прокурором.

С. П. Шелухин востаннє представляв державні інтереси України як голова Української делегації 18 березня 1921 в Ризі, де Польська Республіка й совєтська Росія підписували Ризький мирний договір про закінчення польсько-совєтської війни 1919–1920 рр. Російська делегація виступала також від імені України й Білорусі (т. з. УССР і БССР), підконтрольних совєтській Росії. Совєтські Україна й Білорусь не мали формальних ознак державної суверенності й у мирних переговорах не брали участі як окремі делегації. А делегацію від УНР, яку представляв правознавець, дипломат, міністер юстиції Сергій Павлович Шелухин, не допустили до переговорів. Як заявила совєтська делегація, Росія не може допустити існування в Україні ворожої до себе влади. Для УНР підписані в Ризі мирні угоди означали припинення її існування як суб'єкта міжнародного права, а на частині її території було проголошено УССР як складову РСФСР. Ризький договір підтвердив державницьку позицію С. П. Шелухина: *«Росія і Польща є історичними ворогами України»*.

С. П. Шелухин так охарактеризував ту трагічну для України ситуацію, яка незмінно озивається в сьогоденні: *«Головне горе, що ми привикли ждати, що нам дадуть мир. Ні! Ніхто не дасть нам миру, а тільки ми самі!»*.

Показово, що Сергій Шелухин завжди ставив інтереси України вище особистих чи партійних амбіцій і за всіх Українських урядів він виявляв себе як високопрофесійний правник та організатор-державник.

Наукове подвижництво за кордоном

С. П. Шелухин не визнав большевицького режиму в Україні, тож у 1921 виїхав за кордон: спочатку жив у Відні, а потім у Празі.

У лютому 1921 у Відні Українські військово-політичні діячі створили Всеукраїнську національну раду (ВНР), яку очолив С. П. Шелухин. ВНР складалася з представників Наддніпрянщини, Галичини й Кубані, які стояли на позиції об'єднання всіх Українських земель в одну суверенну соборну державу. Вчений також долучився до створення у Відні в 1921 Українського Вільного Університету (УВУ).

У 1921 з переїздом Українського Вільного Університету до Праги С. П. Шелухин також переїхав туди й став працювати професором карного права в УВУ, де викладав також історію права. У 1926–1928 та 1935–1938 С. П. Шелухина обирали проректором УВУ, а з 1928 по 1935 він був деканом факультету права і суспільних наук. Упродовж 1924–1925 професор С. Шелухин також викладав карне право і політичну історію України в Українському високому педагогічному інституті імені М. Драгоманова в Празі. З 1925 професор С. Шелухин працював на посаді директора відділу правознавства в Українському інституті громадознавства (згодом Соціологічний інститут), очолював Український громадський комітет та був співзасновником і членом Українського історико-філологічного товариства й Українського правничого товариства в Чехо-Словаччині.

В еміграції С. П. Шелухин цілковито віддав усі сили громадській і науковій діяльності. Він написав праці з історії України, в яких аналізує визвольну й державотворчу боротьбу. Надзвичайно своєчасним є науковий доробок з правового обґрунтування суверенітету Української держави.

Творча спадщина С. П. Шелухина налічує близько 210 праць, з яких понад 60 стосуються історії Української держави й права. Найзначніші з них: «Петлюрівці в світлі права» (Відень, 1922), «Варшавський договір між поляками і С. Петлюрою» (Прага, 1926), «Додаткові лекції до курсу «Історії українського народу» (Прага, 1932), «Критика нового наукового підручника історії України» (Львів, 1935), «Україна» (Прага, 1937) та ін.

У праці «Петлюрівці в світлі права» С. П. Шелухин аналізує правовий статус учасників антибольшевицького руху, зокрема петлюрівців, у контексті міжнародного права й легітимності Української Народної Республіки після поразки у визвольних змаганнях, обґрунтовує правову суб'єктність Української державності та її воїнів.

У праці «Варшавський договір між поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 р.» С. П. Шелухин з позиції захисту інтересів Української держави піддав юридичному аналізу правочинність договору та його вплив на національні інтереси України. Вчений довів, що договір з моменту укладення не мав ніякої юридичної сили, однак через приховані мотиви і юридичні пастки його наслідки коштували Україні дуже дорого. С. П. Шелухин піддав гострій критиці позицію Директорії та

її очільника Петлюру щодо обмеження суверенітету України й розчленування її території на частини, які після підписання Варшавського договору дісталися сусіднім державам. Учений доводив, що ні С. В. Петлюра, ні міністр закордонних справ УНР А. М. Лівичський не мали повноважень на укладення такого договору,

В історичних монографіях «Назва України. З картами» (Відень, 1921), «Звідкіля походить русь. Теорія кельтського походження київської руси з Франції» (Прага, 1929), «Україна – назва нашої землі з найдавніших часів» (Прага, 1936; репринтне перевидання – Дрогобич, 1992) учений уперше глибоко дослідив проблему походження термінів «Україна», «Русь», «Мала Русь». У цих працях С. П. Шелухин розвинув науково-світоглядні засади *скептичної школи в Українській історіографії*, започаткованої видатним істориком, історіософом Михайлом Трохимовичем Каченовським (1775–1842).

Ще на початку своєї наукової діяльності С. П. Шелухин почав шукати походження назви *Україна* й витоки Української державності. Ця тема стала центральною в його наукових працях ще під час національно-визвольних змагань, а в еміграції ці дослідження набули ґрунтовного й завершеного вигляду. Вчений зосередився на історико-правовому обґрунтуванні самостійності України та консолідації Українського народу на основі культурної традиції. Він ретельно вивчив велику кількість цінних рукописних матеріалів та історичних документів. Серед них були Грецькі хроніки, праці Арабського географа Аль-Мукаддасі, праці Французького історика Шарона, стародавні географічні карти й інші джерела.

У праці «Назва України. З картами» С. Шелухин чітко розрізняє суть понять *Україна* й *русь*: *«Слово Україна місцевого простонародного походження і в своїй появі зв'язане з територією. Слово русь невідомого походження і спочатку прикладалося до людей певного зайняття, а по тих людях перейшло на опановану ними територію, після чого перейшло і на иншу людність тої території. Слово Україна, бувши простонародним, потім зробилося і книжним, а слово русь, ставши книжним, потім робилося і народним, хоч зробитися ним і не встигло».*

Результатом подальших досліджень С. П. Шелухина стала теорія походження *русі* з півдня сучасної Франції, з Галії, яку вчений детально розробив уже під час еміграції. Підсумковою є праця «Звідки походить русь: теорія кельтського походження київської руси з Франції», в якій автор робить такий висновок: *«Подані нами факти показують нам, що київська русь походила з кельтів, була кельтською руссю з Галії, де вона була відомою вже перед Р. Хр. і по території називалася rutheni, рутени, русини, рус, русь, а в грецькій вимові рос. ...Кельтське походження київської руси відкриває нові горизонти і нові теми для науки. В цій площі історія Українського народу з найдавніших часів, його передруська і руська державність, його соціальний склад і взаємовідносини, культура, феодалізм, а разом і народоправство, як складна комбінована форма, боротьба ріжних державним принципів, право, побут, звичаї і взагалі весь історичний актив нації набірають собі іншого освітлення, змісту, смислу, значіння. ...Перед науковими робітниками відкриваються нові теми і питання, нові горизонти і перспективи, з яким зв'язана не тільки минула, а і дальша історія Української Слов'янської нації, історичні і загальнолюдські права якої так хотілося затерти і знищити політикам і ворогам Слов'янства. Минуле показує шлях і будучині».*

У праці «Україна – назва нашої землі з найдавніших часів» С. П. Шелухин ґрунтовно дослідив і аргументовано довів неслов'янське походження завойовників кельтів-русі та їх появу в Україні: «Слов'янська назва одного з найбільших Слов'янських народів і його території – Вкраїна, Україна, Українці – є давнішою за чужу, неслов'янську назву – русь, русини, що її були принесли Полянам у Київ завойовники кельти-русини. В праці «Звідкіля походить русь» ми навели докази, ...що київські русини раніше називалися галатами (галли, кельти, в літоп. галичане). З бігом часу вони влилися в Слов'янське населення Київщини, після чого ім'я руси стало для Полян дублікатною політичною назвою, яка в міру завойовань ширилася по Вкраїні впродовж коло 400 років. Ще і в 944 р. літопис одріжняє русь від Полян у війську кн. Ігоря. Галичина починає називатися руссю в Іпат. літ. з XIII ст., а Вкраїною вона звалася вже в 1189 р. Русь уже застала в Києві Українську слов'янську державу під назвою Поле. Незважаючи на різні переіменования, назва Україна уціліла як давній народній слов'янський витвір, психологічно зв'язаний з народом-творцем, з його історичною пам'яттю, культурою й традиціями, втіленими в саму назву Україна. ...Інтерпретація, наче назва «Україна» є означенням окраїни, пограниччя, вся збудована на фальшуваннях, перекрученнях, замовчуваннях фактів, ігноруваннях наукових методів для тлумачень. Межі назвами «Україна» і «Русь» чи «Росія» велика різниця матеріального і морального значіння. В назві «Русь» живе поняття про організацію чужинців, що примучувала Слов'янські держави до покори, позбавляла волі, нищила самостійність, нікого не визволяла і накидала своє ім'я примученим Слов'янам і іншим народам як політичне означення залежності від поработителя й пробування під ігом чужинців чи пануючої верхівки з ними. Цілоком і повна протилежність цьому назва Україна. Це ім'я ніколи не було іменем поработителя, ні зв'язаним з поработительством, а навпаки, Україна завше воювала й боролася за права та вольності, за волю, і саме це слово є символом волі й гаслом боротьби за визволення й волю. ...В той же самий час немає в світі ані одного національного імені, яке викликало б проти себе стільки ненависти, злоби й нападів та пропаганди, як слов'янська назва території й народу: «Україна», «Українці», «український». Це свідчить про органічну змістовність і важливість зв'язаних з цим іменем народніх прав і інтересів. Це слово вже багато століть живе в народній душі, як персоніфікація й символ ідеалів, мрій і надій народу. ...Назва «Україна» рідна Українцям, мила дорога, з нею зв'язана вся історія народу й його боротьба за волю, права та вольності проти напасників, в тім числі й проти «руських». Сьогодні під цим іменем Український нарід має найбільших ворогів собі. Проф. Бодянянський в 1834 році надрукував цілоком вірно, що назва «руськими» цілоком «чужа і Українцям, і Москвинам», бо вона «перейшла на них од зовсім чужого народу». Але Москвинам вона лише чужа, а Українцям вона без краю ворожа, та ще так, що всі найбільші лиха Україні творять саме ті, що називають себе руськими. Цю назву Українці повинні всюди відкинути від себе – вона є знаком порабощення, неволі, пониження касування свободи».

Наукову концепцію С. П. Шелухина про кельтське походження русі далі розвивув Український історик, сходовнавець Омелян Йосипович Пріцак (1919–2006) у фундаментальній праці «Походження Русі» (Томи 1, 2; 1997, 2003), вивівши назву русь як грабіжницько-торгового об'єднання від кельтсько-латинського *rutenisi* (рузі, русь). Та назва походить з кельтського *rut*, германського діалектного *rugi*, *ruzzi*, *rus* і означає – *гребці, морські здобичники на гребних суднах*, а також

руді. За Прицаком, історичними носіями назви *ruzzi* були *фризькі купці* (фризи – північно-германська народність з домішкою близькосхідного комерційного елементу), які вели трансєвропейську торгівлю й змішувалися з подібними їм. Водночас О. Й. Прицак виводить східну, *туранську русь* з конгломерату хозарів, які до *русів* колонізували південно-східні Українські терени: *«Першопочатково на цих теренах склалося те, що можна правдоподібно назвати Каганатом русів, бо ці землі були під контролем Хозарського каганату, і торгівля була напрямлена, так би мовити, в хозарський бік. І вожді у русів називалися каганами, бо це титул верховного вождя в хозар. І займалися ті руси головно тим, що контролювали торгові шляхи вздовж тих торговельних шляхів... і збирали данину (полюддя) з землеробів...»*.

Від початку колонізації з середини IX ст. східних теренів України східною, туранською руссю, а західних теренів України – західною, кельтсько-германською руссю, триває колоніальний гніт, фальсифікація Української історії та заборона етнічного самонаймення Українці й наймення Україна. Руська й лясська (польська) колоніальна історіографія заперечували Українську державність, а наймення Україна тлумачили як «окраїна», «пограниччя», «дикі поля», тобто межева, нічийна територія, яку ті агресори й загарбували. Але задовго до появи русів й ляхів на Українських теренах тут була давня хліборобська держава Оратанія, відома як Трипільська аграрна цивілізація, вік якої становить понад 7 500 років. На базі тієї Орійської агрокультури згодом виникли самоврядні держави.

С. П. Шелухин зазначає: *«До появи розбишацької руси існували вже на Вкраїні слов'янські демократичні держави з народоправством: Поле, Древь, Сівер і ін., а їх громадяне називалися Поляне, Древяне, Сіверяне й ін. ...до появи руси Поляни, Древяни й Сіверяни жили мирно межи собою. Таким іменем, що мирило всіх на племінній, етнографічній слов'янській території, було лише одно: слов'янське соборницьке ім'я «Україна», «Вкраїна»... Полянська земля була частиною Української, а Поляне входили в Українську націю. ...коли назва «Поле» і «Поляне» вже була, назви «Русь» в Києві ще не існувало зовсім. На основі літопису – вона появилася там з половини IX століття... Я доводив з поясненнями, що як назва Київської землі «Поле» і населення її «Поляни» пішли від слова «поле» бойового походження, так і назва «Україна» пішла від слова «вкраїна», яке означає окрему землю, область, територію в посіданні народу, що укрояв її собі та обороняє її для себе збройною силою свого меча. Це слово ніколи не було й не могло бути означенням країни чи пограниччя ні Польщі, ні Московії»*.

Наші предки розуміли справу з назвою глибше, як дехто з нових поколінь. Чужа назва Українців народом сарматським, роксоланським, козарським, руським означала підлеглість чужинцям, данину їм, послух чужій волі й чужій владі».

Кочова русь колонізувала терени Давньоукраїнських держав і узурпувала владу. Ось як характеризує ту протиправну, злочинну узурпацію С. П. Шелухин: *«Узурпація – не право, а протиправний захват, присвоєння неналежного права похищенням його, вжитком грубої сили і т. ін. засобами однобічного значіння. Груба сила також не є правом і бути ним не може. ...Протиправний вжиток її є насильством, злочином, розбоєм, тому не творить права. Право само є легальною силою, яка зветься силою права, правосилістю. Те, що зазвичай називають правом сили, не є правом – це насильство, узурпація, злочин, нехтування правом»*.

Кочова загарбницька *русь* насадила в Україні замість народовладдя з вічовим правом свою каганську тиранію, а всіх свої данників-підданців нарекла *руськими*. Тим екзонімом (сторонньою назвою) загарбники замінили самонаймення корінного народу. Відтак колонізатори витіснили тим екзонімом, по суті соціонімом-політонімом, етнічне самонаймення *Українці*. З постанням московоруського царства й польського королівства та колонізації ними Українських теренів деукраїнізацію одночасно провадили *русь* і *ляхи* (поляки). На колонізованих руссю Українських теренах Українців стали називати *малорусами* (*малоросами*), а на колонізованих ляхами Українських теренах – *русинами* (*руснаками*). Той соціонім щодо Українців стали використовувати і *ляхи*, й *московорусь*, які провадили на західних теренах України *московфільську* (*русофільську*) імперську політику, ототожнюючи *русинів* з «*русскими*». Як наголошує С. П. Шелухин: в Україні «*на-рід «малоросами» ніколи себе не називав, за назву «русский» ображався, бо так звалися москвини, а заборонену назву – Україна й Українці – беріг з традицій і ховав у своєму серці. ...В Галичині це йшло інакше. Тут все більше росла гаряча боротьба за назву «Україна» серед самого суспільства, бо проти неї повстали в Галичині старорусини і москвофіли. ...москвофіли, шкільна влада й адміністрація вживали для населення Галичини назву «русини» і «руські», а противилися назві «Українці», «український».*

Отже, Українців *ляхи-поляки* назвали екзонімом «*русин*», а *московоруси-великоруси* – екзонімом «*малорос*» («*малорус*»). Таку колонізаторську політику провадили *русь*, *московоруси-великоруси* і *ляхи*, які загарбали Українські землі, а Українців піддали винародовленню – денаціоналізації.

За понад два тисячоліття грабування й колонізації *України* кочові грабіжники й осілі грабіжники од *скіфів*, *сарматів*, *готів*, *русів*, *ляхів* до *большевиків* називали Українську хлібородну землю по-своєйому: *Скіфія*, *Сарматія*, *Русь*, *Рутенія*, *Малорусія*, *УССР*. Нинішні рашистські агресори називають Україну *Новоросія*, а неокolonізатори з *п'ятої колони русів* пропагують неокolonіальну назву – *Русь*. Та в глибинній пам'яті корінного Українського народу незмінним лишається первовічне народне наймення *Україна*, яке походить від астрально-сонячного архетипу *Устра-Уштра-Уххра – Уранішня, Досвітня Зоря, вісниця Сонця* й у первинній формі звучить як *Устраяна-Уштраяна-Уххраяна – Досвітньої Зорі Країна*. В нинішній формі *Україна* означає: *У – головний смисловий астрально-сонячний, небесний знак; країна – земля, терен*. Отже, наймення рідної землі визначив своїм природно-космогонічним, сонячним світоглядом корінний хліборобський народ, який обжив, виплекав і найменував рідну землю *Україна – Зоряно-сонячно-земна* й сам за її найменням самоназвався *Українці – визнавці світла Досвітньої Зорі й Сонця та сили рідної землі*.

Отже, *Українці* – самонаймення корінного народу від первинного астрально-сонячного наймення своєї рідної землі – *Україна*.

Наймення *Україна* – природно-культурний плід саморозвитку корінного народу на своїй питомій землі, результат його хліборобської праці й природно-космогонічного світогляду. Астрально-сонячне архетипне наймення *Україна* стало збірним первенем для всіх Українських етнічних земель: *Сіверія*, *Поля (Поле)*, *Оратанія (Ората)*, *Древія*, *Подолія*, *Воля*, *Галичина*, *Карпія (Горватія)*, а самонаймення *Українці* стало збірним етнічним для етносів: *Сівери*, *Поляни*, *Оратани*, *Древляни*, *Подоліяни*, *Волиняни*, *Галичани*, *Карпи (Горвати)*. Звідси Всеукраїнська ідея збірності-соборності всіх Українських етнічних земель у єдиній Самостійній Українській Державі та всіх Українських етносів у єдиній Українській нації.

Самі Українці ще іменують рідну країну вторинною назвою – *Вкраїна* і осмислюють її як окремих край, свою землю, яку *вкраяли* собі та обороняють збройною силою. А загарбники, колонізатори – *русь* і *ляхи* назвали нашу одвічну питому землю *Україну* «*окраїною*», «*пограниччям*», «*диким полем*», тобто межевою, нічийною територією, яку ті агресори загарбували, шматували між собою.

Уперше замість політонімічної назви колонізаторського конгломерату *русь* ужито етнімічну форму «*руси*» паралельно з екзонімічною формою «*малоруси*» у компілятивній «*Історія Русов, или Малой Россіи*», яку видано 1846 року в Москві. Смісл замовного, тенденційного трактату «*Історіи Русовъ...*» полягав у тому, що тодішнє вірогіддане *малоруське панство* (*колишня козацька старшина*), прагнучи дорівнятись до привілейованої москворуської касты – *великоруського дворянства*, намагалося представити себе нащадком і правонаступником *русі*, а *Малорусію* – правонаступницею *Київоруської держави*. Та разом з тим *малоруські пани* визнавали й колоніальний статус свої втчини – «*Малой Россіи*».

Тенденційний трактат «*Історія Русовъ, или Малой Россіи*» справив хибний вплив на формування Української історіографії новітнього часу, зокрема на 10-томну монографію Михайла Грушевського «*Історія України-Руси*», а відтак і на формування суспільної свідомості Українців. Відтоді малоруські квазіпатріоти безтямно пропагують штучну, вірусну назву *Україна-Русь*. Одначе, сам М. Грушевський, починаючи з 1907 року, послідовно викреслював у своїх рукописах *Русь* і залишав *Україна*, що підтверджують його найпопулярніші наукові праці: «*Ілюстрована історія України*» (уперше вийшла у Києві в 1911 й перевидавалася багато разів) та «*Коротка історія України*» (1919).

М. Грушевський важко доходив до усвідомлення «*України*» як давнього автентичного наймення. Ось як охарактеризував ті непрості шукання історика-академіка історіософ, правознавець С. П. Шелухин: «*Коли зберемо до гурту написане Грушевським про назву «Україна», її походження і значіння, то з надрукованого в 1905, 1909, 1913, 1917, 1919, 1921 р. виходить тільки хаос угадування. Приклад, як тяжко воскрешати факти минулого*».

Наукові праці С. П. Шелухина стали базою для подальшого критичного розгляду історії. Ці праці видатного Українського вченого відіграли і відіграють надзвичайно важливу роль у спростуванні політичних спекуляцій та фальсифікацій стосовно походження Українців і виникнення Української державності.

Сергій Павлович Шелухин відійшов у безвічність 25 грудня 1938 року в містечку Ржевнице біля Праги, де й похований його прах.

Науково-творча спадщина видатного Українського вченого-правника й історіософа-державника обсягова та різноаспектна за змістом і є надзвичайно своєчасною нині, тож має стати предметом усебічних глибоких досліджень і популяризації.

Історіософія Шелухина й сьогодення

У своїй завершальній праці «*Україна – назва нашої землі з найдавніших часів*» С. П. Шелухин наголосив: «*Конче потрібна велика праця над собою, щоб переробити себе на справжніх патріотів, державників, самостійників, демократів, хто соціаліст – на соціальних соціалістів. на свідомих діячів, що йдуть правдивим шляхом патріотизму, викинути з ужитку словесний потік і бутафорію, оперувати науковими аргументами, уникати баламуцтва, ке-*

руватися вимогами моралі і не приймати псевдонауки за науку, демагогії за демократичність, частини за ціле, егоїзму за альтруїзм. Прості люди, живши традиціями, вели боротьбу за права і волю Батьківщини, віддаючи їй і за неї життя своє, а вмирали як патріоти з іменем України в серці й на устах, черпаючи собі сили не з красномовства відчахнутої інтелігенції, а з традицій предків, і слухаючи голосу їх крові з рідної землі, политою тією кров'ю за неї й волю. Ті, що так умирали, не боролися один проти одного за владу над народом, не творили особистих, групових, партійних інтриг за міністерські портфелі й кількість їх для партії в кабінеті та за вищі посади й вищу платню, не жили з матері України, а жили для матері України, жертвуючи для неї всім – і своєю родиною, і своїм життям. Ріжниця велика! Слава всім, хто боровся і поліг за волю України! Гоголь писав що думи й пісні українські – це історія України й історичні та життєві традиції народу. Ось звідки нарід знав і відчував більше від денаціоналізованої інтелігенції про себе і про свої власні права.

Конче потрібні наука й наука, справжня критика, самодіяльність, самостійність думання, справжня національна свідомість і солідарність, практика соціальності, совісність, чуття реальної відповідальності, любов на ділі до правди й нації, безкорисна відданість ідеї державності, самостійності й незалежності України до повної самопожертви. Тоді тільки дужий совістю й духом, свідомістю і моральністю, ясністю обов'язків і реальної відповідальності за виконання, демократично обраний зі своєї інтелігенції провід нації, ставши на чолі народу, не буде для його чужим душею й інтересами, а нарід не буде самотнім. Трагедія зриву народнього самостійницького державного руху сталася якраз на ґрунті розходжень сере інтелігенції і відчуження її від Українського народу».

У своїх історіософських працях С. П. Шелухин аналізує також визвольну боротьбу та боротьбу за державність, звинувачує в трагічному фіналі боротьби «українську політичну еліту», так звану інтелігенцію: «Для оборони Українського державотворчого руху, надання йому історичності, правдивості, конструктивної традиційності, якісної ідейності та придбання симпатій широкого світу потрібні великі зусилля нації. А передусім праця, озброєна науковими знаннями інтелігенції».

Як самовідданий Український вчений-державник С. П. Шелухин виголошує інвективу малоруській інтелігенції, яка запродала історичні права, вольності Українського народу: «Було фатальним блудом, що українська інтелігенція з 1917 р. у своїй опануючій масі відкинула історичні права народу й традиції. Проголосила себе монопольним носієм істини, розумності, знання. Джерелом прав та свобод і творцем всього для народу..., а Українську Народну Республіку зробила коритом для себе й своїх прибічників».

Тепер та запроданська «українська інтелігенція» «зробила коритом для себе й своїх прибічників» «незалежну Україну».

Український підприємець, громадський і державний діяч Мішель Петрович Терещенко (1954), нащадок славного роду Українських підприємців і культурних подвижників Терещенків, у своїй правдивій книжці «П'ять зим у Глухові» (2025), написаній на основі його самовідданої праці міським головою Глухова у 2015–2025 під терором «смотрящих», викрив зсередини владарюючий в Україні неоколоніальний кримінальний кагал, що прикривається й маніпулює «українською незалежністю»: «Згодом для себе я знайду назву для цієї групи маніпуляторів і

користолюбців, які від часів отримання Україною незалежності збагачувалися винятково завдяки абсолютно корумпованій системі влади, поєднуючи бізнес із політикою, а після Майдану перефарбувалися на націоналістів, хизувалися своєю українською мовою, вбиралися у вишиванки, невтомно повчали всіх навколо, як треба рятувати Україну, хоча самі й палець об палець для цього не вдарили! Для мене вони були «креолами» – як їхні «колеги» з Антилських островів, які точнісінько так само ставляться до Франції, горлаючи про незалежність, але насправді не бажають її, ...при цьому ці пани радіють, що можуть користуватися старою колоніальною системою, на якій заробили собі чималі статки і яка досі приносить чималий прибуток за умови, що її не чіпають».

Так проникливо Мішель Терещенко охарактеризував неокolonіальний паразитарний режим і владарюючих неокolonіалістів-креолів в Україні. Паразитарна, злочинна владарююча потлоч у правових державах сидить за ґратами або висить на шибеницях. А в Україні остаточно деґрадовані агресивні неокolonіалісти-креоли ліквідовують правову державу.

Назва *креоли* (португальською – *crioulo*), походить від дієслова *criar* – *виростати*. Тобто *креоли* – *вирощені колонізаторами*. Первинно так називали нащадків колоністів з Португалії, Іспанії, Франції в Латинській Америці. Згодом *креоли* як нащадки колонізаторів заявили про себе як про окрему етно-політичну ідентичність і заявили свої права на землі свого мешкання як на свою батьківщину.

В Індії місцевими «*креолами*» стала продажна «індуська інтеліґенція», яку лідер Індійського національного визвольного руху Магатма Ґанді (1869–1948) охарактеризував так: «*Вирощена колонізаторами інтеліґенція – ворог свого народу*».

В Україні вирощені колонізаторами місцеві колоністи «*креоли*» становлять гримучу суміш *п'ятої колони русні й шостої колони малорусні* та претендують на неокolonіальне владарювання.

Агресивну антиукраїнську суть *п'ятої й шостої колон* викрив Український філософ, публіцист, політичний діяч, головний ідеолог Українського інтегрального націоналізму Дмитро Іванович Донцов (1883–1973): «*Багато пишеться про п'яту колону московських агентів. Більше ще треба про це писати. Але не треба забувати ще й іншої – шостої – колони, яка, хтозна, може ще небезпечніша від першої. Наша приказка каже: «Коб лиш болото, а чорти знайдуться!» Оті чорти – це п'ята колона, а болото, в яким вони розводяться – шоста. Шоста колона – це ота нейтральна нібито більшість – «Ні Богові свічка, ні чортові огарок» – яка в усіх країнах нашого континенту творить таке середовище, серед якого якраз добре виплекуються бацили комунізму».*

Нині в агресивному середовищі *п'ятої й шостої колон* з *бацил комунізму* розмножилась епідемія неობольшевізму, неорусизму, яка окупувала Україну зсередини й намагається насадити неокolonіальне владарювання неоруського кагалу.

Саме в нинішній загрозливій ситуації історіософія С. П. Шелухина являє істинні критерії для одрізнення *Українства* од *руськості й малоруськості* та надихає Українців на переможну боротьбу за свої одвічні природні *права й вольності*.

УКРАЇНЦІВ ВІДПРАВЛЯЛИ ДО СИБІРУ ЗА СВОБОДУ УГОРЦІВ, а вони нині не пускають нас до Європи й підтримують москву, яка завжди душила їх

Автохтонні українці Закарпаття, що розселилися на придунайській рівнині аж до Добročина (нинішня угорська назва Дебрецен), з IX століття на довгі роки потрапляють під окупацію прийшлих з Приуралля угрів. Останні спочатку на захопленій теренах наших предків вводять свій адміністративний поділ на комітати, або жупи, центрами яких стають такі східнослов'янські міста, як Гуменне, Ужгород, Берегів, Руський замок (Оросвар), Пряшів, Копійці, Мукачів, Хуст та інші, що раніше були руськими городищами.

Водночас угорські королі намагалися запровадити тут католицьку віру, для чого намагалися витіснити русинів насамперед із Сиського, Шариського й Земплинського комітатів, забрати в них землю і населити її католиками німецького, італійського, бельгійського й французького походження.

Але найстрашнішим ударом для корінного населення Закарпаття була третя угорська експансія, що розпочалася після татарського нашестя в середині XIII століття. Тоді знищені ордою руської поселення, як правило, повністю заселялися угорськими колоністами. В народній пісні з цього приводу вказується, що до того «русином був земледілець, русин бив ай пан. Добре жилося, поводилося нашим русинам. Але це не любилося мадярським панам, які не любили руську пісню, што несе Попрад, слово руське видавали – гайди до Карпат».

«Мадяри добре знали, – писав історик А. Пекар, – що їм не вдасться винародовити Закарпаття, доки воно бути мати зв'язки з іншими українськими землями. Тому політично, адміністративно і економічно вони цілком ізолювали Срібну землю від Галичини й Буковини. Їм удалося паралізувати у великій мірі теж і культурні зв'язки. Силою обставин між Галичиною й Закарпаттям залишались деякі зв'язки на релігійному полі. Народ не піддавався цілковитій мадяризації, хоч він сам ледь животів».

І хоч Конгрегація східних церков 1866 року літургію в греко-католицьких церквах Закарпаття угорською мовою заборонила, уконститування угорців у тепер уже Австро-Угорській імперії додало їм завзяття в мадяризації колись винятково української греко-католицької церкви. Скажімо, саме тоді греко-католицький парох Будапешта Еміл Меллеш у фанатичний спосіб розпочинає добиватися обов'язкового запровадження угорської мови для богослужінь у греко-католицькій церквах Закарпаття. Називаючи його «найдіяльнішим з церковних мадяризаторів, Августин Волошин у 1937 році писав: «Він був душею цілої акції мадяризації руського обряду...Дуже небезпечним планом цих «грек. кат. мадярів» було особливо акція домагання заведення Григоріянського календаря й викинення кирилики з церкви і школи».

Треба наголосити, що тоді Рим не тільки продовжував підтримувати

збереження українських обрядів у греко-католицькій церкві Закарпаття, а й не знімав з порядку денного питання про об'єднання уніатів Львівської, Перемишльської, Станіславської, Ужгородської та Пряшівської навколо Святоюрського престолу у Львові, який папа Лев XIII планував піднести до патріархату, на чолі якого міг бути Андрей Шептицький.

Присипана попелом з чужого вогнища українська іскра на Закарпатті постійно тліла, не гасла, а коли повіяв вітер свободи наприкінці Першої світової війни, загорілась вона великим вогнем. Відбуваються стихійні зібрання українців, на яких ухвалювалися рішення про відірвання від Угорщини. Перше таке віче відбулося в Любовні 8 листопада 1918 року, на якому утворюється Руська Народна Рада.

Подібні тенденції поширювалися по всьому Закарпаттю – від Спиша до Рахова. Мараморський народ, писала 24 листопада 1918 року угорська газета «Герег Католікуш Семле», «за винятком духівництва й інтелігенції, рішуче об'єднується. Більш радикальні (долина р. Ріка, с. Терєбля) навіть у галузі релігії хочуть порвати з теперішніми порядками, а в політичному відношенні бажають приєднатися до Русі (України. – В. С.), помірковані елементи в церковному відношенні тягнуть до Львова, а в політичному – до Великої України».

Так, з угорською колонізаційною політикою українці Закарпаття не могли погодитися, тому коли восени 1918 року почала розвалюватися Австро-Угорщина, то населення Срібної землі й справді потягнулося до матері-України: «би ми раді од мадьярського ярма оторватися, бо нас туй дуже гублять, топчуть. Ми не годні туй ужити, бо од нас школи наші рускі загубили, і наш язик од нас ізтерли».

Коли влада Угорщини спробувала повернути українців до Будапешта всілякими солодкими обіцянками автономії, то відповідь автохтонів була однозначною: 18 грудня 1918 року собор Мароморощини заявив: «Не треба нам нічого од мадьярів, най живе Україна, до України, ідемо до України».

Отже, не забули багатостолітньої угорської неволі, не могли пробачити Будапешту постійної наруги над правами й традиціями корінного населення. І коли не вдалося остаточно приєднатися до великої України, як було постановлено на Народних Зборах 21 січня 1919 року в Хусті, пішли за порадою заокеанських українців під Чехословаччину, але не до Угорщини.

А коли в 1939 році Гітлер пообіцяв самостійне Закарпаття угорцям як своїм союзникам, то їх тут зустріли зі зброєю в руках у нерівному бою. Боролися проти угорських агресорів зятато, відступаючи аж до карпатських перевалів, бо ж пам'ятали той багатолітній гніт.

Не могли забути й ті злочини, які угорські загарбники вчинили після 15 березня 1939 року протягом усієї Другої світової...

Подібні злочини пам'ятали і в Прикарпатті, яке Гітлер віддав угорцям за їхнє вислужництво перед ним. Не могли забути злочинів нацистських союзників і на Волині, і на Чернігівщині, де розміщувалися угорські каральні підрозділи в складі гітлерівської окупаційної адміністрації. Зокрема, вічною ганьбою Угорщини залишиться знищення населення Корю-

ківки Чернігівської області, до якого причетні військовослужбовці 105-ї легкої угорської дивізії.

Зрештою, ми цих злочинів і не забудемо, бо то трагедія нашого народу. Але коли 1956 року радянські танки пішли на Будапешт, щоб упокорити волелюбність демократичної Угорщини, багато українців підтримали сусідів. Десятого листопада 1956 року канадська газета «Гомін України» опублікувала звернення до вояків-українців, яких Москва кинула придушувати виступ угорців: «Браття, українці! Не виступайте проти самостійницького руху мадярського народу! Не виконуйте катівських наказів вищого командування! Не знищуйте життя і майна мадярського народу! Не нападайте на демонструючі народні маси!

Не стріляйте в мадярських повстанців!

Допомагайте їм завжди і всюди в їхній священній боротьбі! Передавайте їм зброю!

Залишайте їм при всякій нагоді воєнні, санітарні та харчові припаси! Унеможливіть боєздатність автомашин, танків і самокатів, що їх висилають проти повстанців!

Переходьте зі зброєю одиницями і частинами з боєвою технікою на бік мадярських повстанців! Поповнюйте їхні невгнуті ряди, як поповнювали бойові лави славної Української Повстанської Армії!».

Тогочасна іноземна преса повідомляла про виведення з ладу залізничних колій у Карпатах, якими надходило постачання для введеного до Угорщини радянського військового контингенту.

Лайош Ледерер в британській газеті «Лондон обсервер сервіс» 16 грудня 1956 року повідомляв: «Останнім тижнем деякі старшини (радянської армії. – В. С.), головним чином українці, перейшли зі своїми відділами на сторону мадярських повстанців і звернулися до других відділів із закликом піти за ними. Деякі відділи перейшли зі своїми танками, а інші тільки із легкою зброєю.

Згадані старшини, подаючи свої прізвища й ранги, пересилали через військові радіоапарати заклики в українській мові до своїх товаришів по зброї, щоб вони приставали до них.

Військові круги визначають число організованих відділів, які взяли участь у цих заворушеннях, на 15.000. Найбільша частина їх прилучилася до мадярських повстанців у горах Борзод-Гомор на пограниччю Карпатської України».

Зрозуміло, підтримували угорський здвиг і в українському суспільстві через різні акції, які демонструвалися як у закликах до солідарності, так і у відвертих протестах проти введення радянських військ до Угорщини. Засуджували цю акцію робітники, інженери, швачки, лісівники, бухгалтери... А киянин Наум Коржавін написав вірша на підтримку Угорщини, за що буде одразу ж покараний.

Так, Москва негайно давала оцінку таким діям сміливців. Скажімо, саме за протест проти введення радянських військ на територію Угорщини 30-річного вчителя на Донеччині Олексу Тихого було засуджено на 7 років тюрми та на 5 років позбавлення громадянських прав.

Донецького шахтаря Сергія Бабенка, який у березні 1957 року опустив у виборчу урну анонімного листа зі словами «Вічна слава робітникам

Угорщини, які загинули в боях з комуністичною диктатурою» і «ганьба радянським військам», знайшли й засудили до 8 років таборів.

П'ять років ув'язнення одержав у таборах Гулагу студент факультету журналістики Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка Борис Мар'ян, однокурсник, до речі, майбутнього поета-академіка Бориса Олійника...

Про це доводиться нагадувати тому, що українців Москва відправляла до Сибіру неісходимого за підтримку угорських повстанців у 1956 році, а тепер нащадки тих революціонерів з берегів Дунаю, маючи політичний і військовий захист Євросоюзу і НАТО, не тільки відмовляються допомагати українцям у їхній збройній боротьбі за свободу всієї Європи і світу, а й усіляко блокують рух України до здобуття повноцінного членства в цих структурах.

Невже це забуде завтра Україна і світ? Та й, зрештою, народ Угорщини...

Володимир СЕРГІЙЧУК,

завідувач кафедри історії світового українства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук, професор.

Юрій ЩЕРБАК

Прощання з Трампом

Республіканці думали, що осідлали тигра, а він збожеволів...

Американський коментатор

Як лікар, я ніколи не радів смертям чи хворобам людей, навіть мені ворожих. Завжди згадую передсмертний вірш Леоніда Кисельова:

*Тільки двічі живемо.
Дай нам, Боже, щоб любили
І щоб люди не раділи,
Як чорний світ йдемо.*

Виняток хіба що становить така виняткова отруйна кобра, як Путін та його криваві опричники.

Тому не відчуваю радості (можливо, навіть, легкий сум), бачачи, як переходить зі світу яскравих політичних баламутів та блазнів у світ безпомічних пацієнтів 47-й президент США Доналд Трамп. Цей невблаганний перехід відбувається майже з кожною людиною на Землі

І завжди є катастрофою, шоком, часом відчаю та сподівань на порятунк. Якого не буде.

Щодня переглядаючи десятки американських ТВ і ютубканалів, відзначив, що після Давосу і скандалу з Гренландією-Ісландією політичний пейзаж у США рішуче змінився. Америка почала відкрито готуватися до політичної і фізичної смерті Доналда Трампа.

Моя перша віртуальна зустріч з цим персонажем відбулася у 2018 році у Вашингтоні DC, коли мій добрий друг, посол США в Києві, демократ Вільсонівської школи Вільям (Білл) Міллер, обійнявши мене, прошепотів:

– Юрій, ти не уявляєш, що тут діється. Це справжній фашизм.

Після цих слів я почав уважніше вивчати постать Д. Трампа та його екстравагантні вчинки. Прочитав сенсаційну книгу Боба Вудворта «Страх. Трамп в Білому домі» (Bob Woodward/ Fear. Trump in the White House. 2018), в якій детально змальовувався той бардак, що запанував в адміністративному серці Америки з приходом Трампа до Овального кабінету. Згодом у новій своїй книзі «Війна» (War, 2024) Вудворд – легенда американської журналістики, доповнив мої уявлення про Трампа – і вони не стали позитивними.

У 2024-2025 роках, аналізуючи геополітичну ситуацію України, я присвятив Доналду Трампу немало рядків. У моїй книзі «Третя світова війна України» (2025) кілька розділів присвячені цьому персонажу, який, немов важкий динозавр, змітаючи все на своєму шляху, пронісся по Америці, викликаючи ентузіазм невибагливого плебсу й ненависть освічених еліт – і триумфально виграв удруге вибори 2024 року.

І хоча вже була відома його нелюбов до України й ненависть до Зеленського, багато українських аналітиків і блогерів піддалися ілюзії Збавителя – Трампа, який розтратить Росію, надавши негайно нам «томагавки» та іншу зброю в необмежених кількостях.

Я був одним з небагатьох скептиків, поряд з В. Портниковим, продовжуючи наполягати на підлеглості, завербованості Трампа Москвою – якщо не прямий, як агента ФСБ, то в глибокій духовній залежності, підпорядкованості Путіну, схожій на відносини «невільника-господаря» за Юнгом.

Справа дійшла до того, що на одному поважному каналі ТВ властолюбна, але недалекоглядна ведуча, бажаючи зберегти фінансування Трампа для свого каналу, намагалася доволі безтактно зупинити мої антитрампівські міркування і я був відлучений від каналу. Проте Трамп викреслив канал зі свого державного бюджету і тепер та згасла зірка поливає 47-го президента на всі заставки. Та це деталі української демократії, а головне – всі мої критичні зауваження на адресу Трампа здаються дитячим лементом і блякнуть перед хвилиною ненависті, зневаги і презирства, що піднялася останнім часом у США.

«Злоякісний нарцис».

«Агент Хаосу».

«Патологічний брехун».

«Старий маніяк».

«Безумний король».

«Мстивий садист».

«Фашист до мозку кісток».

«Верховний хам».

«Аморальний шахрай».

«Фашистський безумець».

«Дружбан педофіла Епштейна».

«Головнокомандуючий-злочинець» і т.д., і т.п.

І жорстокий медичний діагноз, що не підлягає сумніву: «лобно-скронева прогресуюча деменція, недавній лівобічний інсульт, декомпенсована серцево-судинна недостатність», про що свідчать масивні набряки ніг та синці на руках. Жити йому, за прогнозами спеціалістів, залишилось 2-4-6 місяців.

Діагноз підтверджений відомими незалежними американськими лікарями. Наближені до Трампа кола в Білому домі кажуть про жажливу дієту президента – буцімто він з'їдає «тонни цукерок і м'яса», не їсть овочів і фруктів, не робить фізичних вправ, майже не спить, спрямовуючи свою шалену енергію на написання твітів. Так, лише за одну грудневу ніч 2025 року він написав 160 твітів, багато з яких безглузді. Злосливці цинічно стверджують, що він носить калоприймач та ходить у памперсах. Його вороги звинувачують його в інцесті й зосереджують вогонь на нещасній Меланії.

Це все я взяв з повідомлень американських ЗМІ останніх днів.

В чому ж звинувачують співвітчизники свого всемогутнього президента, руйнівника всіх канонів людської пристойності, гуманізму, емпатії, політичної етики, бізнесової поведінки, громадянської поваги до Конституції США, суду та законів держави?

ЗВИНУВАЧЕННЯ ПЕРШЕ. Неповага до Конституції США. Прийняття одноосібних рішень у внутрішній та зовнішній політиці, що суперечать основному закону США; проведення та підготовка незаконних військових операцій (Венесуела, погрози розпочати військові дії проти Гренландії, Канади, Ірану, Куби) без згоди Конгресу США. В палаті представників і в Сенаті погрожують третім за останні шість років імпічментом Трампу за його витівки з авторитарним використанням Збройних Сил США, що змусило його відступити в питанні Гренландії.

ЗВИНУВАЧЕННЯ ДРУГЕ. Порушення законів США щодо розподілу повноважень між федеральним урядом і штатами; події в Міннеаполісі (Міннесота), де озброєні до зубів сили імміграційної та прикордонної служби у брутальних пошуках незаконних іммігрантів вбили двох білих громадян США й закидали підвальне приміщення церкви Holy Grace Tabernacle, де ховалися діти, димовими гранатами, й, загостривши ситуацію до межі, викликали масові протести по всій країні й можуть довести США до громадянської війни. Ця ситуація загрожує Республіканській партії, лідери якої більше не питають – як допомогти Трампу перемогти, а думають про те, як вижити після краху свого президента.

ЗВИНУВАЧЕННЯ ТРЕТЄ. Системне шахрайство упродовж десятиліть, обман, корупція, залякування та підкуп свідків, маніпуляції з вартістю майна з метою ухиляння від податків та інші злочини. Це все – з рішення суду про бізнес-корпорацію Трампа «Trump Organization», яку суд вирішив розпустити з огляду на злочинну діяльність та її борги у 487 млн. доларів.

ЗВИНУВАЧЕННЯ ЧЕТВЕРТЕ. Особисте збагачення Трампа та його родини за рік президентства на суму 1,4 мільярда доларів, не рахуючи великої суми біткоїнів, які заробила сімейка.

Патологічна любов до грошей хронічного банкрута Трампа добре відома світу.

ЗВИНУВАЧЕННЯ П'ЯТЕ. Приховування скандальних файлів сексуального злочинця Епштейна стосовно участі Трампа в торгівлі неповнолітніми дівчатами.

Відомі прямі накази Мінюсту та ФБР про недопущення згадок про Трампа при публікації численних матеріалів цієї скандальної справи.

ЗВИНУВАЧЕННЯ ШОСТЕ, не останнє, але дуже суттєве для американських виборців.

Відсутність обіцяного покращення економічної ситуації, зростання за рік цін на 3%, висока інфляція, погіршення соціальних умов життя мільйонів американців, багато з яких опинилися на грані зубожіння й голоду, подорожчання вартості медичних послуг. Серед постраждалих опинилися саме виборці Трампа з МАГА. Опитування американців показує, що 39% зазначають погіршення фінансово-економічної ситуації й лише 24% – покращення.

Величезні проблеми у світовій торгівлі спричинило хаотичне запровадження Трампом тарифів і мит й так само їх раптові відміни; кошти численних торгівельних війн Трампа лягли на плечі американських платників податків, сприяли розоренню багатьох бізнесів.

Рік Трампа у владі показав, що король голий. І безсилий.

Існують ще десятки інших звинувачень нестримного президента з ментальними розладами – взяти хоча б історію знищення історичного східного крила Білого дому заради зведення сяючого золотом Бального залу, площа якого набагато перевищує розміри самої будівлі.

Рішенням суду, будівництво, розпочате Трампом без будь-яких дозволів, зупинене. Виявилось, що немає обіцяних спонсорами 400 млн доларів – і тепер на території президентського палацу чорніє потворна яма, на яку дивляться всі гості США. Ганьба та й годі.

За рік перебування Трампа у владі я переглянув майже всі його виступи, прес-конференції, засідання Кабінету міністрів з його участю і спілкування з пресою. Годинами вислуховував його рипучий голос, потоки свідомості, яким би позаздрив Джойс, намагаючись зрозуміти – в чому полягає його безпрецедентний успіх? Мстивий хам, який називає журналістів свинями, обливає брудом своїх опонентів, лицемір, що вихваляє до небес своїх бездарних співробітників.

Хвалько, який бреше Америці та світу про свої нечувані досягнення. В чому таємниця його успіху?

На мій погляд, передовсім у тому, що морально-етична планка в Америці за останні роки різко впала – в силу демографічних змін, падіння християнських норм порядності, пристойності й здорового глузду, притаманним попереднім поколінням будівників Америки, а також під впливом низькопробних телешоу, фільмів з різаниною і ґвалтами. Від гене-

рала-президента Ейзенхауера, який сором'язливо приховував свій зворушливий роман зі своєю ірландсько-англійською водійкою, – до Трампа, який сплачував гроші порнозірці за її послуги і мовчання – дистанція безмежна.

Плебс, «реднеки» сприйняли Трампа, його агресивні манери, безсоромну відкритість і сексизм як СВОГО ХЛОПЦЯ, такого самого, як і вони.

Але головна причина підтримки – його обіцянки, які сподобались більшості й здавалося були продиктовані часом і дійсними потребами країни:

- Припинити незупинну й безпрецедентну нелегальну міграцію до Сполучених Штатів;
- Негайно поліпшити економічну ситуацію, знизити ціни, підвищити зарплати, зменшити податки;
- Повернути в Штати ряд виробництв, тобто збільшити кількість робочих місць й, відповідно, заробітки;
- Зменшити ціни на ліки, покращити систему медичного страхування;
- Поліпшити харчування школярів, постачати їм якісне фермерське молоко замість білої води;
- Зменшити кількість бюрократів у федеральній владі, зруйнувати *deep state*, нібито зненавиджений народом;
- Припинити всі війни на землі за кілька днів, не відправляти американських вояків далеко за межі США.

І ще багато білих і пухнастих обіцянок.

Результат їх виконання – 38% підтримки Трампа на початку 2026 року, рекордно низький рейтинг президента через рік безладу, реальна загроза програти проміжні вибори 2026 року; багато республіканських конгресменів і сенаторів, розуміючи неминучість програшу, вже відмовляються від участі у виборах. Спостерігається розкол серед найбільш одіозних членів його кабінету – міністерки внутрішньої безпеки, директора ФБР, міністра війни.

Посилилися розмови про застосування щодо Трампа 25-ої поправки до Конституції США – усунення від влади неієспроможного президента.

Ключова роль у цьому процесі належить віце-президенту Венсу, який зайняв слизьку вичікувальну позицію: кружляють чутки про зростаючий гнів Трампа щодо віце-президента як зрадника.

Схоже, що у Вашингтоні назрівають великі зміни.

І все ж, я б не поспішав на панахиду по Трампу. Знаючи його тваринну живучість, його відчайдушну волю утримати владу за будь-яку ціну – вбивств, бунтів, застосування війська – я б не покладав надію на швидке закінчення епохи Трампа. Бо він – лише найяскравіша лялька в театрі абсурду, що вгніздився у Вашингтоні. За ним стоять більш зловісні й небезпечніші ляльководи (бо розумніші, хитріші, жорстокіші й сповнені молодих сил): Джей-Ді Венс, Ілон Маск, Пітер Тіль, Кертис Ярвін – вожді та ідеологи технофашизму (правий був мудрий посол Білл Міллер!), які поділяють світ на купку Володарів – багатих і всевладних патриціїв – та мільйони упосліджених невільників Штучного Інтелекту, гвинтиків світової імперсько-фашистської корпорації, яка править світом.

Звичайно, це маячня, чергова комуністично-нацистська утопія, але шкоду вони можуть завдати немало. Не виключено, що ми згадуватимемо часи старого дебілізованого, але часами прихильного до України...

Бо незалежність та суверенітет України не входить в їхні плани. Їм ближчий інший маніяк – кривавий кремлівський карлик Путін, їхній духовний побратим, диктатор і відвертий послідовник Гітлера, якого вони бояться, якому таємно заздять.

Тому уважно, з поміркованим оптимізмом і вірою в здоровий глузд американського народу придивляймося до подій у Вашингтоні, який визначає сьогодні силові лінії майбутньої історії.

Трамп не добуде до кінця своєї каденції, але Темні Часи можуть прийти й без нього.

Будьмо уважні!

На фонд журналу «Дукля»

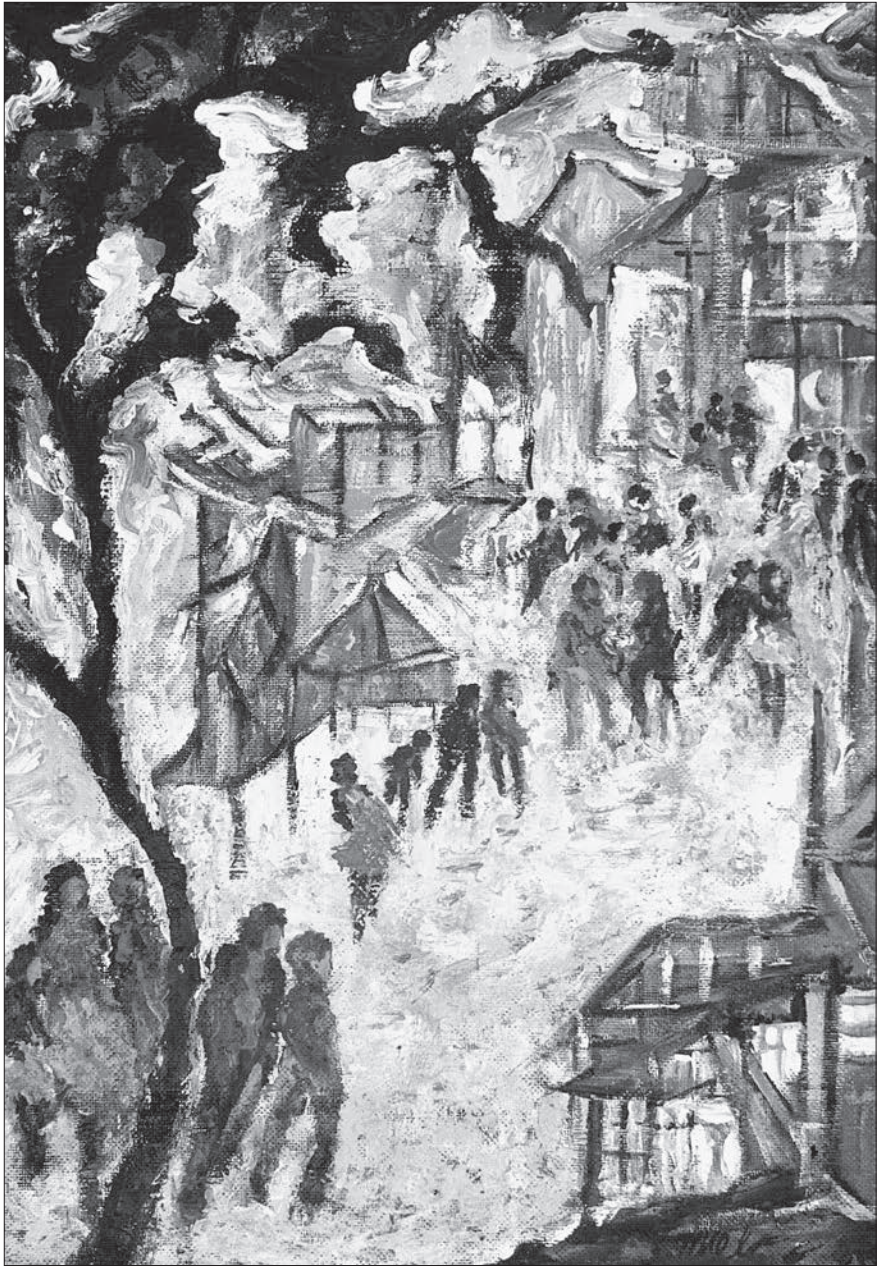
Шановні читачі! Якщо Вам не байдужа дальша доля журналу «Дукля», просимо Вас підтримати її своїми пожертвами, які слід надсилати на рахунок:

VÚB Prešov, číslo účtu: SK46 0200 0000 0000 2843 4572

На обкладинці журналу твори художника

Йосифа Мулика

На першій сторінці обкладинки: **«Одна»**; на другій сторінці обкладинки: **«Відпочинок біля озера»**; на третій сторінці обкладинки: **«На площі»**; на четвертій сторінці обкладинки: **«Біля річки»**.

Ціна 0,66 €

Індекс EV 5881/20

ISSN 0419-8131

